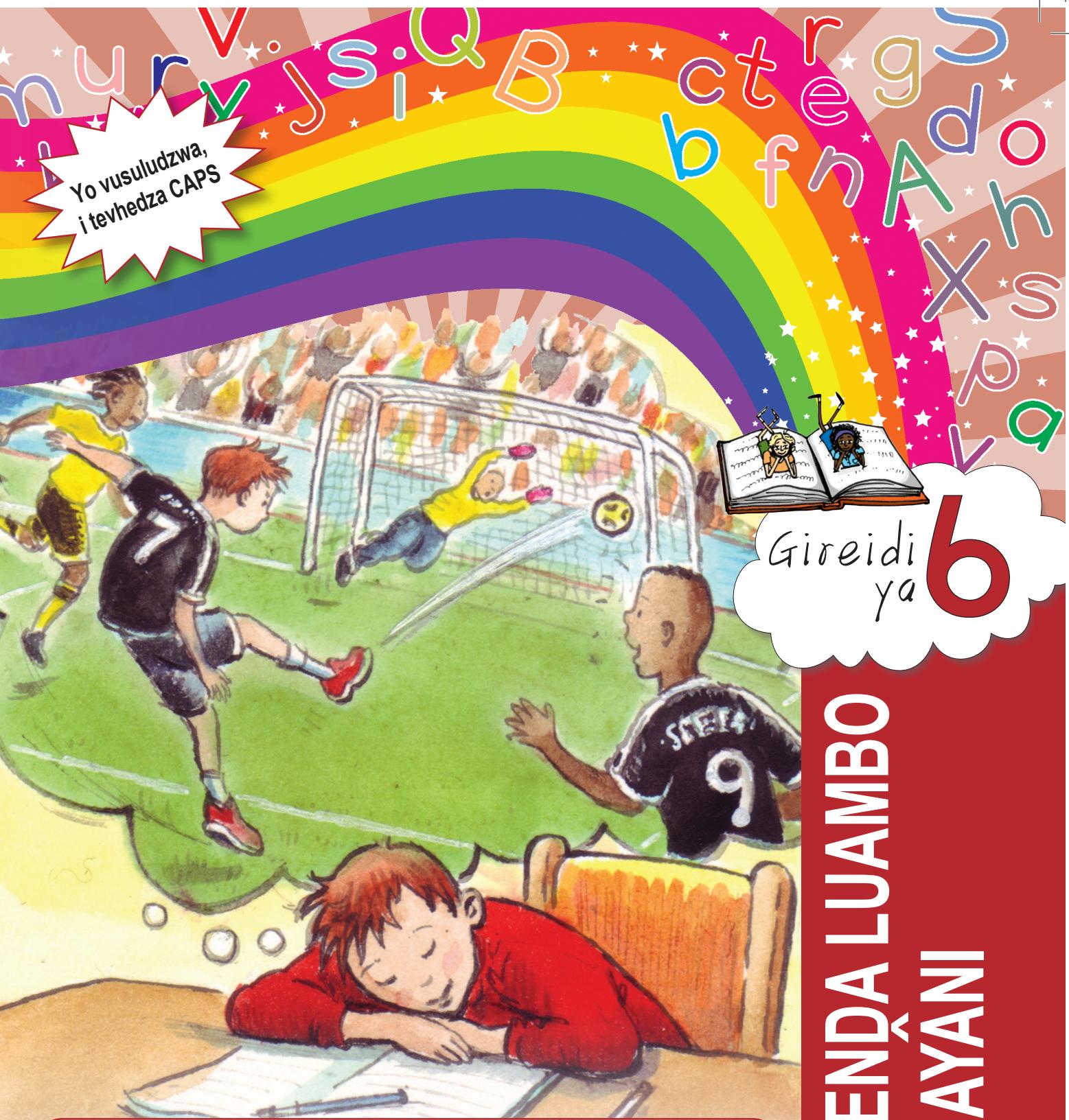

LWA HAYANI

TSHIVENDA LUAMBO

Bugu ya 2
Themo dza
3 & 4

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 6 Bugu ya 2

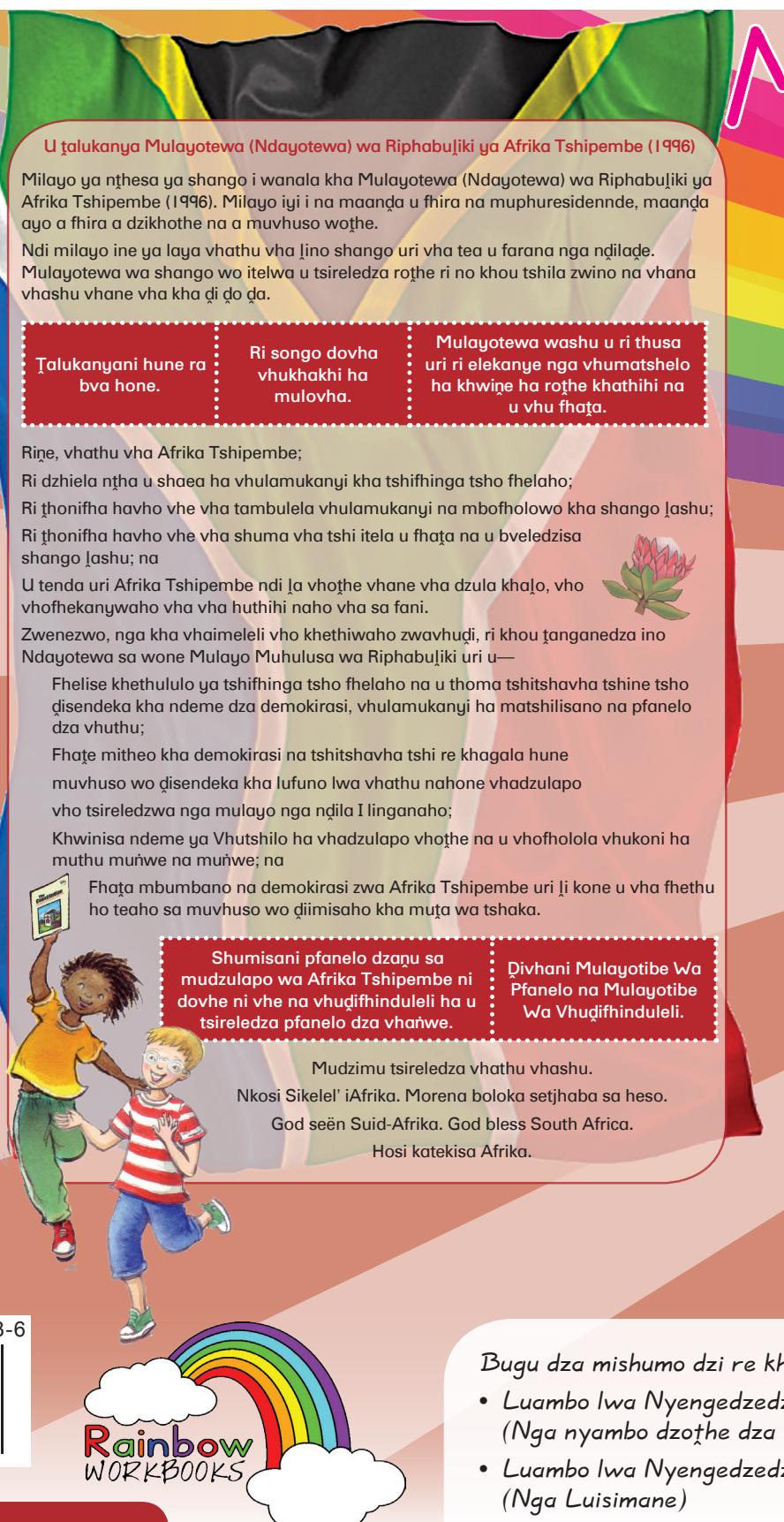
ISBN 978-1-4315-0123-6

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Dzina:

Kilasi:

U t̄lukanya Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuliki ya Afrika Tshipembe (1996)
Milayo ya nthesa ya shango i wanala kha Mulayotewa (Ndayotewa) wa Riphabuliki ya Afrika Tshipembe (1996). Milayo igi i na maanda u fhira na muphuresidennde, maanda ayo a fhira a dzikhothe na a muvhuso wothe.

Ndi milayo ine ya laya vhathu vha lino shango uri vha tea u farana nga ndilade. Mulayotewa wa shango wo itelw u tsireledza rothe ri no khou tshila zwino na vhana vhashu vhane vha kha di do da.

Talukanyani hune ra bva hone.

Ri songo dovha vhukhakhi ha mulovha.

Mulayotewa washu u ri thusa uri ri elekanye nga vhumatshelo ha khwige ha rothe khathihi na u vhu fhata.

Ri, vhathu vha Afrika Tshipembe;
Ri dzhela njha u shaqha ha vhulamukanyi kha tshifhinga tsho fhehlo;
Ri thonifha havho vhe vha tambulela vhulamukanyi na mbofholowo kha shango lashu;
Ri thonifha havho vhe vha shuma vha tshi itela u fhata na u bveledzisa shango lashu; na
U tenda uri Afrika Tshipembe ndi ja vhothe vhane vha dzula khalo, vho vhofhekanyawho vha vha huthihi naho vha sa fani.
Zwenezwo, nga kha vhaimeleli vho khethiwaho zwavhu, ri khou t̄ganandza ino Ndayotewa sa wone Mulayo Muhulusa wa Riphabuliki uru u—

Phelise khethululo ya tshifhinga tsho fhehlo na u thoma tshitshavha tshire tsho disendeka kha ndeme dza demokirasi, vhulamukanyi ha matshilisano na pfanelo dza vhuθu;

Fhate mitheo kha demokirasi na tshitshavha tshi re khagala hune muvhuso wo disendeka kha lufuno lwa vhathu nahone vhadzulapo vho tsireledza nga mulayo nga nqila i linganaho;

Khwinisa ndeme ya Vhutshilo ha vhadzulapo vhothe na u vhofholola vhukoni ha muthu muvwe na muvwe; na

Fhata mbumbano na demokirasi zwa Afrika Tshipembe uru ji kone u vha fhetu ho teatho sa muvhuso wo q̄imisaho kha muta wa tshaka.

Shumisani pfanelo dzanu sa mudzulapo wa Afrika Tshipembe ni dohne ni vhe na vhudifhinduleli ha u tsireledza pfanelo dza vharwe.

Divhani Mulayotibe Wa Pfanelo na Mulayotibe Wa Vhudifhinduleli.

Mudzimu tsireledza vhathu vhashu.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.

God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.

Hosi katekisa Afrika.

ISBN 978-1-4315-0123-6

TSHIVENDA HOME LANGUAGE

GRADE 6 – BOOK 2

TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0123-6

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

8th Edition

Rainbow
WORKBOOKS

Bugu dza mishumo dzi re kha tsielano iyi:

- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
- Luambo lwa Nyengedzedzo Gireidi 4–6 (Nga Luisimane)
- Litheresi ya Luambo lwa Hayani Gireidi 1–6 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
- Mbalo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)
- Mbalo Gireidi 4–9 (Luisimane na Afrikaans)
- Zwikili zwa Vhutshilo Gireidi 1–3 (Nga nyambo dzothe dza tshiofisi)

Kunwalele

Vho Angie Motshetka
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa Pfunzo
ya Muteo

Bugu idzi dzo iñwalelwa vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Angie Motshetka na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Enver Surty.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipida tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshiñwe tsha zwithu zwihiwlwane zwa Pulanetshumisi ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudziswi nga Muhasho wa Gwama ja Lushaka.

Hezwi two ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzothe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo ja uri bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha linwe na linwe khathihi na u vha na vhuñanzi uri vha khunyaledze kharikhulamu yoth. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze ndila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo li no bva limbiluni uri vhana vha do diphi a nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonevho, sa mudededzi, vha do diphi a na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Dilugiseni

Rerani na tshigwada tshanu uri ni kuvhanganye mihumbulo. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u dzudzanya mihumbulo yanu siani ja puloto, vhaanewa/vhabvumbedza na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Nwalani mvetamveto yanu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka lwa vhathetshelesivhañaleli, tshivhumbeo na phara iñwe na iñwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga lito ja u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhaiñwe nga inwi kiñasini na mudededzi wanu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u tola mupelelo na ndongazwiga. Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Andadzani

Nwalani mvetamveto yanu ye ya dzudzanywa na u lulamiswa, sa one maniwalwa a u khunyaledza.

Gireidi
ya 6

L u a m b o
L w a H a y a n i

NGA TSHIVENDA

Heyi bugu ndi ya:

TSHIVENDA

Bugu ya

2

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Bugu ya Mishumo ya vhuimo ha vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani i a vha ḥanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhagudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda funzoni ri tshi buđa na kharikhulamu. Ri na fulufhelo lauri vha ḥo zwi vhona uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhagudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Kha vha shumise
Bugu ya Mishumo khathihi
na zwinwe zwiko zwi re
hone. Kha vha ḥole CAPS
ya Vhuimo ha Vhukati ya
Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzwanywa hu tshi tevhedza zhitendeledzi zwa vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha ḥo ḥanganana na migaganyo ya zwine zwa ḥo funzwa kha tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege idzi mbili kha masiařari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo.

Tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege mbili tsho vhekanywa uri tshi katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

Kha ri ambe

1 U thetshelesa na U amba (Orala) – awara dza 2 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Vhagudi vha tea u ḥewa zwikhala tshifhinga tshothe zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihibulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu.

Bugu ya Mishumo i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuřanzi uri vhagudi vha wana zwikhala musi na musi zwa u ita nđowendowe dza u tou amba.

Kha ri vhale

2 U vhala na U Talela – awara dza 5 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i lila uri vhagudi vha vhale na u talela zwibveledza zwa mařwalwa magede na tshaka dza mařwalwa nngede kha tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfufhi (zwitiori zwipfufhi), fołokuļoo (ngano), nganetshelomuňe, mařwalo, imeiļi, zwinwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannda, atikili dza magazini, inthaviwu dza radio, vhurendi, mařwalwa a u ḥuļuwedza, khungedzelo, ndaela, ndaedzanđila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i lila uri vhagudi vha vhale mařwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhone: mimepe, tshati, dzithebuļu, nyolo, mepe ya mihibulo, tshati dza mutsho, phosiřata, nđivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha ḥo wana hu na zwibveledza zwa mařwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a thangelauvhala, u vhala na thevhelauvhala. Vha ḥo ḥanganana na ḥhalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuvhalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya bugu iyi.

Kha ri ḥwala

3 U ḥwala na U ḥekedza – awara dza 4 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

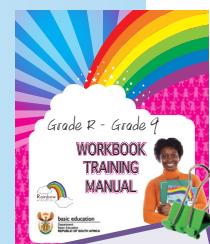
CAPS i lila vhagudi vha tshi ita nđowendowe dza u ḥwala musi na musi dza mafhungo o fhambananaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u ḥwala ngadzo khathihi na nzunzanyo dzi no ḥo ḥudumedza vhagudi vha tshi bveledza zwibveledza zwa u tou ḥwala, zwa u tou vhone na zwa midia minzhi. Vha ḥo ḥanganana na ḥhalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuřwalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya iyi Bugu ya Mishumo.

Kha ri
ṅwale
LUAMBO

4 Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo – awara ya 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

CAPS i vha ḥea mutevhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiterňwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi īwe na īwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzenisa na nđowedzo nngede dza tshitendeledzi tshiñwe na tshiñwe tsha vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela 'noutu/nzhele' dza u ḥalutshedza milayo ya luambo.

Vha tshi ḥoda
tsivhudzo īriwe kha
vha ḥole Manyuwařa
wa Workbook Training
Manual.

Thero ya 5: Ngoho na khumbulelwa

Vhege dza 1 - 2: U anetshela ngano

65 Mutukana we a zwima thalente (mpho) yawe

2

U vhala marīwalwa a nganetshelo.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga marīwalwa.

66 Vhangani ha imi u zwima

4

U vhala marīwalwa a nganetshelo.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga marīwalwa.
Kha marīwalwa u wana maipfi ane a amba zwithihi na mafurase e a newa.
U bula vhūdipfi he Vhangani a vha naho.
U īwala tshīwalwa tsha dayari a tshi nweledza tshītori.

67 U īwala tshītori tsha inwi mune

6

U rera nga vhaanewa, fhethuvhupo na zwiitei zwa tshītori tsha Vhangani.
U dadza mepe wa mihibulo a tshi pulanelia tshītori o sedzesza vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U īwala tshītori tshi no bva kha mepe wa mihibulo nga vhudele.

68 Tshaka dzo fhambananaho dza masala

8

U fhedzia mafhungo nga u īwala masalamasumbi na masala mavhudzisi one.
U topola masala a sa gumi a sumbedza uri a shuma na nnji kana na mini.
U anetshela tshītori tsha Vhangani nga thevhekano yone.

69 Kha ri senguluse bugu

10

U vhala tsenguluso ya bugu.
U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tsenguluso ya bugu.
U vhambedza maipfi na ȳalutshedzo dzone dzao.
U īwala tsenguluso ya bugu ye vha i vhala ya vha takadza.

70 Mutambo wa Tshifhinga tsha Zwino

12

U tamba mutambo wa kha bodo (gwati) wa tshifhinga tsha zwino.

71 Vho Nelson Mandela vha ya tshikoloni tsha n̄ha

14

U vhala īnwalwa ja disendeka nga nganeavhutshilomune ya Vho Nelson Mandela.

U amba nga marīwe a mafurase a re kha marīwalwa khathihi na zwine a amba.
U tala maipfi e a khethelwa kha dikishinari a īwala fhungo nga īriwe na īriwe īao.
U rera nga mbudziso dzo disendekaho nga tshītori.

U fhindula mbudziso dzi no kwama zwikhala zwo fhambananaho zwa vhutshilo ha Vho Nelson Mandela.

72 Kha ri īwale tshītori

16

U shumisa mepe wa mihibulo kha u pulanelia tshītori o sedzesza vhaanewa, fhethuvhupo na puloto.
U īwala mvetamveto ya tshītori, a lulamisa mvetomveto iyi a kona u īwala tshītori tsha u khunyeledza.

Vhege dza 3 - 4: Ngano

73 Jabu na ndau

18

U vhala lungano.
U rera nga mbudziso dzo disendekaho nga tshītori.
U ita ītambwa ja u sumbedza kufhelele kwa tshītori.
U t̄hathuvha marīwe matambwa e a īaniwa.

74 Jabu u pfa u vhomba ha ndau

20

U fhindula mbudzisotopholwa dze dza disendeka nga tshītori.
U tevhékanya tshītori zwavhudzi nga u nombora zwifanyiso.
U anetshela hafhu tshītori tshi tshi tou tevhékana.
U topola maiti a re kha marīwalwa a a shumisa kha u vhumba mafhungo.
U topola pfanywa dza maiti e a newa.
U topola tshivhumbeo tshone tsha īiti ngomu mafhungoni.

75 Ho bvelela mini kha ndau?

22

U vhala lungano lwa Tshizulu lwōthe.
U rera nga tshītori a bula vhūdipfi na mihibulo.

76 U elekanya nga tshītori

24

U īwala manweledzo ot̄he a tshītori a tshi ȳalutshedza kubveledzelwe kwa puloto na zwiitei zwo fhambananaho kha maga o fhambananaho.

U rera nga vhaanewa vha re tshītorini.
U shumisa małaluli kha u ȳalutshedza vhaanewa.

Themo ya 3: Vhege dza 1 - 4

U īwala fhungo ja fhethuvhupo huīwe na huīwe he ha sumbedzwa kha zwifanyiso.
U elelwa thevhekano yone ya zwiitei tshītorini nga u nombora mafhungo.

77 U elekanya nga vhaanewa

26

U īwala małaluli a no ȳalula mvumbo ya ndau.
U īwala phara ya u ȳalutshedza ndau.
U nekana mihibulo na vhaīwe ya małaluli a u ȳalutshedza mvumbo ya Jabu.
U īwala ngaganyamvumbo
U īwala ȳalutshedzo ya muthu wa vhukuma.

78 Ri lavhelesa luambo

28

U humbulela tshītori nga u rera nga zwifanyiso.

U shumisa thebuļu ya maiti kha u ȳalutshedza zwine zwa khou bvelela tshifanyisoni tshiīwe na tshiīwe.

U īwala fhungo nga zwine zwa khou bvelela zwifanyisoni.

U īwälulula mafhungo a tshi shumisa tshifhinga tshi īaho.

U fhedzia mafhungo nga u shumisa tshivhumbeo tshone tsha īiti.

79 Madzina

30

U īwala mafhungo a no yelana na tshati.

U topola maipfi a re na u na īiti mafhungoni.

U rera nga vhuimo ha khoma na uri i shandula zwine fhungo ja amba nga ndila ifhio.

80 A īanganyeni

32

U shumisa małanganyi kha u vhumba mafhungombumbano.

U topola maiti na madzina mafhungoni.

Mutukana we a zwima thalente (mpho) yawe

Kha ri vhale

Ni do vhala tshītori itshi kha
mabammbiri a u shumela
mavhili.

Musi ni sa atħu vhala

- Lavhelesani zwif anyiso na tħohwana ni lingedze u humblela uri mařivalwa aya a nga vha a tshi amba nga mini.

- Tshimbidzani mača kha siċċari ni wane uri ni do vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vħambedzani zwe na humblela na zwe na vhala.
- Arali ni sa p-fesesi tshipida tshigede tshi vhaleni hafhu nga u ongolowa. Tshi vhaleleni ntħa.

Ndi musi zwikolo zwo vala. Vhangani, we a vha a tshi dzula Limpopo, o vha tshi khou tħavha muroho ngadeni ya tshitshavha seli na mudi wa haw. Musi a tshi tou imisa tħoho, a vhona khonani yawe Dingani a tshi fhira a tshi khou gidima.

"Yaa, Dingani. Ni do vha ni tshi khou ita mini zwino tshikolo tħo vala?" hu vhudzisa Vhangani.

"Ndi mukapuṭeni wa thimu ya bola ya tshikolo, zwino ri tea u ita ndowendowे duvha liniwe na liniwe u itela thonamannde khulu," Dingani u a fhindula. "Ndi vhona u nga nañwaha ri do i wina!"

"Yoo, zwi shapu luñwe!" Vhangani u a fhindula.

Musi Dingani a tshi khou gidima a tshi fhira, Vhangani a thoma u amba e etħe, "Ndi tou tama arali ndo vha ndi kha thimu ya bola. Na nne ndi do thoma u u phurakhithisa (ita ndowendowे)."

Nga vhege i tevhelaho, Vhangani a tħuwa na Dingani phurakhithisini ya bola. A tħamra na thimu, fħedzi zwithu zwi sa tshimbile zwavħudi. A dipiringedza lunzhi nahone a ita na u korela īla iñwe thimu bola.

Musi metshe wo no fħela, Vhangani a zwi vhona uri zwa bola a si zwave. A tħuwa a tshi kokodza milenzhe a tshi ya hayani. Hu si kale o vha o no vha ngadeni miroħoni.

Nga tshenetsho tshifhinga, ha fhira Jani. "Hee, Jani! u a vhidzelela. "Ni do vha ni tshi khou ita mini zwino tshikolo tħo vala?" Jani a ri, "Ndi kha khwairi ya kereke, zwino ndi do vha ndi tshi khou ya phurakhitisini ya khwairi duvha liniwe na liniwe. Ri khou lugisela khontsatxi khulu."

"Hee vhanna, ndi tou tama arali ndo vha ndi kona u imba," ndi Vhangani a tshi amba nga mbilu". Muñwe na muñwe u khou ita zwithu zwine zwa takadza, ngeno nne ndi tshi khou fħedza tħilim tħoħthe ndi tshi khou lima ngade."

Deithi:

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso iyi nga u ita thiki tshibogisi tsho teaho.

Izwi zwi ni vhudza mini malugana na ndila ye Vhangani a dipfa ngayo?

A	O vha a tshi tama u dantsa
B	O vha o ḥungufhala
C	O vha e na mazhuluzhulu
D	O vha a tshi tama u shuma ngadeni

Ńwalani mafhungo mavhili a no ri vhudza uri Vhangani o vha e na lutamo lwa u vha na mpho dzine khonani dzawe dza vha nadzo.

Kha ri nwale

Ńwalani zwithu zwivhili zwi si na sia zwe Vhangani a ita musi a tshi khou lingedza u tamba bola.

Pulane dza Jani dzo vha dzi dzifhio dza musi tshikolo tsho vala?

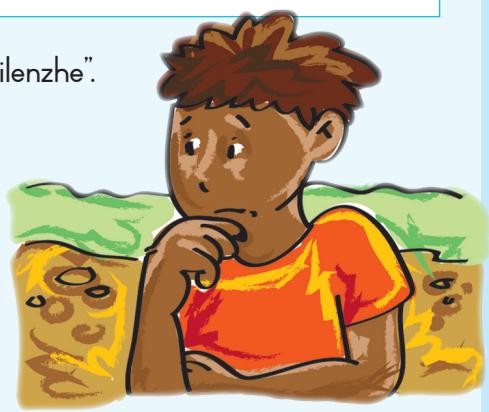

Vhangani o dipfa hani malugana na ngade musi a tshi fhedza u amba na Jani?

Tshitiori tshi ri musi metshe u tshi fhela, Vhangani "o ḥuwa a tshi kokodza milenzhe".

Izwi zwi ni vhudza mini malugana na ndila ye Vhangani a dipfa ngayo?

A	O vha a tshi tama u dantsa.
B	O vha o ḥungufhala.
C	O vha e na mazhuluzhulu.
D	O vha a tshi tama u shuma ngadeni.

TEACHER: Sign

Date

Vhangani ha imi u zwima

Kha ri vhale

Nga murahu ha vhege dzi si gathi, Vhangani a vhona phamfulethe i no khou ita khuwelelo kha vhaswa uri vha dzhoine tshigwada tshiswa tsha u imba. Ni vhona u nga o ita mini Vhangani? O mbo di ya uri a vhone arali a tshi nga zwi kona. Fhedziha, musi a tshi khou imba, ipfi la haka na u tzhipea. Muñwe wa madzhadzhi a sinalala, Vhangani a mbo di zwi divha uri a nga si nangiwe.

Vhangani a kokodza milenzhe a tshi humela hayani a vhuyeleta ngadeni. "Khonani dzanga dzothe vha na thalente dza tshipentshela," ndi ene a tshi humbula. "Ndi tou tama arali ndo vha ndi na tshiñwe tshithu tshine nda kona."

Holodei yothe, Vhangani o i fhedza a tshi khou tsa a tshi gonya a tshi zwimana na thalente yawe, tshifhinga tshothe o vha a tshi humela hayani o vhaisala, a vhuyeleta ngadeni.

Musi holodei i tsini na u fhela, Vhangani a vhona khonani dzawe Dingani na Jani hafhu. "Hei, ila thonamennde khulu ya bola yo tshimbila hani?" u vhudzisa Dingani.

"Ro wina!" ndi Dingani a tshi fhindula. "Khontsati yone?" Vhangani u vhudzisa Jani.

"Ndi ya matshelo. Khwairi yashu yo shuma nga maanda, nahone nne ndi khou ya u imba solo!"

"Ri a ni fhululedza, vhanna," ndi Vhangani a tshi vha vhudza. "Ndi tou tama arali ndo vha ndi na tshiñwe tshithuvho tshi no nga zwa vhoiwe tshine nda nga dihudza ngatsho."

"Hee muñhannga, ngoho?" hu vhudzisa Jani. "Miroho i re ngadeni yanu i tou titima! I vhonala i tshi nga difha nga maanda na u vha na pfushi nnzhi! Nne tshifhinga tshothe ndi tshi tavha zwithu, zwi a swa zwa fa. Ndi tou tama arali ndo vha ndi na mpho i no nga yanu ya u lima zwithu."

"Zwa vhukuma?" hu fhindula Vhangani. "Thamusi ndo vha ndi sa athu zwi vhona uri u lima ngade ndi tshithu tshihulwane." a setshelela. "Khezwi vhoiwe ni sa di ha hashu matshelo ri pembele ngauri thimu ya Dingani yo wina. Ni de ri le dina rothe. Ri tshi la miroho minuminu i no bva ngadeni yanga, ra kona u ya khontsatini ya Jani!"

(Tshiko: Sambula ya mbudziso na tsumbandila dza maraga dza thangelaPIRLS)

Kha ri ñwale Ni zwi divha nga mini uri thimu ya Dingani i a kona u tamba bola?

Zwe Jani a gudisa Vhangani ndi mini magumoni a tshitiori?

A	Uri hu na zwine a kona.
B	Uri u a kona bola.
C	Uri u lima ngade zwi a vhavha.
D	Uri khonani dzawe dzi na thalente u fhira ene.

Ndi nga mini Vhangani o ramba khonani dzawe uri dici de ha hawé?

A	U pembelela u fhela ha holodei
B	U pembelela thalente yawe na dza vhañwe
C	U tamba metshe wa bola
D	U vha funza ngade

Deithi:

Lavhelesani tshit̄ori tsha *Mutukana we a zwima thalente* (mpho) ni wane maipfi ane a amba zwi tevhelaho:

u kokodza milenzhe (kha bammbiri la u a shumela la 65)

elekanya (kha bammbiri la u a shumela la 65)

u imba u wothe (kha bammbiri la u a shumela la 66)

vhahat̄uli (kha bammbiri la u a shumela la 66)

zwi no fha^{ta} muvhili (kha bammbiri la u a shumela la 66)

Ndi zwifhio na zwifhio zwe Vhangani a lingedza u ita?

Vhangani o dipfa hani musi a tshi kundwa u ita zwithu zwthe zwe a lingedza?

Ho no vhuya na dipfa ngauralo?

Vhangani o di pfa hani musi a tshi wana uri u na mpho ya u lima ngade?

Nwalani tshiñwalwa tsha dayari ni tshi nweledza uri o dipfa hani musi a tshi fhedza u wana uri matsina u na mpho?

Dayari yanga

Deithi

U ñwala tshiṭori tsha nhe muñe

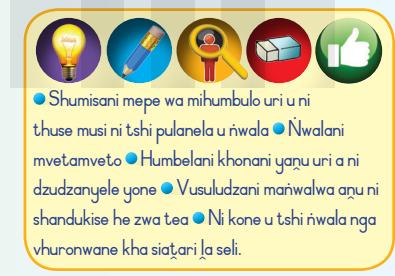

Lavhelesani itsi tshiṭori tsha *Mutukana u zwima thalente* (mpho) hafhu ni ambe nga mbudziso idzi:

- ❖ Vhaanewa vhahulwane ndi vhafhio?
- ❖ Thaidzo ndi ifhio?
- ❖ Itsi tshiṭori tshi bvelela ngafhi? Talutshedzani fhethuvhupo.
- ❖ Hu bvelela zwiwo zwifhio?

Zwino pulanelani u ñwala tshiṭori tshamu inwi muñe.

Vhaanewa ndi vhonnyi?

Tshiṭori tshi bvelela ngafhi?

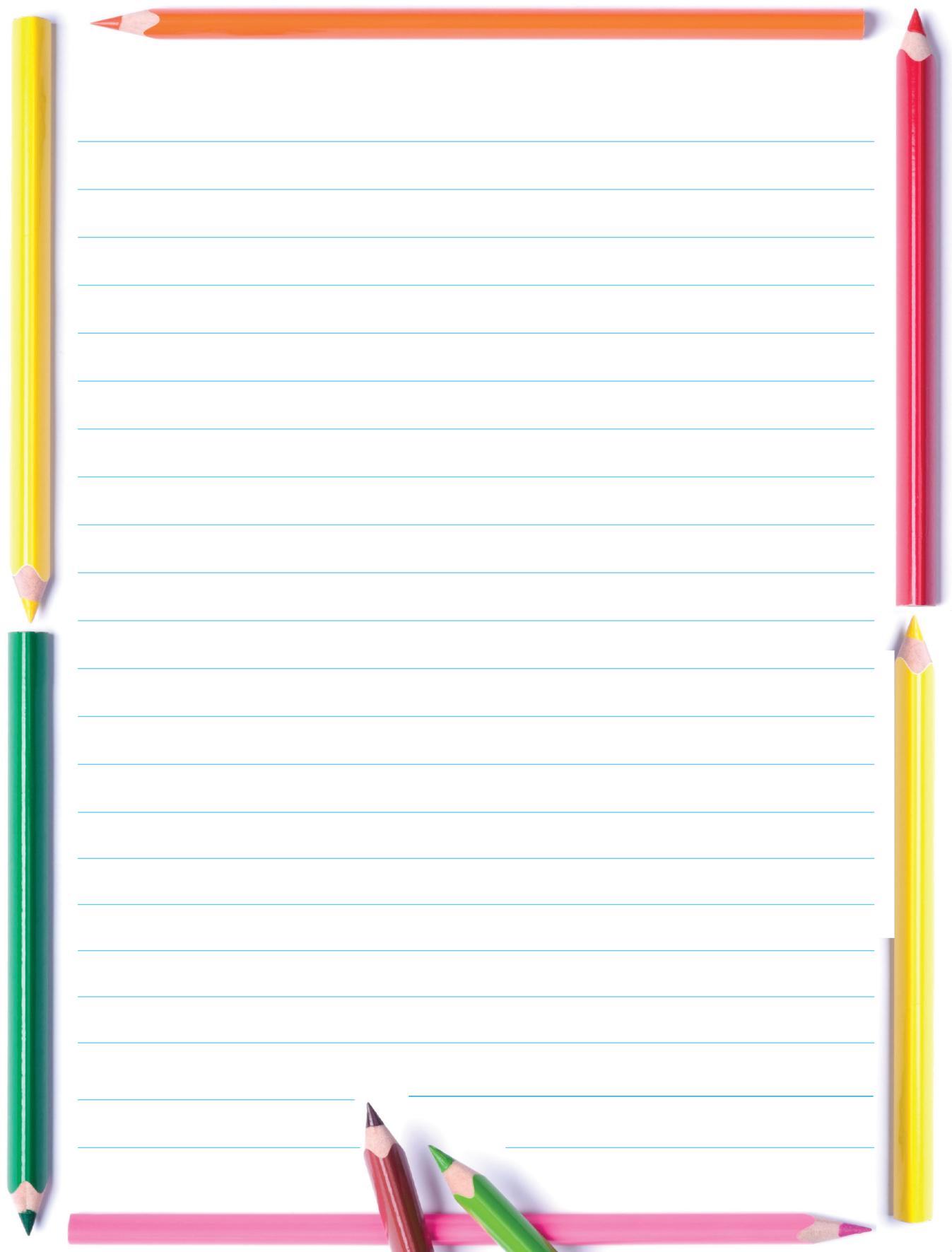
Tshiṭori tshi amba nga mini? (Nzulele kana thaidzo ndi ifhio?)

Hu bvelela zwiitei zwifhio?

Tshi fhela nga ndilade? Ho vha na thasululo ya thaidzo?

Deithi:

Zwino አውላናን ተከተሉ ተሸጋኑ. ሁሙሳን መሁምበሎ ካት ክሏ መሆመዎች የሚከተሉ ይችላል.

Tshaka dzo fhambananaho dza masala

Nwalani masalamasumbi one.

hedzi_{la} izwi hetshi iyi aya

Naledzi dza tħuða ndi _____.

_____ ndi bugu yanga.

Zwidulo zwiñuku kha _____ zwo naka.

Malut_a u tħavha _____ maluvha museni uyu mahola.

_____ midi ya u naka ndi ya Makhado.

_____ ine nda khou i shumisa ndi ya kukaladzi kwanga.

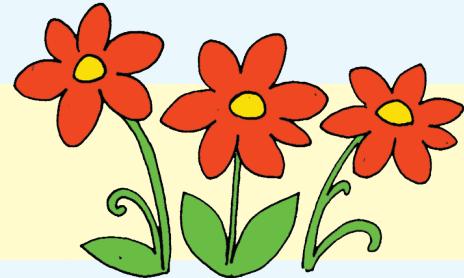
Ri lavhelesa
masalamasumbi.

Ni do zwi elelwa uri **hetshi** na
hezwi zwi amba zwithu zwi re
tsini, ngeno hetshila na hezwila
zwi tshi amba zwithu zwi re kule.

Mavhudzisi

Ri lavhelesa mavhudzisi

Mavhudzisi a shumiswa kha u vhudzisa mbudziso. Dziñwe tsumbo
dza mavhudzisi ndi **nnyi**, **mini**, **hani**, **lini**, **ngafhi** na **—flio**.

Dzhenisani mavhudzisi one mafhungoni aya.

Bugu yanga yo dzhiwa nga ?

Ndi inwi ?

Ni do tshimbila nga tshikolo
tshi tshi vala?

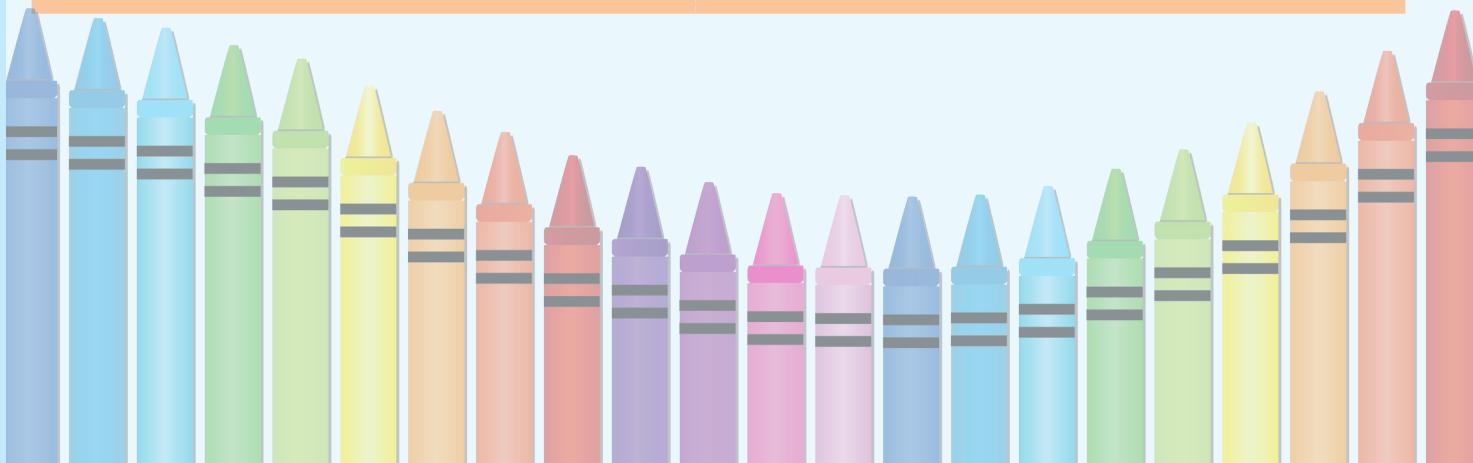
Kha nn̄du idzi mbili khulwane ndi ?

Vhangani o dipfa musi wa khontsati?

Malume vho vhuya mushumoni?

nahone vha shuma ?

Mudededzi washu vha dzula ?

Masala a sa gumi

Ri lavhelesa masala a sa gumi

Lisala li sa gumi li sumbedza tshivhalo tsha vhatu kana tsha zwithu tshi songo bulwaho. Tsumbo dzo dowlwaho dza masala a sa gumi ndi muñwe na muñwe, huñwe na huñwe, ufhio na ufhio, nnyi na nnyi, vhanzhi. Hu shumiswa matsinde a no nga -ñwe, -fho na -nzi.

Talelani masala a sa gumi mafhungoni ni ambe uri a amba nga nnyi kana zwifho.

Muñwe na muñwe kilasini yashu o phasa mulingo.

Ndo ri u dzhena kamarani nda wana tshiñwe na tshiñwe tshi fhasi.

Vhatu vhanzhi vho rambiwa munyanyani.

Muthu ufhio na ufhio u na pfanelo dza u tshila o takala.

Muñwe mukalahha o vha a tshi khou ni ḥoda huñwe na huñwe.

Hu nga swika nnyi na nnyi hu si kale.

Lushaka luñwe na luñwe lu na maitele alwo.

Li amba nga

Vhangudi

Talutshedzani hafhu tshitori tsha Vhangani ni tshi shumisa maipfi, tsha u thoma, ha tevhela, nga murahu, fhalaha na tsha u fhedza.

Kha ri senguluse bugu

Dzina: Matilda

Muriwali: Roald Dahl

Yo andadzwa nga Khuvumedzi 2004

Yo andadzwa nga Puffin

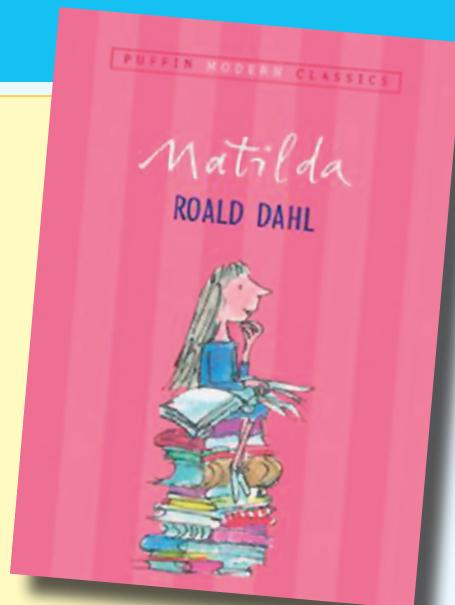
Ndi Gwatitepa, masiačari ndi 240

Vhaanewa: Matilda Wormwood, Miss Honey na Miss Trunchbull

Fhethuvhupo: Tshikoloni na mudini u re ngei England

Puloto

Matilda ndi ḥwana o ḥalifhaho lu si na muńwe nahone u na ḥora la bugu li sa dzimulei. Vhabebi vhawe, vha ha Wormwood, vha vhona u nga ndi mudzindeli. Matilda u vhona u nga vhabebi vhawe vha takalela fhedzi u ḥalela TV na u ita tshelede. A humbula u vha shandula. A vho wana uri u na manditi aye a nga si shume fhedzi hayani, a nga shuma na tshikoloni tshawe tsha Crunchen Hall hune ha vha na ḥohoyatshikolo i no ofhiwa nga maanda nga vhana vhothe afho tshikoloni. Mufumakadzana Vho Trunchbull.

Vhalani tsenguluso ya bugu ni fhindule mbudziso dici tevhelaho.

Ni vhona u nga yo ḥwalelwa vhavhali vhafhio? Ni nga ita thiki kha zwigwada zwi no fhira tshithihi.

vhatukana	vhasidzana	vhaswa	vhahulwane	vhana vha mińwaha ya 9–13	
-----------	------------	--------	------------	------------------------------	--

Ni tshi shumisa zwe na vhala kha tsenguluso ya bugu, ḥwali mafhungo mararu a no ḥalutshedza mvumbo ya Matilda.

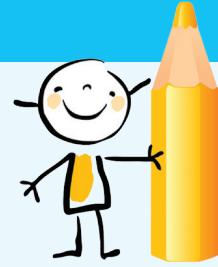
Ni vhona u nga bugu iyi i do vha i tshi amba nga mini?

Talani mutalo ni tshi livhanya maipfi na ḥalutshedzo dzao dzone.

lu si na muńwe		lutamo lu sa fushei.
li sa dzimulei		muthu a no dina vharńwe
mudzindeli		zwiito zwa vhatolo
manditi		a zwi anzeli u wanala kha vhanzhi

Nwalani tsenguluso ya bugu kana tshitɔri tshe na vhala na tshi takalela. Musi no no fhedza tsenguluso, t̄utuwedzani khonani dzanu dzi i vhale.

Dzina ja bugu	
Muñwali	
Puloto Hu bvelela mini?	
Fhethuvhupo Tshitɔri tshibvelea ngafhi nahone lini?	
Vhaanewa Vhatu vha re tshitɔrini ndi vhonnyi?	
Bugu iyi ndi ya khumbulelwa?	
Thero Tshitɔri tshi amba nga mini? Mulaedza wa tshitɔri ndi ufhio?	
Zwe nda zwi takalela Ndi tshipida tshifhio tsha tshitɔri tshi re tshonetshone?	
Themenndelo Ndi nga mini ni tshi nga tshi themenndela kha khonani yanu?	

Mutambo wa Tshifhinga tsha Zwino

MILAYO

Tambani mutambo wa tshifhinga tsha zwino. Posani daisi i wele tshibogisini. Tangedzelani phindulo yone. Arali na tangedzela phindulo i si yone, ni songo tama kha raundu i daho. Arali na nga swika kha nomboro ya 35 ngeno ni sa athu tangedzela zwibuloko zwothe ni tea u thoma mathomoni a mutambo u swika no no tangedzela phindulo dzothé dzone. Muthu we a kona u tangedzela phindulo dzothé dzone ndi ene we a wina.

UTHOMA

1 Nne ndi dzula/ndo dzula Kimberly.

2 Namusi ri khou shuma/ro shuma ra neta.

3 Masindi u lela/o lela vhana.

4 Vhone vha/vho nwa madi.

5 A ni tambi.

6 Ri/ro na ndala.

7 Tshi/tsho lenga.

8 Musidzana u/o tshikoloni.

9 Mulalo u/o neta nga u tavhanya.

10 Humelani murahu nga maga mavhili.

11 Gokoko li/lo wa la phulea.

12 —

32

Tshi na phepho a
tshi/tsho sumbedzwi
mulilo.

33

Vhathu vha/
vha do la
zwiliwa.

31

Kutukana ku a/kwo imba.

34

Ene u/tshi na
mulenzhe.

35

No wina?

30

A ni tambi.

29

Zwiliwa zwi a/zwo difha.

14

Vho/vha namela
bisi.

28

Lwendo lu a/lu do konda.

13

Vhangani u/o
na thotho.

16

Tambani hafhu.
Ndau i fhulu
fhedza/yo
fulufhedza Jabu.

27

Lufhangal u/lu do
tshea mutukana.

17

Mme a Jabu vha bika
/vho bika tshilalelo
tsha mu \bar{c} ani.

26

Zwimange zwi/zwo
swura mafhi.

18

U/o vha e na
ndala

23

Kholomo i/yo
nwa madi.

25

Tambani hafhu.

19

Mudededzi
vha /vho vha
vhe kilasini?

22

Vho/vha lima
tsini na bada.

24

Tshikoli tshi/
tsho difha na
nduhu.

20

A ni tambi.

21

Ndi/ndo shuma
nga maanda
zwino.

Vho Nelson Mandela vha ya tshikoloni tsha n̄ha

Kha ri vhale

Vhuriwe vhusiku ndi na miñwaha ya t̄ahe, nda pfa ha hashu hu na bonyongo. Nda wana khotsi anga vho lala n̄duni ya mme anga, vho tou ganama, vha kati na zwingaho u hołola hu sa gumi. Vho vha vha tshi khou lwalla vhuriwe vhulwadze vhu no nga ha mafhafhu. Hu si kale nga murahu ha izwo vha lovha na vhutshilo hanga ha shanduka tshołhe. Nda tea u t̄uwa nda yo dzula na malume anga vhe vha vha tshi do kona u nt̄hogomela vha nnyisa na tshikoloni. Nda paka zwithu zwi si gathi zwe nda vha ndi nazwo nda t̄uwa na mme anga haya hanga huswa.

Zwo vha zwi tshi vhavha u t̄uwa Qunu. Nda rembuluwa nda sedza murahu hayani na dakalo line nda khou li sia. Nda sedza nn̄du na vhatu vha tshi khou bvelaphanda na mishumo yavho. Nda sedza kudambo kwe khakwo nda vha ndi tshi bambela na u tamba na vhariwe vhatukana. Mało anga a sedza nn̄du tharu dza hashu. Nda t̄uwa – fhedzi nda sa kone u vhona vhumatshelo hanga.

Nda ya nda dzula na Malumele Jongi ngei Mqhekezweni, kushangoni kwa tsini. Vho vha vhe khonani khulu ya khotsi anga. Nda t̄uvha Qunu na mashaka anga a hanengei, fhedzi vhutshilo hanga na Malume Jongi ho vha hu ha vhudi. Ndo tamba na riwana wavho, Justice, ra difhelwa vhukuma. Malume vha mpfara sa riwana wavho. Nda dzhena tshikolo tsha lufhera luthihi tsha tsini nda guda Tshiisimane, Tshixhosa, Divhazwakale na Divhashango. Ndo vha ndi khou shuma zwavhuđi tshikoloni ngauri ndo vha ndi tshi shumesa na makhulu wanga vha tshi t̄ola mushumo wanga madekwana mariwe na mariwe.

Musi ndi na miñwaha ya 16, Malume Jongi vha nnyisa Clarkebury School. Sa khotsi anga vho vha vha tshi funa na u tenda kha zwa uri pfunzo i na ndeme.

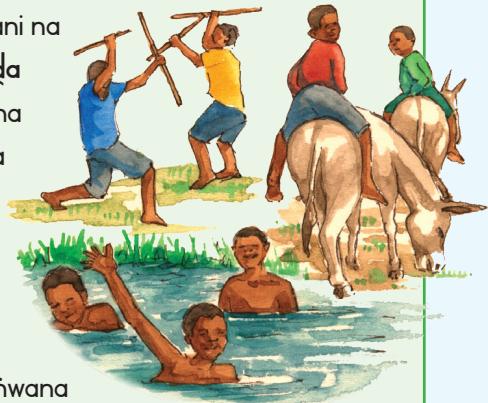
Clarkebury ho vha hu tshi fhira Mqhekezweni. Tshikolo tsha hone tsho vha tshi na tshikhuvhugu tsha dauzeni mbili kana u fhira dza zwifhało zwa tshikoloni.

Duvha la u thoma la kilasi dzanga ndo vha ndo rwela nga mabutswu maswa. Musi ndi khou khwathamedza ndi tshi dzhena kilasini ine fhasi ha vha hu mabulannga, nda vhona vhasidzana vhavhili vhe vha vha vha dzula phanda vha tshi khou t̄alela misumbedzo yanga vho tou fa nga zwiseo. Nda fhedza ndo dowlana na muñwe wavho lwe a fhedza o vha khonani yanga khulwanesa Clarkebury.

Hu si kale nda dowlana vhutshilo ha Clarkebury. Nda tamba mitambo na zwipotso nga hune nda kona, fhedzi ndi sa tou vha makone lini. Vhunzhi ha vhane nda dzhena navho kilasini vho vha vha tshi mphira mudavhini mphira na kilasini. Ndo vha ndi tshee na zwinzhi zwine nda tea u zwi guda uri ndi vha fare.

Nganetshelo iyi yo
disendeka nga
nganeavhutshilomuñ
ya Vho Nelson
Mandela.
Nganeavhutshilomuñ ndi nganea
ine muthu a riwala nga vhutshilo
hawe. Afha fhasi ro nweledza
nganeavhutshilomuñ iyi khathihina
u itauri i leluwe ni tshi vhala.

Naho ndo thoma nga u ongolowa ndo vho thoma u **vhonakubuli**, ha vha na mvelaphanda nda fhedza t̄hanziela yanga ya fhasi (Gireidi ya 10) nga miñwaha mivhili nt̄hani ha miraru. Nda ñivhea sa muthu wa maluvhi a no fara nga u t̄avhanya, ngoho ndi ya uri ndo vha ndi mushumi a re na biko.

Zwino musi ndi na miñwaha ya 21 ndo ya nda dzhenen Fort Hare University College. Fhedzi izwo ri ño zwi amba liñwe ñuvha.

Mafurase o swifhadzwaho a amba mini? Talani maipfi a no konda dikishinarini yanu ni vhumble mafhungo nga liñwe na liñwe lao ni tshi sumbedza zwine ja amba. Nwalani mafhungo hafha.

- ❖ Talutshedzani vhutshilo ha Vho Nelson Mandela vha tshee mutuku musi khotsi avho vho no lovha.
- ❖ Vhutshilo havho ho shanduka hani nga murahu ha lufu lwa khotsi avho?
- ❖ Ndi zwifhio zwine na vho zwi ñivha nga zwikolo zwiraru zwo fhambanaho zwo bulwaho afho tshitorini?

Fhedzisani thebulu i re afho fhasi ni tshi nweledza zwiwo zwi re na ndeme zwa vhutshilo ha Vho Nelson Mandela kha maga o fhambanaho a vhutshilo havho.

Liga kana vhukale havho	Tshiitei tshihulwane tsho bulwaho ndi tshifhio?

Kha ri ḥwale tshiṭori

Pulanelani u ḥwala tshiṭori tsha inwi muñe. Ni te uri ni khou ṭodou ḥwala nga mini. Thomani nga u ḥwala mihumbulo yanu kha mepe uyu wa mihumbulo uri tshiṭori tshanu tshi vhe na mathomo, mutumbu na magumo.

Mathomo

Thomani nga u amba uri hu thoma nga u bvelela mini.

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thusue musi ni tshi pulanelu u ḥwala • Ḫwalani mvetamveto • Humbelani khonani yanu uri a ni dzudzanye yone • Vusuludzani manwalwa añu ni shandukise he zwa tea • Zwo no ralo, ni kone u ḥwala nga vhuronwane buguni yanu.

Mutumbu

Bulani uri hu bvelela mini kha mutumbu wa tshiṭori.

Tshiṭori tshanga
nñe muñe.

Tshi tevhelaho

Bulani uri hu tevhela mini.

Magumo

Tshiṭori tshi fhele hani?

Dadzani mepe wa mihumbulo u tevhelaho.

Vhaanewa ndi vhonnyi?

Fhethuvhupo ndi hufhio?
Tshiṭori tshi bvelela ngafhi?

Hu bvelela mini?

Tshi fhele hani?
Tsho vha tshi tshi takadza nga mini?

Ni do ḥwala
nga mini?

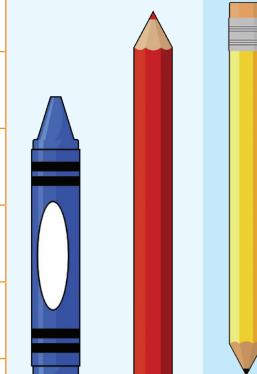
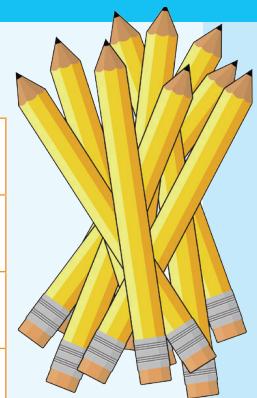
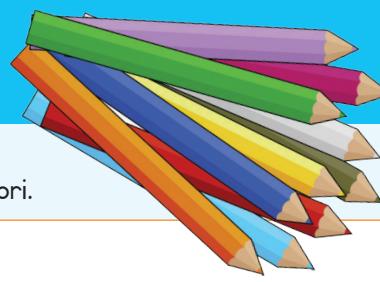
Shumisani mepe wa mihumbulo kha u ḥwala mvetamveto. Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. Itani ndulamiso ni kone u ḥwala tshiṭori tshanu kha siatari li tevhelaho.

Deithi:

Shumisani mepe wa mihibulo wanu kha u nwala tshitor.

U THOMA

MAGUMO

TEACHER: Sign

Date

Jabu na ndau

Kha ri vhale

Ino vhege ni do vhalala nga lungano lwa Tshizulu. Ngano dzi pfukiswa nga mulomo, lu tshi bva kha murafho muñwe lu tshi ya kha muñwe. Vhatu vha anetshela ngano vhana vhavho na vhaðuhulu vhavho – a vha tou dzi ñwala. Ngano dzi anzela u funza vhatu vhudifari khathihi na u mvumvusa. Dzi a dovha hafhu dza baðekanya vhatu. Vhana vha mvelele nngede vha thetshelesa ngano nthihi lune zwa ita uri vha pfe vhe vhatihihi.

Kha ngano nnzhi ri ðangana na zwipuka zwine zwa kona u amba.

● Shumisani mepe wa mihungulo uri u ni thusé musi ni tshi pulanelu u ñwala ● Ñwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yanu uri a ni dzudzanye yone ● Vusuludzani marivalwa yanu ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i ñwala nga vhuronwane buguni yanu.

Jabu o vha e mutukana wa miñwaha ya fumiñña. O vha a tshi ðihudza nga kulisele kwawe kwa sambi lìhulu ja kholomo dza khotsi awe. Liñwe ðuvha nga tshif'hefho, musi Jabu o dzula nt̄ha ha ndunduma o tielela thakha, a vhona khonani yaye Sipho a tshi ða khae a tshi khou gjidima.

"No no zwi pfa naa, Jabu?" hu vhudzisa Sipho, a tshi tou femeleka. "Bhubesi, ndau, yo vhoniwa henefha madekwe. Yo vhulaha kholomo. Vhahulwane vha khou rea zwilibana na mambule a u i fasha. Khadelani kholomo dzañu dangani ri ye u vhona vhahulwane vha tshi rea zwilibana!"

Jabu a pfa o tshuwa nga maanda. "Ndi nga si vhuyedzedze kholomo dangani, Sipho," a ralo.

"Hu kha ði vha matshelonisa. Dzi tea u thoma dza fula dza pfelela, nda kona u dzi tsitsa mulamboni uri dzi nwe madi dzi sa athu orowa."

Sipho a pfa o kulea mirado, fhedzi o vha a tshi zwi ðivha uri ha ngo tea u hanedza Jabu. "Ho lugaha," a ralo. "Ndi do ni vhona nga vhuya, ðhamusi ri tshi dzedza muliloni nga madekwana. Ndi khou ya u vhona zwine vhahulwane vha khou ita." Ha mbo ði vha u ðuwa hawe a tshi gjidima.

Jabu a thoma u khuruñanya sambi lìwe, a lì khadela mulamboni. Musi kholomo dzi tshi khou nwa, a dzula fhasi o dzhenisa ñayo dzawe madini.

Khathihi fhedzi Jabu a pfa muungo we wa ita uri a tetemele. "Huhhhhhh!" Kholomo dza ima dze dzii dzothé. Ho vha hu Bhubesi, nahone yo vha i tsinitisini! Jabu a ðingatîngia a tshi sedzesesa. Magona hu vhuthengethenge, a kuvhanganya kholomo uri dzi ite danga ja tshitendeledzi tsho khwâthaho. "U vhomba hula a hu ambi uri ndi khou ða u u ja," u ambela mbiluni. "Zwi nga Bhubesi u khakhathihi musi. Ndi vhona u nga ho vha hu u vhomba ha u ðoda thuso." Jabu a tshimbila a tshi ya hune ndau ya vha hone.

Bhubesi o vha o fashwa nga tshinwe tsha zwilibana zwe zwa zwo reiwa nga vhahulwane. Thoho yaye yo vha yo hanjwa nga lìlibana lìhulu, zwino musi i tshi lingedza u lwa naþo, lì tou ñaþa u i ñaþa. Jabu a sokou ima henefho a lavhelesa. Ha athu vhuya a

vhona na ḫuvha na ḫithihi khosi ya zwipuka i tsinitsini nae ngaurali. Ndi ngoho uri yo vha i phukha ya tshirunzi na mutsindo. Zwenezwi Jabu a tshi khou vhona Bhubesi i tshi khou lila u lamukisa vhutshilo hayo, a thoma u pfa a tshi i pfela vhuṭungu. Ndaū i tshi vhona uyu mutukana ya thoma u amba nae.

Ndaū: Hawu! Mfana (mutukana)! Nthusei. A thi koni u ḫilamukisa. Ndi khou tou humbela wee!

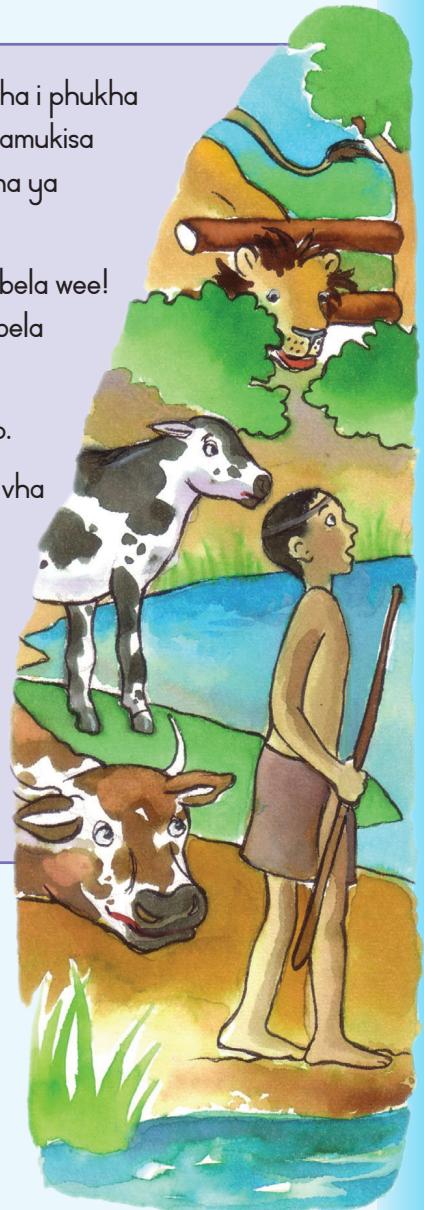
A u ḫi wa takusa dzimbi ili ḫine la khou ntzhipeledza ḫohoh? Ndi khou tou humbela wee!

Jabu a sedza maṭoni a Bhubesi. Na u hanganea ha iyi ndau a kona u hu pfa ipfini ḫayo.

Ndaū: Philisi, mfana! Ndi khou tou humbela! ḫavhanyai vhadzimba vha sa athu swika vha mphedzisa. Idai u mmbofholole!

Jabu: Ndo vha ndi tshi nga tama u u vhofholola, Bhubesi. Fhedzi ndi khou shavha uri ndi tshi tou fhedza u u vhofholola u ḫo mbo ḫi nhota.

Ndaū: Hai, mfana. Na luthihi, ndi nga si zhote muthu we a mphulusa. Ndi khou u fulufhedzisa, ndi nga si vhuye nda u kwama Ndi khou fulufhedzisa!

Kha ri ambe Rerani nga mbudziso idzi ni na muñwe nga inwi (phathinara).

- ❖ Vhaanewa vhahulwane tshiṭorini itshi ndi vhonnyi?
- ❖ Ndi nga mini Sipho o vha o nyanyulea ngaurali musi a tshi ḫa ha Jabu nga u giđima?
- ❖ Jabu o vha e ngafhi musi Sipho a tshi mu wana?
- ❖ Lavhelesani zwifanyiso ni ḫalutshedze fhethuvhupo (fhethu) hune tshiṭori tsha khou bvelela hone.
- ❖ Afha fhethu ho fhambana na hune na dzula hone? Ngani?
- ❖ Ni vhona u nga Jabu o vha e muthu a re na vhuḍifhinduleli? Ngani?

Ndi vhona u nga tshiṭori itshi tshi ḫo fhele nga nđilade?
Ni vhona u nga Jabu u ḫo fashulula ndau?

- ❖ Musi ni kha tshigwada tshañu, elekanyani nga kufhelele kwa tshiṭori itshi. Itani ḫitambwa ḫatsho ni li ḫanele kilasi yanu. Hu ḫo ḫodea vhatu vha no ḫo tamba sa Jabu, Sipho na ndau Bhubesi. Na kholomo dzi si nnzhi dzi ḫo ḫodea.
- ❖ Pfananani uri ndi tshigwada tshifhio tshi re na magumo avhudisa.

Jabu u pfa u vhomba ha ndau

Kha ri nwale

Lavhelesani tshiori haf hu ni fhindule mbudziso.

I Jabu ha ngo ya u vhona zwilibana ngauri

A	Ho vha hu kulesa kha u ya nga milenzhe.
B	O vha o neta nga maanda.
C	O vha a tshi fanela u isa kholomo u nwa madzi.
D	O vha a tshi zwi divha uri zwilibana zwe tou itisa hani.

3 Ndi nga mini magona a Jabu o vha a tshi khou tetemela?

A	O vha a tshi khou pfa phepho.
B	O vha o tshuwa ndau.
C	O vha a tshi khou balelwa u kuvhanganya kholomo.
D	O vha o divhaisa magona.

2 Muanetshehi wa tshi^zori u amba mini a tshi ri "Kholomo dzedzii dzot^zhe"?

A	Dzo vha dza tshi khou pfa phepho.
B	Dzo vha dzo tshuwa dza sa tsukunyee.
C	Dzo vha dza sa t ^z odi u tsa mulambomi.
D	Dzo t ^z oka khwanda fhasi.

4 Ri a zwi divha uri Jabu o vha e muthu a re na vhuifhinduleli Ngauri

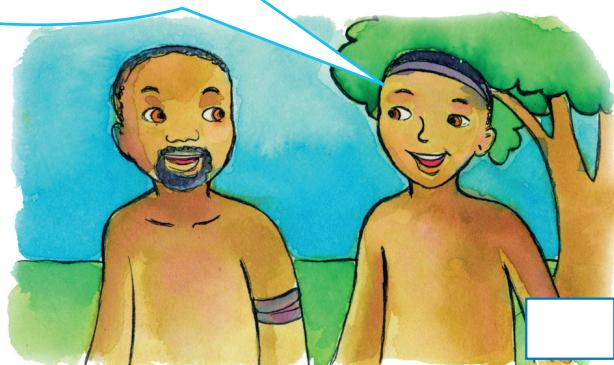
A	O vha a tshi lisa kholomo.
B	O vha a si nga sii kholomo dza dzot ^z he.
C	O vha o dzula kha nduluma.
D	O amba na ndau.

Nomborani zwifanyiso nga ngona
zwi tshi tevhela tshitor.

Ni mpfarele Sipho. Ndi
nga si kone u tuwa na inwi.

Zwino ñwalani fhungo li no ɏalutshedza zwine zwa khou bvelela kha tshiñwe na tshiñwe tsha zwif anyiso zwi re kha siatari lo fhiraho.

1	
2	
3	
4	

Vhalani phara hafhu ni talele maiti (maipfi a nyito) manzhi ane na nga a wana. Nangani mat̄anu ni a shumise kha u vhumba mafhungo.

Livhanyani maipfi na pfanywa dzao dzi re afho fhasi.

luvhelela dzangalelo amba bvisa tumbula enda rembedisa londa

Ñwalani pfanywa dza maiti afho zwikalani zwe na ñewa.

vhofholola	fhembeledza	tshimbila	lutamo
haseledza	dzhia	wana	tevhela

Zwino tangedzelani liitti li re lone mafhungoni aya.

Jabu o/u ñelwa nga pulane ya u lat̄isa na ndau

A ri/ro ngo ɏalukanya mvumbo ya vhukuma ya ndau.

Uyo musi ndau yo/i vhofha mulanga fhedzi yo/i fhedza yo u lat̄a.

Ilo luvha mme a Jabu vho/vha bika tshilalelo vhathe vha/vha ña vhothe.

Nga madekwana vhanna vho/vha dzula muliloni vha tshi khou/vho amba nga zwe zwa bvelela.

Ho bvelela mini kha ndau?

Kha ri vhale

Kha ri vhone uri Jabu o humbula u ita mini nga ndau.

Bhubesi ya luvhelela zwi na vhusiwana lwe Jabu a fhedza o humbula uri a i fulufhele a kone u i fashulula. A imisa dzimbi li re kha tshilibana le la vha lo han a thoho ya ndau. Ndaу ya ponyoka kha tshilibana ya dzungudza gula layo.

Ndaу: Yoo, ndo livhuha, mfana! Ndi do u humbula linwe duvha. Mutsinga wanga wo vha u tshi vho oma hafha la tshilabanani, nahone ndo vha ndi tshi vho ofha uri vhadzimba vha do mmbulaha. Zwino, mfana, ndi na dora – u nga ntsumbedza hune mulambo wa vha hone?

Jabu: U hafha la fhasi, Kha vha ntevhele.

Ndaу: Hai ndi khou litsha nama yavhudi mani!

Jabu: Vhanna vha hashu! Ndo vha lamukisa kha vhadzimba, nahone vho mpfulufhedzisa uri a vha nga nzhoti.

Ndaу: Ee, ndi zwone hezwo. Ndo u fulufhedzisa. Fhedziha, ngauri zwino ndo ponyoka, uri ndo u fulufhedzisa mini zwi nga a zwi tshee na mushumo. Ndi khou fa nga ndala nne!

Jabu: Vha khou khakha nga maanda vhone. Muthu ho ngo tea u laza mulanga.

Ndaу: Shikitili! Ndi maloto fhedzi hezwo! Ndi khou ya u u zhota, kutukana. U twa u tshi vhalavhala zwi khou nanisa ndala.

Jabu: Fhedzi vhone vho mpfulufhedzisa, zwino arali vha laza mulanga, zwi do vha wela linwe duvha.

Phunguhwe ya vhu lazi ye ya vha i tshi khou thetshelesa ya mbo sendela uri i pfelesesha nga ha u fulufhedzisana ho itiwaho.

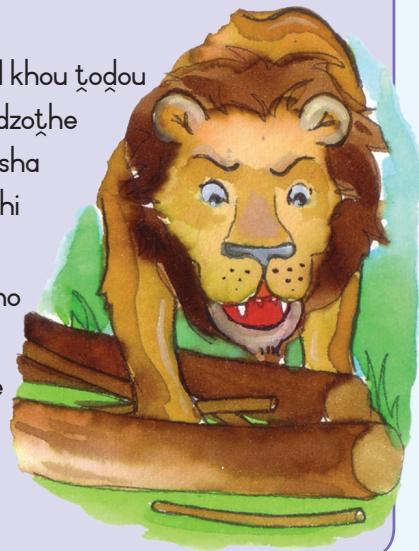
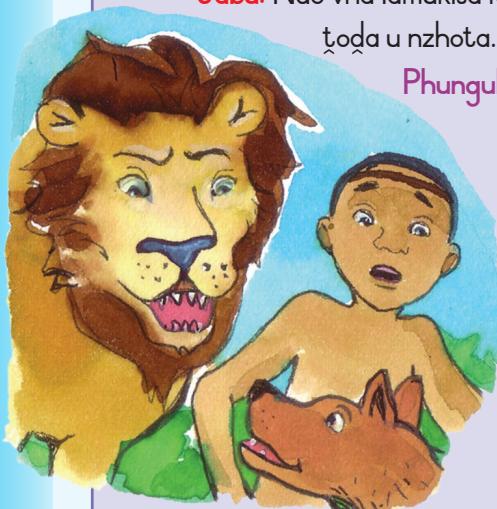
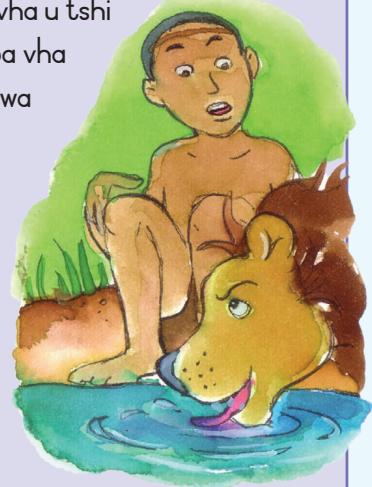
Phunguhwe: Ndi u fulufhedzisana ha mini honohu? Khezwi vho mu fulufhedzisa uyu muthu, Muhali?

Jabu: Ndo vha lamukisa kha tshilibana vha mpfulufhedzisa uri a vha nga nzhoti zwino vha vho toda u nzhoti.

Phunguhwe: Yoo, yoo, ndi mafhingo mariwevho haya. U khou todou mmbudza uri Muhali, khosikhulu ya phuka dzoth vho vha vho manywa nga tshilibana tshe tsha rewa nga muthu wa nama? A zwi itei! A thi zwi kholwi nne.

Ndaу: Ndi zwone, tsho vha tshi tshilibana tsho khwathhaho nga maanda, lilibana helo!

Phunguhwe: Yoo, a thi tendi uri hu na tshi nwe tshithu tshi re na maanda u fhira vhafuvi vhang. Ndi tea uri ndi tou divhonela nga anga

maṭo heļo lilibana ja hone. Ndo vha ndi tshi khou ri vha sa athu ponda muhali vha ye vha ntsumbedze heļo lilibana line vha khou amba ngalo. Ndi hone vha tshi do kona u zhotaha kutukana kwavho.

Ndau, phunguhwe na Jabu vha humela ngei tshilabanani.

Phunguhwe: Vha khou ṭodou mmbudza uri kulibana uku kuṭukuṭuku ngaurali ndi kwone kwe kwa vha fasha kwa tzimbeledza ṭhoho yavho! A zwi itei! A thi zwi tendi na luthihi. Muhali, vha nga kona u dzhenisa ṭhoho yavho afha u itela uri ndi vhe na vhuṭanzi uri uyu mutukana nangoho o vha wana vho tou ralo?

Ndau: Hawu. Ndo no neta nga mbudziso dzau iwe. Ndi do u sumbedzaha, fhedzi ndi tshi fhedza u mbo di ṭuwa u ntsie na ḥama yanga ndi le. Ndi na ndala.

Ndi fhalaha Bhubesi a tshi vhuedzedza ṭhoho fhalā vhukati ha madzimbi u fana na zwila Jabu a tshi mu wana. Nga luvhilo lu sa athu vhonwa, phunguhwe ya mbo di lila dzimbi ja nga ntha hanaa! Bhubesi a vha o fashwa hafhu nga u bonya ha ito!

Phunguhwe: Ahaa, zwino ndi a kona u zwi vhonwa uri vho fashwa nga ndilade.

Zwi ṭungufhadza hani uri vho dovha vha vhuyeleta tshilabanani.

Hoyu mutukana o amba zwone, Muhali. Wa latā mulanga zwi a dovha zwa u wela linwe duvha!

Bhubesi a vhomba o vhomba o sinyuwa, fhedzi tshilibana tsha u khwaṭha tsha mu tzimbeledzela fhasi. Jabu a livhuha phunguhwe kha zwe ya mu itela. A gidi mela kholomo dzawe a dzi khadela hayani. Zwe a ṭangana nazwo ḥamusi!

Sipho a tshi mu vhonwa a vhidzelela, "Jabu, Jabu! Ila ndau yo fashwa tsini na mulambo! No ṭahela muṭhannga!"

Jabu a sokou setshelela a ḫivhudza a ri, "Zwe nda ṭangana nazwo a si u ṭahela, zwo nndingana."

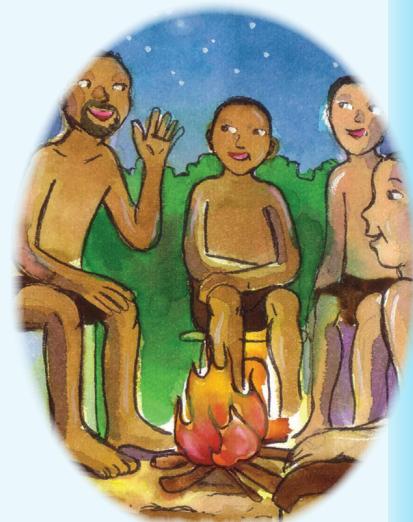
Sipho a humela kha vhadzimba uri a pfe nganetshelo ya ndau ya vhuhalu na maanda ye ya fashwa nga tshilibana, Jabu a ḫielu hayani. A swika a resha mme awe, a dzula fhasi a homolowa. Madekwana eneo muliloni, Jabu a thetshelesa vhahulwane vha tshi khou anetshela mafhungo a uri vho fashisa hani ndau, uri zwo konda hani na uri vho shumisa hani vhuṭali uri vha kone u i fasha.

Zwino ni vho ḫivha uri tshiṭori tsho fheļa nga ndilade.

Elekanyani nga mbudziso hedzi:

- ❖ Tshiṭori tsho fheļa sa zwe na vha no lavhelela?
- ❖ No ḫipfa hani malugana na ndau ye ya latā mulanga?
- ❖ Pfunzo ya tshiṭori itshi ndi ifhio?
- ❖ Ni vhonwa u nga phunguhwe yo ṭalifha? Ndi nga mini ni tshi ralo?
- ❖ Sipho o vhudza Jabu uri o ṭahela zwithu. Ni a tendelana na Sipho? Ngani?

U elekanya nga tshit̄ori

Kha ri nwale

Elekanyani nga tshit̄ori tshothe ni kone u talutshedza zwiitei. Talutshedzani uri puloto yo bveledza nga ndilade. Ni do tea u elelwa zwiitei zwa ligi linwe na linwe.

Nwalani uri tshit̄ori tsho thoma nga ndilade.	
Ho bvelela mini kha mutumbu wa tshit̄ori?	
Talutshedzani uri tshit̄ori tsho fhele nga ndilade.	

Kha ri ambe

Ambani nga muñwe na muñwe wa vhaanewa. Tsheani uri ndi maipfi afhio kha a re afho fhasi a no talutshedza muanewa muñwe na muñwe nga ndila yone. A dzeniseni zwikhali zwo teaho.

vhumbulu

vhudifhinduleli

muthumuthu

u sa fulufhedzea

ufulufhedzea

nungo

tseda

mbilu mmbi

vhułuku

muhalı

vhutali

vhuhwawho

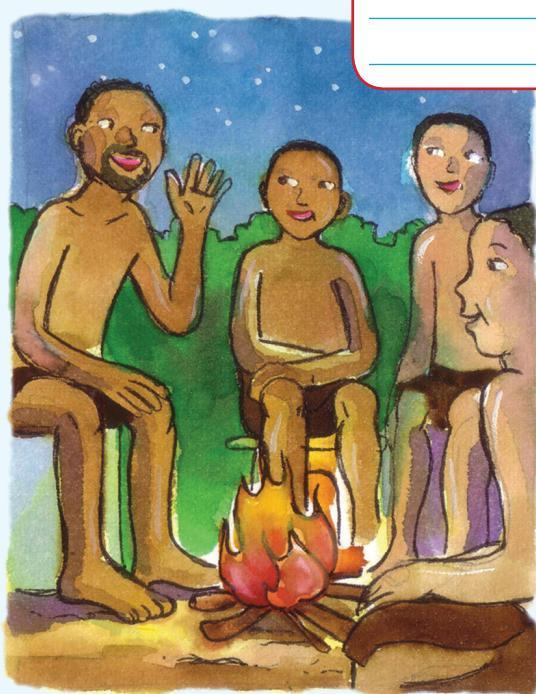
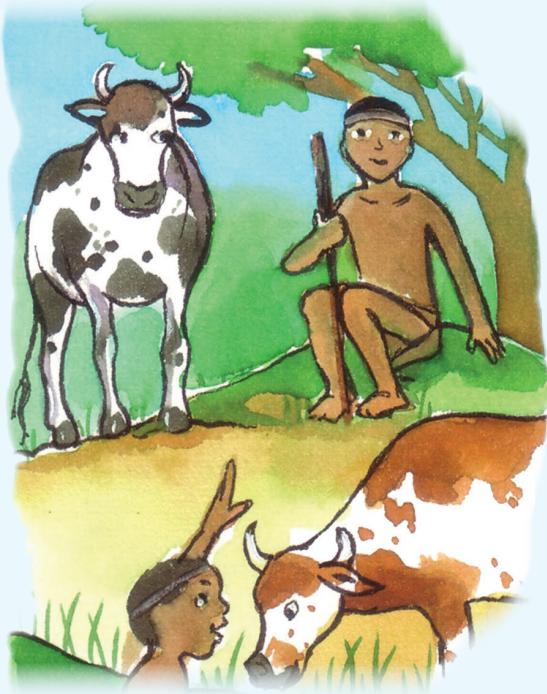
Jabu	Ndau	Phunguhwe

Deithi:

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso izwi nga vhuronwane.

Dikishinari yanga

Maipfi maswa

Zwino nwalandi fhungo nga fhethuvhupo he ha sumbedzwa tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe.

1

2

Kha ri nwale

Lavhelesani mafhungo a re afho fhasi ni thuthe ane a si yelane na tshitori. Nomborani mafhungo a tshi tevhekana nga thevhekano yone ya zwiitie.

Jabu o vha e muthu a re na vhudifhinduleli nga maanda.
O vha a tshi khou lisa kholomo dza khotsi awe musi Sipho a tshi mu vhudza nga ndau ye ya tħasela thakha.
Miri yo vha i na matavhi malapfu.
Jabu ha ngo tħuwa na Sipho ngauri o vha a tshi khou fanelu u isa kholomo u nwa madi.
Kholomo dzo vha dzo netta.
Jabu o zwi qivha uri u tea uri a tħogomele kholomo dzawew tħoħthe.

TEACHER: Sign

Date

U elekanya nga vhaanewa

Ńwalani mat̄aluli a rathi ane a ṭalutshedza ndau.

Ri ṭalukanya mvumbo dza vhaanewa vha tshitoringa zwine vha amba kana vha ita kana nga zwine vhariwe vha ri vhudza nga avha vhatu.

Shumisani mat̄aluli kha u nwala phara i no ṭalutshedza ndau. Ńwalani ṭhalutshedzo sa mvetamveto. Humbelani khonani yanu a ni dzudzanye yone ni kone u nwala iyi ṭhalutshedzo yo lulamiswaho tshikhalani tshe na newa.

Elekanyani nga mvumbo ya Jabu. Elekanyani nga maipfi ane a ṭalutshedza mbonalo yawe na zwiito zwawe. Nekanani mihibulo na khonani dzanu uri ni wane maipfi manzhi a u ṭalutshedza u ya nga hune na nga kona. Ńwalani maipfi aya ane a ṭalutshedza muanewa zwikhali zwi re af ho fhasi.

- Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanelu u nwala ● Ńwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yanu uri a ni dzudzanye yone ● Vusuluzani mariwalwa yanu ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i nwala nga vhourwane buguni yanu.

Shumisani mat̄aluli kha u nwala ngaganyamvumbo ya muanewa. Ńwalani mvetamveto yanu kha kubammbiri. Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu. Zwino ńwalani ngaganyamvumbo ya muanewa zwikhali zwe na newa.

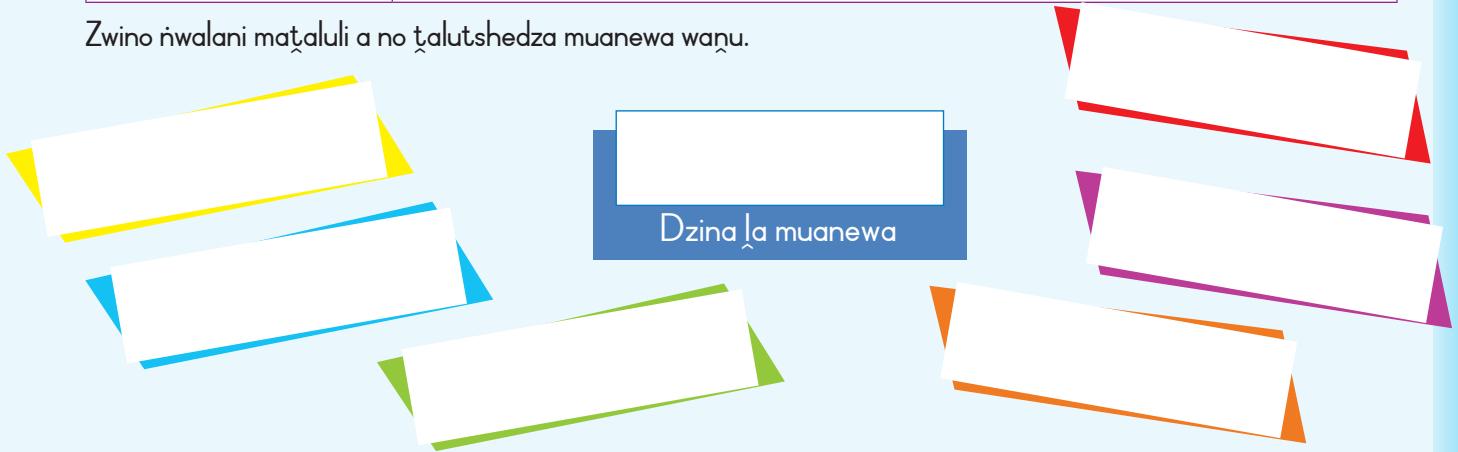
Dzina:	Miñwaha:
Mbonalo:	

Zwino ṭalutshedzani mvumbo ya muthu wa vhukuma. Nangani muthu ane na tama u amba ngae. Muthu wa hone a nga vha muhali, a no khou tshila kana o no lovhaho.

Madzina a uyo muthu	
Mbeu/ miñwaha/ mushumo	
Mbonalo yawe	
Mpho kana zwikili	
Ndi ngani no mu nanga	

Zwino ñwalani mat̄aluli a no ṭalutshedza muanewa wañu.

Shumisani mat̄aluli kha u ñwala ngaganyamvumbo. Ni kone u ñwala ngaganyamvumbo kha bammbiri. Humbelani khonani yañu a ni dzudzanye mvetomveyo iyi. Ni nga kha di dzudzanya yaweho. Ñwalululani ngaganyamvumbo yañu nga vhudele af'ho fhasi.

Ri lavhelesa luambo

Lavhelesani zwifanyiso. Talutshedzani phathinara yanu uri hu khou bvelela mini kha tshiñwe na tshiñwe.

Tshifhinga tsha zwino tsha **khou**
Tshifhinga tsha zwino tsha **khou**
tshi sumiswa kha u sumbedza
zwitħu zwi no khou bvelela zwino
musi ri tshi khou amba ngazwo.

Shumisani thebulu i re afho fhasi kha u amba uri hu khou bvelela mini tshifanyisoni tshiñwe na tshiñwe.

Ene	u/tshi/vha khou	tshina	bwa	Liiti	baka
Inwi		ṭambra	fhufha	bambela	vħala tshimbila
Tshone		tshova	imba	amba	bika la
Vhone		hona	lora	thusa	tamba

Zwino īwalani fħungo nga zwine zwa khou bvelela kha zwiraru zwa zwifanyiso zwi re afho ntħha.

Zwino shumisani thebulu kha u īwalulula mafħungo e na īwala zwi tshi nga nyito i khou itea tshifhingani tshi daho.

Ene	u/tshi/vha do	tshina	bwa	Liiti	baka
Inwi		ṭambra	fhufha	bambela	vħala tshimbila
Tshone		tshova	imba	amba	bika la
Vhone		hona	lora	thusa	tamba

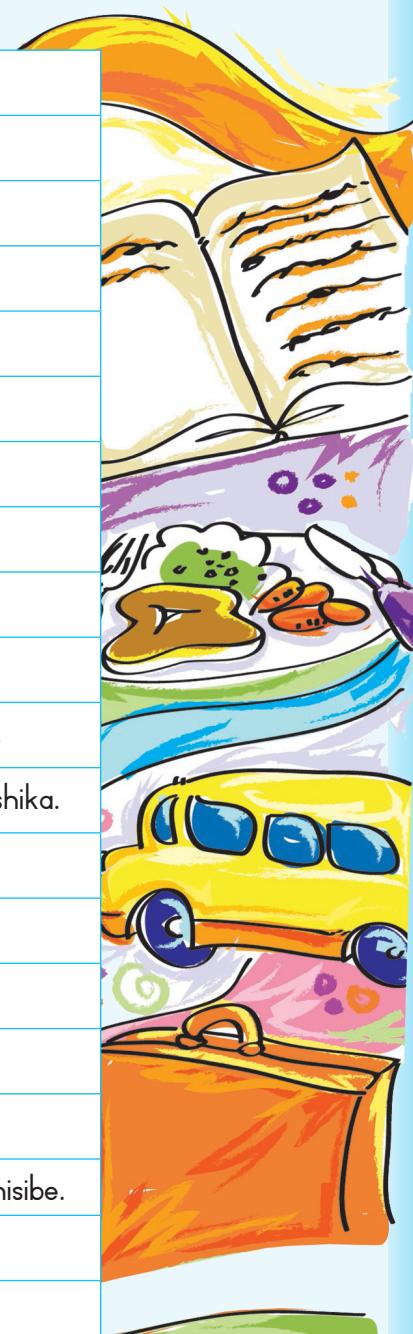
U shuma na maiti

Kha ri ñwale

Ñwalani zwivhumbeo zwone zwa maiti one. Tangedzelani a no thoma nga thangi ñi-.

runga	I. Mme a nga vho runga rokho ya u naka.
runga	2. Mme a nga vho rungela Masindi rokho ya u naka.
vhala	3. Vho ri vhudza uri ri _____ bugu nnzhi.
bika	4. Makhulu vho _____ ñama ngauri yo vha i songo vhibva.
fhaṭa	5. Vhaṭa muṭhaṭi vho no _____ vhathe vhanzhi nnđu.
imba	6. Mudededzi washu ndi vhone vha no _____ khairi.
shuma	7. Ni _____ mini kha u baka khekhe?
ṭhavha	8. Maluṭa o _____ nga ñeleṭe a tshi khou runga hemmbe.
shela	9. Ni _____ makhulu tie, vha ḍo nwa vha tshi vuwa.
ñwala	10. Vho ri vhudza vha ri: "Ni _____ nga muñwalo wa vhudele."
tamba	II. Ri khou _____ tsini na hayani uri ri pfe vha tshi ri vhidzeleta.
bambela	12. _____ madini a si na muṭambuṭambu na tshika.
ruma	13. Makhadzi vho _____ mpho yanga nga poswo ya tshihadu.
funa	14. U _____ ndi tshithu tshavhuḍi shangoni.
baka	15. Vho ri _____ khekhe ya u ñifha.
dzula	16. Hoyu ñwana ndi ndeñwa, u _____ u lila.
londa	17. Ni tea u _____ u itela uri ni si dzhene khomboni.
ṭamba	18. Ni tshi fhedza u shumisa thoilethe ni _____ zwanda nga tshisibe.
kuvha	19. Vhasidzana vha khou _____ zwiambaro ngauri zwe andesa.
dala	20. Matshelo ri ḍo ya ra _____ vhazwala vhashu Thononda.

Lavhelesani tshati iyi nga vhuronwane. Vhudzani phathinara yanu zwine የwana muñwe na muñwe a takalela u ita kana zwine a si zwi takalele.

	u imba	u ola nga pennde	u gidima	u ተalela zwinoni	u sefa nga khaithi	u bika	u vhala
Ann	✓	✓	X	X	X	✓	✓
Jabu	X	X	✓	X	✓	✓	X
Peter	X	✓	X	✓	X	X	✓
Nomsa	X	✓	✓	✓	X	X	✓
Enver	X	X	✓	X	✓	X	✓

Ann	U takalela u imba, u ola nga pennde, u bika na u vhala. Ha takaleli u gidima, u ተalela zwinoni na u sefa nga khaithi.
Jabu
Peter
Nomsa
Enver

Shumisani khoma vhukati ha zwithu (zwiteňwa) zwi re kha mutevhe. Ri shumisa na vhukati ha zwithu zwivhili zwa u fhedzisela kha mutevhe.

Vhalani mafhungo aya nga vhuronwane. Ni kone u talela maipfi a re na kuvhumbi **u**. Bulani uri ndi nga mini maipfi ayo e madzina e si maiiti.

1. A thi pfani na u zwimiwa ha phukha.
2. Zwa u vhulahwa ha tshugulu fħano Afrika Tshipembe a zwi ri takadzi.
3. U vhulahwa ha tshugulu nga ndila ya vhučungu zwo tshusa vhatu.
4. U setshelela ha vhasidzana kiłasini ho sinyusa mudededzi.
5. U lila ha mmbwa ho pfala vhusiku hoħe.
6. U reila huvhi kha MI ho vhanga khombo khulu.

Madzinamaiti
ndi **madzina** a no
vhumbiwa nga u
tuma kuvhumbi "u"
kha liji

7. Ndi tshi f'hedza u gidima ndi a shawara.

8. Ndi sa athu u edela ndi thoma nda nwa tie.

9. U sia madi a tshi khou shuluwa bommbini zwi f'hedza madi.

10. U kotama hu vhaisa mučana wa makhulu.

U shumisa khoma

U lavhelesa khoma

Hune ha vha na mutevhe wa maiþi kha fhungo, ipfi linwe na linwe li fhandekanywa na manwe nga khoma
Vhuimo ha khoma vhu nga shandula zwine fhungo la amba arali khoma i songo shumiswa zwavhudzi.

Lavhelesani mafhungo aya ni ambe nga uri vhuimo ha khoma vhu shandula zwine a amba nga
ndilade. Olani tshifanyiso tsha u sumbedza uri fhungo linwe na linwe li amba uri vho la mini.

Ro la tshokoleithi, dzheli na khekhe.

Ro la tshokoleithi dzheli na khekhe.

Zwino dzhenisani khoma mafhungoni aya.

Ri toda hamula zwibigiri na saha.

Ro renga maapula maswiri miomva na mapiere.

O ima a lavhelesa a shavha.

Livhanda lo vha li lihulu lo nona lo mela mipfa.

A ḥanganyeni

Ri shumisa maṭanganyi kana maipfi a u ṭuma kha u ṭanganya mafhungo. Maṭanganyi a na mushumo muhulwane kha u ṭanganya maipfi. Arali ri sa a shumisi, maambiya na manwalwa zwi nga pfala zwi sa kwakwani.

Lavhelesani tsumbo idzi.

Vhatambi vho ya tshikoloni nga Mugivhela.

Tshikoloni ho vha hu na metshe wa bola.

Vhatambi vho ya tshikoloni nga Mugivhela ngauri ho vha hu na metshe wa bola.

Vhatambi ndi ndefhungo wa mafhungo vhuvhili hao lune ipfi: tshikoloni la vhuvhili la tea u sala nn̄da musi hu tshi tumiwa mafhungo aya mavhili.

Ni nga kha di shumisa "fhedziha" kha u ṭuma mafhungo.

Fhedziha li amba zwi no fana na **fhedzi**. Vhuvhili hao a sumbedza mbamedzo ya zwipida zwivhili zwa mafhungo.

Elelwani: Fhungozwa lo li na ndefhungo muthihi fhedzi na liiti lithihi. Fhungoterekani li na maiti a no fhira lithihi na vhonefhungo vha no fhira muthihi.

Tanganyani mafhungozwao mavhili ni tshi shumisa lithihi la matanganyi aya kana matumi.

Ni kone u talela maiiti a mafhungo e a ṭumiwa.

naho

fhedziha

fhedzi

ngauri

zwino

Ro ya u tamba bola ya milenzhe. Mvula ya ri pfuvhisela.

Ann o nkumbela uri ndi mu thuse kha tshuriwahaya yawe. Nda mu thusa.

Ndo lenga u swika tshikoloni. Ndo vha ndo siwa nga bisi.

Vho ri buroho yo lugiswa. Yo vha i tshee yo di rala.

U kona nga maanda mbalo. U kona nga maanda dihashango.

Ndi pfana na mitshelo. Ndi pfana na miroho.

Ro shumisa zwisamburen zwashu. Yo vha i tshi khou na.

Thohoyatshikolo vho vha vha sa lemi. Thohoyatshikolo vho vha vhe na vhulenda.

O vha a tshi khou luala. Dokotela vha mu fha mishonga.

Sam u pfana na kofi. Ann u pfana na tie.

O ya mavhengeleni. O renga baphathi ja tshokojeithi.

O vha o sinyuwa. Ndo vha ndo lenga.

Vhatukana vha tamba bola ya milenzhe. Vha tamba khirikhethi.

Ndi pfana na malegere. A thi takaleli khekhe.

Ndi khou vhalesa. Ndi khou todou phasa mulingo.

Ndi pfana na mvula. A thi pfani na tshifhangi.

Ha Malume ho vha hu tshi ntakadza. Ndo pfa ndo tuvha mme anga.

Tshikolo tshiswa tsho ntakadza. Nda tea u shumesa uri ndi fare vharwe.

Fhungoni linwe na linwe talelani madzina (thinwa) ni tangedzele maiti (maipfi a nyito)

John u takalela mmbwa khulwane dla Alsatian.

Mary u ya tshikoloni tsha Good Hill Primary School nga milenzhe.

Sipho u tamba bola kha thimu ya Little Chiefs.

Jabu o tshimbila nga baisigiri yawe ya dzithavhani

Ann o vha a tshi khou ita phosho kilasini.

Ndi kona		
u vhala mañwalwa a nganetshelo		
u fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mañwalwa		
u vhala mañwalwa a nganetshelo		
u fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mañwalwa		
u wana maipfi mañwalwani ane a amba zwitihhi na mafurase e a ñewa		
u bulu vhudipfi he Vhangani a vha naho		
u ñwala tshiñwalwa tsha dayari		
u rera nga vhaanewa, fhethuvhupo na zwiitei zwa tshitori		
u ðadza mepe wa mihibumblo a tshi pulanelu tshitori		
u ñwala tshitori tshi no bva kha mepe wa mihibumblo		
u shumisa masala masumbi		
u shumisa na masala mavhudzisi		
u topola masala a sa gumi a sumbedza uri a shuma na nnyi kana na mini		
u anetshela hafhu tshitori nga thevhekano yone		
u vhala tsenguluso ya bugu		
u fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tsenguluso ya bugu		
u ñwala tsenguluso ya bugu		
u shumisa tshifhinga tsha zwino		
u vhala nganeavhutshilomune		
u tala maiipfi a no kond a kha dikishinari		
u vhala lungano		
u ita litambwa		
u ñwala magumo a tshitori		
u fhindula mbudzisothopholwa dzo disndekaho nga tshitori		
u dubekanya tshitori nga thevhekano yone		
u topola maiti nda a shumisa kha u vhumba mafhungo		
u topola pfanywa dza maiti		
u topola zwivhumbeo zwone zwa maiiti mafhungoni		
u bulu mihibumblo na vhudipfi malugana na tshitori		
u ñwala manweledzo a tshitori		
u t̄alutshedza fhethuvhupo hu re tshitiorini		
u ñwala phara i no t̄alutshedza muanewa		
u ñwalangaganyamvumbo		
u ñwalulula mafhungo ndi tshi shumisa tshifhinga tshi ðaho		
u sauanya tshati		
u topola maiipfi a re na kuvhumi u		
u shumisa dzikhoma kha ndongazwiga mafhungoni		
u shumisa mañanganyi kha u ðanganya mafhungo		
u topola maiti na madzina mafhungoni		

Z

W

i

r

e

n

g

o

m

u

Thero ya 6: Ndila dza u nekedza manwalwa

Themo ya 3: Vhege dza 5 - 10

Vhege dza 5 - 6: Zwitori na manwalo

81 Muvhuda u sevha phukha nga ha mudzinginyo

36

U vhala manwalwa a nganetshelo.

82 U elekanya nga tshitori

38

U shumisa mat̄aluli kha u ̄talutshedza vhaanewa vha tshitɔri.

83 U ̄nwala tshitori

40

U fhedzisa mepe wa mihumbulo a tshi itela u anetshela hafhu tshitɔri tsha muvhuda. U ̄nwala tshitɔri tsha muvhuda nga vhudele.

84 Lūwalo lwa holodei

42

U vhala lūwalo.

U wanulusa thevhekano ya zwiito zwa John a tshi shumisa lūwalo.

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga manwalwa.

U ̄tala maīfī kha dikishinari (thalusamaipfi) a rekhoda zwine a amba.

U fhindula mbudzisothopholwa dze dza disendeka nga manwalwa.

85 U ̄nwala lūwalo

44

U shumisa mepe wa mihumbulo kha u pulanelu u ̄nwala lūwalo.

U ̄nwalela khonani lūwalo a tshi mu vhudza mafhungo a tshikoloni na a hayani.

86 Imeilī i no bva kha khonani

46

U vhala imeilī.

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga imeilī.

U shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha lūwalo a tshi ̄dadza garata i no amba nga nzulele ya muanewa.

U ̄nwala imeilī a tshi shumisa tsumbundila dze a newa.

87 Zwīwe hafhu nga luambo

48

U topola madzina na mat̄aluli mafhungoni.

U ̄nwala mafhungo nga u ̄nwala mat̄aluli a tshi rangela kana u tevhela madzina.

U livhanya maīfī na pfanywa dzo na mafhambanyi ao.

U shumisa mat̄anganyi kha u vhumba mafhungotserkano.

88 Tshifhinga tsho fhiraho na tshi daho

50

U shumisa tshifhinga tsho fhiraho. U fhedzisa mafhungo nga u shumisa maiti a tshifhinga tsho fhiraho. U ̄nwala mafhungo e kha tshifhinga tsho fhiraho tsha vha na no.

Vhege dza 7 - 8: Khathuni dzi a takadza

89 Supa Strikas

52

U vhala khomiki. U rera nga ̄talutshedzo ya mabono na luambo lu no shumiswa nga vhabvumbedzwa vha re kha tshitɔri tsha khomiki.

90 U elekanya nga khomiki

54

U rera nga fureme īwe na īwe ya khathuni. U ̄nwala fhungo li no ̄talutshedza tshitɔri sa zwe zwa sumbedzwa kha fureme īwe na īwe.

U ̄nwalulula mafhungo e kha maīfī maambiwa.

U rera nga khungedzelo dza thelevishini khathihni na u mbula muhumbulo.

91 U ̄nwala khungedzelo

56

U pulanelu khungedzelo ya thelevishini nga u ita nyolo dzayo na u ̄nwala tshikiriputi tshayo.

U ̄talutshedza fhethuvhupo, vhabvumbedzwa na theroy a khunguwedzo.

U shumisa tsha u pulanelu khatsho a tshi vhekanya manwalwa.

U ̄tana khungedzelo sa litambwa.

92 Zwīmeni

58

U rera nga u ̄tuma thangi na mitshila kha midzi ya maīfī.

U topola thangi, mitshila na midzi ya maīfī.

U fhedzisa mafhungo nga u shumisa maīfī maambiwa na maīfī maambelwa.

Vhege dza 9 - 10: Tshifhinga tsha mitambo

93 Mulondo mutambimakone wa bola ya milenzhe!

60

U ita litambwa li no amba nga Mulondo a tshi shumisa vhatambi na muanetsheli. U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga litambwa.

94 Phositaraya litambwa

62

U vhala phositaraya u no khou kungedzela litambwa.

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga phositaraya.

U ita phositaraya ya litambwa.

95 ̄Nwalani litambwa Janu

64

U shumisa tshipulaneli kha u ̄nwala litambwa.

U ̄nwala mvetamveto ya litambwa, a lulamisa mvetomveto iyi a kona u ̄nwala litambwa ja u khunyeledza.

96 Zwīwe hafhu nga madadzisi na mat̄aluli

66

U topola madadzisi na mat̄aluli.

U sumbedza tshaka dza madadzisi: a maitele, tshifhinga, fhet̄hu, nyanzelo, digirii kana vhūtanzi.

U topola na u vhekanya mat̄aluli.

U topola madzina na masala ane a khou ̄talutshedzwa nga mat̄aluli e vha newa.

U topola lushaka lwa mat̄aluli a no kwama: vhūne, vhuunzhi/tshivhalo, masumbi kana mat̄alutshedzi.

Muvhuđa u sevha phukha nga ha mudzinginyo

Kha ri vhale

Ho vhuya ha vha na muvhudu we wa vha u tshi dzula nga u vhilahela. "Nga vhanna," u tshi dzulela u amba zwenezwo ḫuvha lothe, "Eish, hee vhanna vha hashu."

Mbilahelo yaho khulwanesa yo vha i ya uri hu nga vha na mudzinginyo ḥinwe ḫuvha. "Arali hanga vha na mudzinginyo?", u tshi ḫivhudza, "ndi do fhelela ngafhi?"

Wo vha u na mbilahelo yeneji ḥinwe ḫuvha nga matsheloni, he, khathihi fhedzi ha wa mutshelo muhuluhulu u tshi bva murini we wa vha u henefho tsini – we GUUUU – shango lothe ja dzinginya.

"Mudzinginyo!", wa vhidzelela.

U bva af'ho wa gidima nga luvhilo u ya midavhini u yo sevha vhazwala vhawo.

"Mudzinginyo! Kha ri shavhel!"

Mivhuđa yothe ya shavha midavhini ya fuda daka i tshi gonya dzithavha tshi enda i tshi sevha vhañwe vhazwala henefha ndilani.

Ndi khwiñe ri mbo di shavha hafha!

Nga tshenetsho tshifhinga, ha fhira ndou. "Mudzinginyo! Shavhani!" hu vhidzelela muvhudu.

Ndou ya tevhela mivhuđa, i tshi dzinginya shango nga maga ayo a re na mutsindo.

Vha gidima vha tshi fhira tshikhuvhugu tsha ḥudu. "Mudzinginyo! Shavhani!", hu vhidzelela muvhudu.

Ḥudu dza tevhela ndou ye ya vha i tshi khou tevhela mivhuđa.

Musi phukha idzi dzi tshi sala dzi tshi swika thavhani, ndi musi mivhuđa ya zwigidi zwa fumi na ndou nthihi, na ḥudu dzi re na tshivhalo, zwi tshi khou ita bonyongo le mubvumo waļo wa vho nga

ḍumbu ḥihulu li no khou unga li tshi gonya na mabama. Muvhuđa wa u thoma wa lavhelesa murahu u itela u vhona arali mudzinginyo u tshi khou sendela, zwe wa kona u vhona ho vha gwilisha ja zwipuka zwi no khou shavha nga luvhilo lu no shavhisa.

Musi vho no ima zwino vha tshi khou femeleka na u dakaila nga u neta, ha mbo bvelela ndau.

"Hu khou bvelela mini", hu vhudzisa ndau.

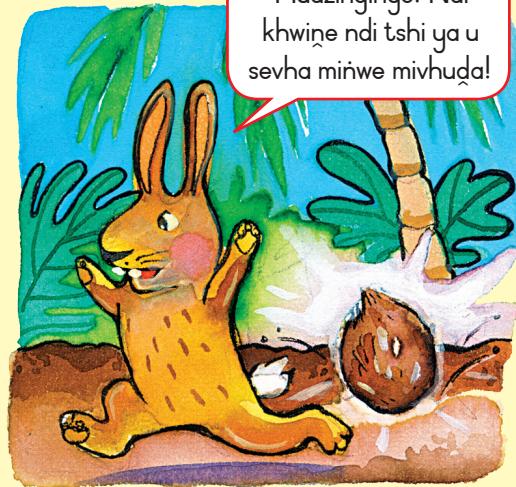
"Ndi mudzinginyo, mudzinginyo wee!", ndi muvhudu u tshi kakamela.

"Mudzinginyo?", hu vhudzisa ndau. "Ndi nnyi we a u vhona? Ndi nnyi we a u pfa?"

• Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanelu u ḫwala • Nwalani mvetamveto • Humbelani khonani yanu uri a ni dzudzanye yone • Vusuluzani marivalwa anu ni shandukise he zwa tea • Zwo no ralo, ni kone u ḫwala nga vhuronware buguni yanu.

Mudzinginyo! Ndi khwiñe ndi tshi ya u sevha miñwe mivhuđa!

Hu khou itea mini?

"N̄ne a si n̄ne," hu amba ndou.

"A si riñe," hu amba t̄huða.

"Kha vha vhudzise hoyu, kha vha mu vhudzise!" hu fhindula mivhuda yoþhe i tshi khou sumba uña wa u thoma.

Ndau ya sedza muvhuda.

"Ndi amba muñe wanga," hu amba muvhuda wo niwa nga t̄honi, "N̄ne ndo vha ndo ði dzuelela muñini wanga ndo takala musi ndi tshi pfa u wa ha tshithu tshe tsha dzinginya shango ðoþhe nda zwi ðivha uri ndi mudzinginyo. Zwino nda mbo ði thoma u shavha nga u ðavhanya uri ndi sevhe vhathe vhoþhe uri vha ðiphuluse."

"Ndi amba khotsimunene, ni nga vha na nungo dza u ya na ntsumbedza he tshiwo itsho tsha bvelela hone?", hu vhudzisa ndau.

"Hai, ndi nga si tsha vhuyelela hangei nñe!", hu amba muvhuda.

"Idani ndi ni bebe, ndi ðo ni tsireledza," hu amba ndau.

Ndi honeha fhaña, u tshi khou tou vhunaila, muvhuda u tshi bebiwa nga ndau, asizwila, vha þuwa. Vha tshimbila vha rauwa matavha, vha gonya zwikwara, vha wela milambo, vha sera mañaka, vha pfuka midavhi, u swika vha tshi dzhenia hayani ha muvhuda.

"Ndi henefha he nda pfa mudzinginyo hone, muñe wanga. Ndo u pfa zwavhuðivhuði. Na fhasi ho dzinginya."

Ndau ya lavhelesalavhelesa henefho – hu si kale ya vhona khokhonati khulukhulu ye ye i tshi wa ya ita phosho khulu. Ya ita na u vhona kutohwana kwo dzula t̄hodzini ya muri. Ndau ya doba khokhonati, ya gonya nñha ha mvumi ya posa ila khokhonati fhasi. GUUU!

Muvhuda wa thamuwa vhunþha hu no lingana mithara yoþhe. "Mudzinginyo! Ðavhanyani – shavhani – wo dovha hafhu!"

Ndi hone u tshi kona u zwi vhona uri ndau i khou u sea, wa vhona na khokhonati yo fhanduwaho i milezheni yawo.

"Yoo," u tshi hevhedza "Matsina ho vha hu si mudzinginyo wa vhukuma. Wo vha u won?"

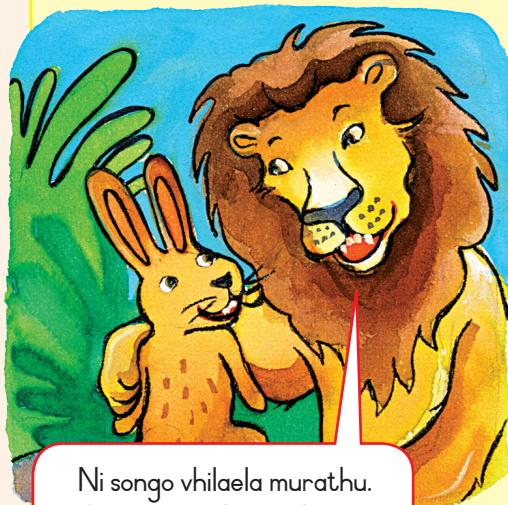
"Hai," hu amba ndau, "a si won, nahone zwe vha zwi songo tea uri u tshuwe, iwe muthu."

"Hee vhanna. Ndo ðiita muvhudaðe wa kudabaðaba!"

Ndau ya ñweriwela nga vhulenda. "Ni songo vhilahela khotsimunene roþhe – na nñe ndo rali – ndi a ita ndi tshi ofha zwithu zwine ndi si zwi pfesese."

Nga aneo maipfi ya huma i tshi vhuyelela ngei hu re na mivhuda ya zwigidi na zwigidi, ndou na t̄huða, vhe vha vha tshee vho lindela nñha ha thavha, ya ya ya vha vhudza uri kha vha vhuye hayani a hu na tshi no dina.

Tshiko: Lungano lo pambiwa kha Rabbit heralds the earth quake by Rosalind Kerven
in PIRLS Reader. The Natural World. Main Survey 2001. IEA.

U elekanya nga tshiṭori

Fhindulani mbudziso idzi dza muvhuda na mudzinginyo. Arali ni si na vhutanzi na phindulo, humelani murahu ni vhale lungano ulu hafhu.

Mbilahelo khulwane ya muvhuda ho vha hu mini?

A	Ndau
B	Phosho
C	Mudzinginyo
D	Muri une wa khou wa

Ndi mini tshe tsha ita uri fhasi hu dzinginyee?

A	Mudzinginyo
B	Likokonathi lihulu
C	Muvhuda une wa khou shavha
D	Muri une wa khou wa

Ndau yo vha i tshi khou ṫoda muvhuda u tshi i isa ngafhi?

Ndi nga mini ndau yo posa khokhonati fhasi?

A	Uri muvhuda u shavhe
B	U itela u thusa muvhuda uri u wane mutshelo
C	U itela u sumbedza muvhuda zwe zwa bvelela.
D	U itela u seisa muvhuda

Muvhuda wo dipfa nga ndilade musi ndau yo posa khokhonati fhasi?

A	Wo sinyuwa
B	Wo shona
C	Sa tsilu
D	Wo vhilahela

Mulaedza muhulwane wa lungano ulu ndi ufho?

A	Muthu kha shavhe khombo.
B	Ivhani na vhutanzi ni sa athu shavha zwithu.
C	Mivhuda i na luvhilo.

Zwithu zwo bvelela nga u ṫavhanya musi muvhuda wo vhidzela uri "Mudzinginyo!" Nwalululani maipfi mavhili a no bva kha lungano ane a ri sumbedza izwi.

Ndau yo lingedza hani u ita uri muvhuda u si pfe wo vhaisala musi lungano ulu lu tshi fhela. Nwalani zwithu zwivhili zwe ya ita.

1	
2	

Deithi:

Vhudipfi ha muvhuda ho shanduka nga ndilade musi lungano ulu lu tshi khou di ya phanda?

Mathomoni a lungano muvhuda wo pfa

ngauri

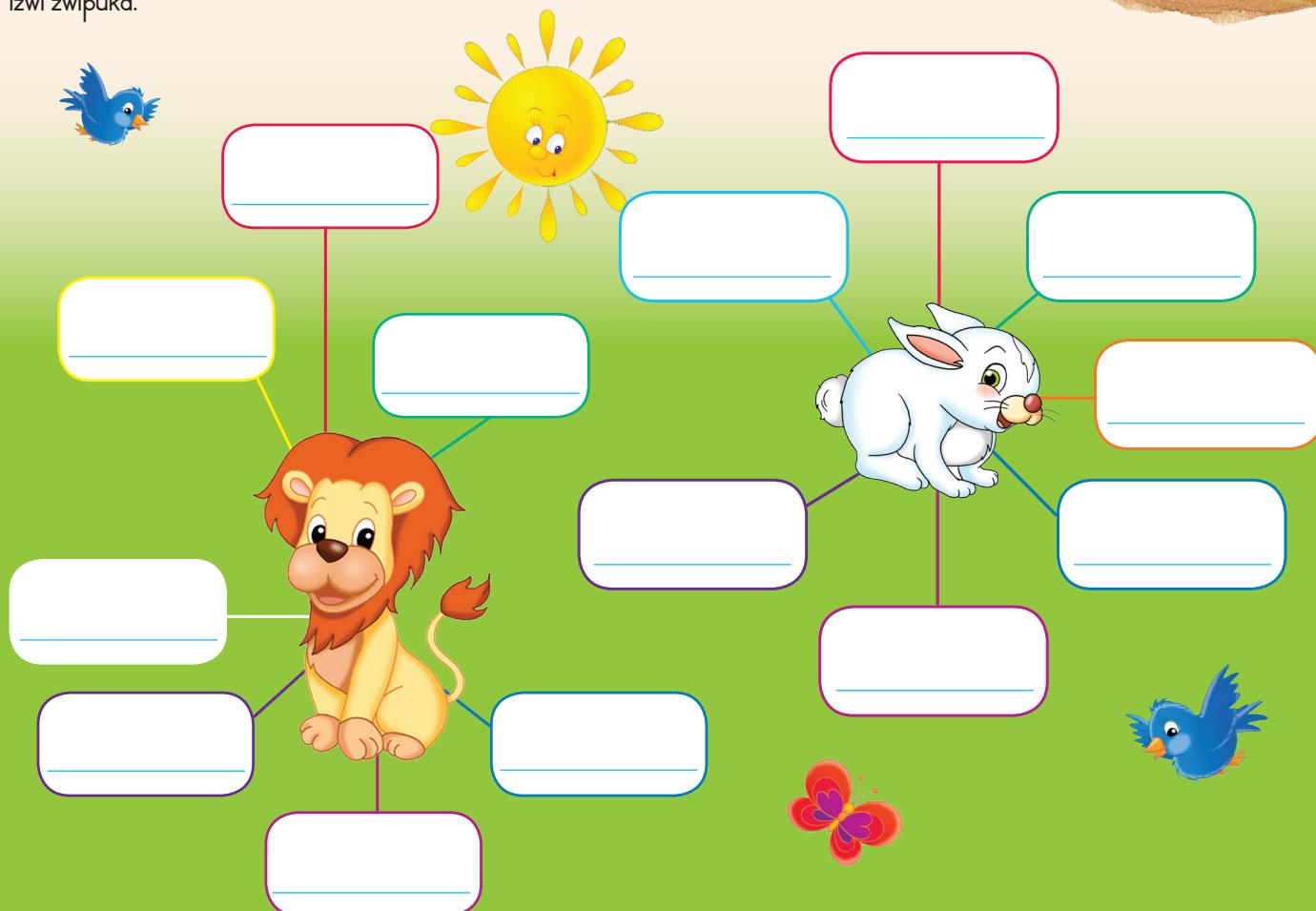
Magumoni a lungano muvhuda wo pfa

ngauri

Zwenezwoha, magumoni a lungano, zwo vha zwi khagala uri ndau i a takalela muvhuda ngauri

Kha lungano ulu ni a kona u vhona uri ndau na muvhuda zwo fhamhana nga maanda. Kha mepe wa lubuvhi u re afha fhasi, nwalani matululi a no talutshedza tshiñwe na tshiñwe tsha izwi zwipuka.

U ንwala tshiṭori

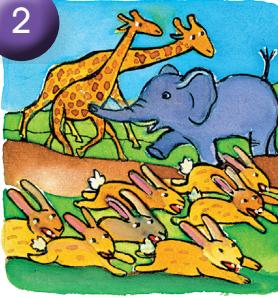

Kha ri ንwale

Shumisani mepe wa mihibulo kha u anetshela haf hu lungano lwa muvhuda u tshi sevha phukha malugana na mudzinginyo hu na thevhekano. Humbudzanani na khonani dzanu uri hu bvelela mini kha lungano ni kone u ንwala mihibulo yanu tsini na tshifanyiso tshi re tshone.

1

2

3

4

5

6

Muvhuda u
sevha phukha
malugana na
mudzinginyo

Zwino ñwalani tshitɔri nga vhudele afho tshikkalani tshe na ñewa.

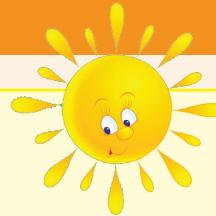

- Shumisani mepe wa mihumbulu uru ni thusue musi ni tshi pulanelu u ñwala
- Ñwalani mvetamveto
- Humbelani khonani yanu uru a ni dzudzanye yone
- Vusuluzani marñwalwa aqnu ni shandukise he zwa tea
- Zwino ralo, ni kone u ñwala nga vhuronwane buguni yanu.

 1	
 2	
 3	
 4	
 5	
 6	

Kha ri vhale

27 Apple Road
New Town
0301
20 Khubvumedzi 2015

Khonani yanga Dan

Hei! Ndo vha wa mashudu vhukuma nge nda kona u ṭuwa na vhazwala vhanga Cape Town nga holodei dza Fulwana. Ro ṭuwa nga ḥa l2 Fulwana ra swika nge ḫuvha ḥi tevhelaho. U namela tshidimela zwo vha zwi tshi khou takadza vhukuma. Ro edela ḥorokisini nahone nne nda vha wa mashudu nda wana mmbete wa nga nt̄ha!

Musi ri tshi swika Cape Town, tshe nda tou thoma u tshi vhona ho vha Table Mountain yo alamelwa nga gole ḥi ngaho bulo ḥitshena. Thavha iyo yo vha i yavhuḍi u fhira zwe nda vha ndo lavhelela.

Lavhelesani zwifanyiso zwine nda khou ni rumela.

Nga ḫuvha ḥa vhuvhili ro ya Robben Island. Ro ya tshiṭangadzimeni nga mukhumbi (tshikepe tshiṭuku). Ro swika ra vhona sele ye Vho Nelson Mandela vha vha vho valelwā khayo – miñwaha ya l8 yōthe! Ro vhona phingwini nnzhi dzi kha matombo henengei tshiṭangadzimeni.

Nga ḫuvha ḥa vhuraru ro vhona phingwini hafhu. Ro dzi vhona bitshini i no vhidzwa upf̄i ndi Boulder's Beach. Ri henef̄ho ro ita na u vhona ndaulwanzhe dza vhukuse dza Kapa. Hu na thandela Cape Town ya u tsireledza ndaulwanzhe ngauri dzi tsini na u ḥothela. Thandela iyi i ita na u vhavhalela na phingwini.

Nga ḫuvha ḥa vhuṇa, ro ya ra ima ḥodzini ya Afrika, ngei Cape Point, hune mađanzhe mavhili a ḥangana hone. Ndi haf̄ha hune mađi a no rothola a Danzhe ḥa Atlantiki a ḥangana na mađi a tsinga dzi no dudela a Danzhe ḥa India.

Nga ḫuvha ḥa vhuṭanu, ḥa u fhedza, ro ya ra vhona zwipuka zwa lwanzhe ngei Two Oceans Aquarium. Yoo, zwo vha zwi zwavhuḍisa! Ndo vha ndi sa athu vhuya nda sendela tsini na shaka ngauralo! Ho vha hu tshi tou vha na ngilasi fhedzi vhukati hashu na shaka, nahone dzo vha dzi sa shoni u ri sumbedza mano adzo manzhimanzi. Ro ita na u vhona tshaka nnzhinnzhi dza khovheṇaledzi – dziriwe dzo vha dzi na zwanda zwi no swika fuṭhanu! Arali tshanda tsha ḥukhuwa, hu mela tshiñwe henef̄halo.

Ri khou humela hayani matshelo. Ndo ni ḥuvha hani ngoho, ndi tou ri tshikolo tshi vula lini ra vhonana.

Khonani yanu

John

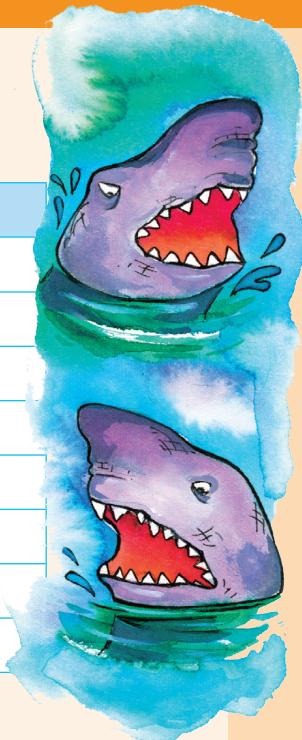
Deithi:

Kha ri ite nyito

Luñwalo lwa John lu amba nga lwendo lwa mađuvha a sumbe. Rekanyani deithi dza lwendo lwawe ni ñwale zwe a ita mađuvhani eneo.

Deithi	Zwe a zwi ita
I2 Fulwana	U taktuwa a ts̄hi bva Cape Town
I3 Fulwana	
I4 Fulwana	
I5 Fulwana	
I6 Fulwana	
I7 Fulwana	
I8 Fulwana	
I9 Fulwana	

Kha ri ñwale

Zwino ñwalani phindulo dza mbudziso idzi.

Ñwalululani fhungo l̄ithihi l̄i no bva kha luñwalo l̄ine l̄a sumedza uri John na Dan ndi khonani vhukuma.

Neani tsumbo ya fhungo l̄ine l̄a sumbedza uri John u khou ñwalela muthu ane a vha murole mutnihi.

Neani tsumbo nthihi ya fhungo l̄ine l̄a sumbedza uri John o vha a sa athu u vhuya a ya Cape Town.

Talani maipfi aya kha dikishinari (thalusamaipfi) ni kone u a shumisa mafhungoni u itela u sumbedza zwine a amba.

mapulo

þhotþela

Ndi ngani John a tshi khou ñwalela Dan luñwalo ulu?

A	U itela u mu vhudza nga ha dzishaka.
B	U itela u mu vhudza nga ha holodei i takadzaho.
C	U itela u mu vhudza uri u khou ðo vhuya tshikoloni hu si kale.
D	U itela u mu vhudza nga ha tshidimela.

John u khou amba mini musi a tshi ri dzishaka dzo vha dži sa shoni na u sumbedza manø adzo manzhimanžhi.

A	Dzishaka dzo vha dži na vhukonani.
B	Dzishaka dzo vha dži tshi khou vha mvumvusa.
C	Dzishaka dzo ðidzulela u aþama milomo yadzo.
D	Dzishaka dzo vha dži tshi khou l̄a džinwe khovhe.

TEACHER: Sign

Date

U ūwala luūwalo

Ńwalelani khonani yańu luūwalo. Anetshelani khonani yańu mafhungo a uri no vha ni tshi khou ita mini hayani na tshikoloni, kana ni mu vhudze zwińwe zwithuvho zwe na ita zwi no takadza.

Hu na zwe ra ni tsivhudza kha phara ińwe na ińwe. Ńwalani luūwalo lwańu sa u tou vetaveta u thoma. Ifhani muńwe nga inwi a lavhelese. Ni kone u lu ūwala nga muńwalo wo kunaho kha siatari lo livhanaho na ili.

Deithi:

Nwalani diresi yanu

Deithi

Ha

Thomani nga theshano.

Nwalani nga tshipida tsha u thoma tsha mafhungo.

Nwalani nga tshipida tsha vhuvhili.

Pendelani luriwalo lwanu.

Khonani yanu

Nwalani dzina lanu.

Imeili i no bva kha khonani

Kha ri vhale

Imeili ndi ndila ya u davhidzana na dzikhonani nga u shumisa netiweke dza dzikhomphiyutha. Ri anzela u shumisa imeilli sa mariwalo a u kovhekana mafhungo na dzikhonani. Arali ni khou tama u rumela khonani yanu luñwalo lwa imeili, vhuvhili hanu, inwi na khonani yanu ni tea u vha na diresi ya imeili na u u vha na khomphiyutha.

Ha: ann@school.co; dan@school.com

I bva kha: kin@library.com

13 Thafamuhwe 2011 11:56

Ann na Dan

Ndi a fulufhela no no vhala nga mafhungo a mudzinginyofulu wa ngei Japani. Ndo da u vha ndi tshi khou dzula na vhazwala vhanga ngeno Japani Tshipembe nahone ndi do dzula henefha u swika zwithu zwi tshi sumbedza vhukhwine ngei hayani Tokyo. Naho ndo takala uri ndo kona u shavhela ngeno kule na tshivhilela, ndo t̄uvha vha hayani na khonani dzanga dza International Primary School tshinie nda dzhena khatsho.

Fhedziha, ndi khou diphina na muzwala wanga. Ri murole muthihi. U na miñwaha ya 13 na ene nahone ri kha gireidi b vhuvhili hashu. Ri na mashudu ngauri muzwala wanga u dzula tsini na phakha i re vhukati, hune ra tamba kha tshinzieze na kha madembetiti.

Arali ndi si khou tamba ndi vha ndi tshi khou diphina nga hobis dzanga – u vhala na u tamba mitambo kha khomphiyutha. Ndi khou vhala Jungle book nahone ndi tou tama arali ndo vha ndi tshi dzula Afrika. Ndi tsini na u swika vhukati ha iyi bugu.

Khonani yanu

Kin Hosh

Rumelani

Kin o dalela nnyi?

Ndi nga mini o ya henengei?

Ulu luñwalo o lu ñwala nga deithi ifhio?

Sikenani luñwalo lu no amba nga nzulele ya Kin ni mu dadzèle garata iyi.

Dzina	
Miñwaha	
Gireidi	
Tshikolo	
Dzihobi	

Deithi:

Zwino fhindulani Kin. Hu na zwe ra ni tsivhudza kha phara iñwe na iñwe. Nwalani luñwalo lwañu sa mvetamveto u thoma. Ifhani muñwe nga inwi a lavhelese. Ni kone u lu ñwala nga muñwalo wo kunaho kha siañari ili.

Nwalani direñi yanu

Deithi

Ha Kin

Thomani nga theshano.

Ambani uri mbilu yanu i khou vhavha zwo itiswa nga mafhungo a mudzinginyo.

Ambani uri ndi mafhungo avhudzi uri u khou kona u isa phanda na hobi dzawe.

Vhudzani khonani yanu mafhungo a tshikolo, mitambo na hobi dzanu.

Khonani yanu

Nwalani dzina yanu.

TEACHER: Sign

Date

Zwiñwe hafhu nga luambo

Lavhelesani phere dza mafhungo dzi tevhelaho nga vhuroñwane. Talelani dzina ni tingeledze litáluli line la li talutshedza.

Mmbwa ḫukhu.	Mmbwa ndi ḫukhu.
Goloi ya luvhilo.	Golo i na luvhilo.
Bugu ndenya.	Bugu ndi ndenya.
Khirayoni ya lutombo.	Khirayoni ndi ya lutombo.
Maluvha a u naka.	Maluvha o naka.
Phikhokho ya mivhalavhala.	Phikhokho i na mivhalavhala.

Zwinzhi nga mačaluli

Ri a zwi ñivha uri mačaluli a ri vhudza nga ha madzina (muthu, fhethu kana zwithu). Kanzhi litáluli li rangela dzina. Tshiñwe tshifhinga mačaluli a tevhela dzina. Huñwe na huñwe hune na nga a vhea hone, a di talula dzina.

Zwino ñwalani mafhungo ni tshi shumisa madzina na mačaluli aya. Thomani nga u ñwala fhungo li na litáluli li rangelaho dzina. Ni kone u ñwala fhungo li na litáluli li no khou tevhela dzina.

lapfu mutukana	Mulapfu mutukana. Mutukana ndi mulapfu.
tshi no silinga tshimange
i re na ndala ndau
wa vhutali musidzana
a kondisaho mudededzi
tsho nakaho tshifanyiso

Livhanyani maipfi na pfanywa dzao.

thothela

lavhelelwa

vhuhulu

takuwa

zwivhumbwa

lindelwa

ngalangala

tuwa

zvisikwa

ndeme

Zwino livhanyani maipfi aya na mafhambanyi ao.

naka

vhugala

wanwa

ndenya

khulwane

vhuvhi

xedzwa

thukhu

vhifha

tsekene

Tumani mafhungo aya nga u shumisa matanganyi
(maipfi a u tuma) a re zwitangeni.

Ndi do dzula hanefha. Zwithu zwi tshi vha khwiñe hayani. (u swika)

Ndo takala ndi fhano. Ndo t̄uvha tshikolo tshanga. (naho)

Ndo mu vhudza uri a dzule henengei. Mađi o gonya a tshi ya. (ngauri)

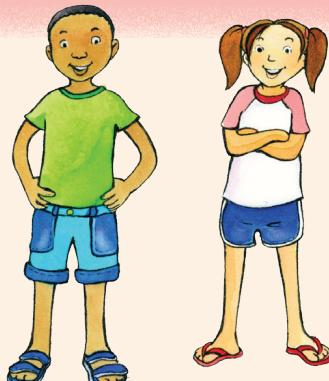
Ndo thoma nda sedza matungo othe. Ndi kone u pfuka bada. (uri)

Ni tshi pfa phepho. Ni ambare dzhesi. (arali)

Ndo mu vhudza uri a songo lenga. O vha o lenga hafhu. (fhedziha)

Tshifhinga tsho fhiraho na tshi qahoh

Tshifhinga tsho fhiraho tsha vha na no.

Lavhelesani tsumbo idzi: Musi ri tshi swika, tshidimela **tsho vha tsho no tuwa**.

Musi ndi tshi swika mulovha, khotsi anga **vho vha vho no bika** tshilalelo.

Nne	ndo vha	ndo no	la
Inwi	no vha	no no	vhuya
Ene	o vha	o no	edela
Vhone	vho vha	vho no	ambara

Tshone	tsho vha	tsho no	huvha
Kwone	kwo vha	kwo no	tuwa
Lone	lo vha	lo no	kovhela

Zwino f'hedzisani mafhungo aya nga u shumisa **vha na no + liiti** (kha tshifhinga tsho fhiraho).

Khonani yanga o mpha apula. Ndo vha ndi si na ndala ngauri ndo

Ndo lenga u swika. Khonani dzanga dzoqhe dzo

Ndo vha ndo neta ngauri

O mmbudza uri o

Musi ndi tshi swika tshikoloni ndo wana uri ndo

Musi tsimbi i tshi lila ndo humbula uri ndo

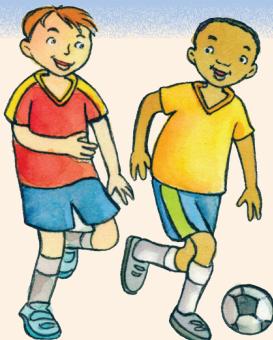
Musi ndi tshi vhona mudededzi wanga ndo humbula uri ndo

Ndo vha ndo takala ngauri ndo

Musi ndi tshi swika hayani ndo wana uri mme anga vho

Musi ndi tshi swika sitqediamu ndo vhona uri thimu yanga yo

Tshifhinga tshi daho tsha vha na no

Ndi **do vha ndo no shumisa** tshelede yanga yothe nga hetshi tshifhinga nwakani.

Ndi **do vha ndo no tamba** mimetshe ya rathi ya bola ya milenzhe musi khala nwaha ya bola i tshi fhela.

Elekanyani nga zwine na **do vha no no ita u swikela ni tshi phasa pfunzo ya phuraimari**. Nwalani mafhongo matanu ni tshi shumisa Ndi **do vha ndo no + liiti**.

Kha ri nwale

U swikela ndi tshi phasa pfunzo ya phuraimari

Ndi **do vha ndo no vhalala bugu dza 50.**

Kha ri nwale

Zwino fhedzisani mafhongo aya ni tshi shumisa **do vha ___ no + liiti li re** kha tshifhinga tsho fhiraho.

Nga hetshi tshifhinga vhege i daho u (shuma) mushumo uyu lwa maduvha a fumbili.

Nga hetshi tshifhinga nwakani ri (dzhena) tshikoloni itshi minwaha ya rathi yothe.

Nga hetshi tshifhinga matshelo ndi (fhedza) tshu nwahaya yanga.

Nga hetshi tshifhinga nwedzi u daho (gidima) kha marathyoni.

Musi Khiresimusi i tshi swika, ndi (endela) Vhugalaphukha ha Kruger.

Supa Strikas

Khathuni ndi lushaka lwa mariwalwa

Uno riwaha no no vhalani tshaka dzo fhambanaho dza zwibveledzwa: folukuloo/mariwalwa a sialala, vhurendi khungedzelo, mivhigo, nyambedzano, zwibveledzwa zwa mafhungo

na zwibveledzwa zwa ndaela.

Khomiki kana khathuni ndi luriwe lushaka lwa tshibveledzwa.

Khomiki na dzone dzi na maipfi a si gathi na zwifanyiso zwinzhi uri ni kone u vhona

vhabvumedzwa/vhaanewa.

Tshitoro tshi anetshelwa kha fureme dzo vhalaho - dziwe dzi na maipfi ngeno dziwe dzi si na maipfi.

Vhalani masiatari mavhili a tevhelaho e a nulwa kha khomiki ya Supa Strika ya Nomboro 100. Sedzesani zwine zwa khou bvelela kha fureme iñwe na iñwe. Thanngelani tshaka dzo fhambanaho dza mapulo a maipfi e a shumiswa kha khathuni iyi. Sedzani mapulo ane a sumbedza zwine vhaanetsheli vha khou amba kha fureme dza 4, 5, 6, 7 na 8. Ni dzhiele nzhele maedza mibvumo na uri o nwalwa nga ndilade.

U elekanya nga khomiki

Rerani na khonani ya^u nga khomiki ya Supa Strika. Zwino ñwalani fhungo li no talutshedza zwine zwa khou bvelela kha fureme iñwe na iñwe.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

Vhalani khomiki iyi hafhu ni fhindule mbudziso dzi tevhelaho:

- I. Ndi zwifhio zwiñwe zwine vhatambamurahu vha Super Striker vha zwi takalela nga nn̄da ha u tamba bola ya milenzhe?
2. Super Striker i khou tamba na thimu ifhio?
3. Tshitiriri tsha malogwane (refuri) tshi ita muungo ufhio? Ndi nga mini a tshi khou lidza tshitiriri kha fureme ya 4?
4. Tshikoro ndi vhugai? (Tsivhudzo: lavhelesani fureme 4 na 8 vhuvhili hadzo)
5. Itani mutevhe wa maedza mibvumo oþhe a re kha khomiki.
6. Ndi khungedzelo dzifhio dzine dza vhonala kha khomiki iyi?
7. Khungedzelo idzi dzo livhanywa na vhonnyi?

Khathuni ya khungedzelo

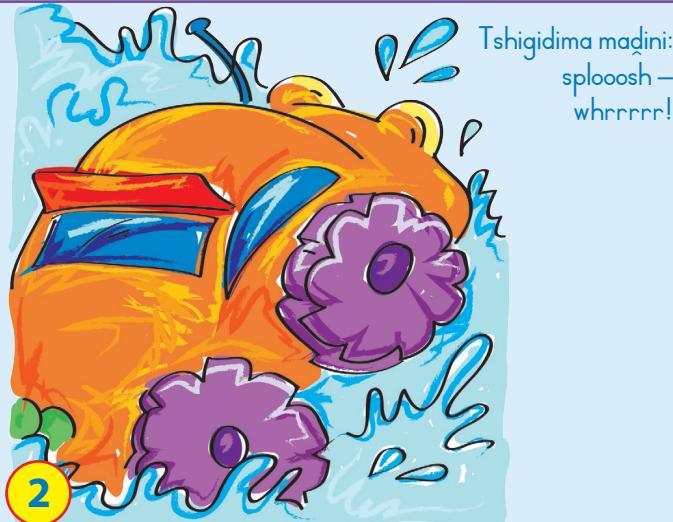
- ❖ Khungedzelo ya TV kana ya radio ine na i funesa ndi ifhio?
- ❖ Ndi nga mini ni tshi i funesa?
- ❖ Ni nga renga zwine ya khou kungedzela?

- ❖ Ndi vhafhio vhane vha lavhelelwa u renga itsho tshibveledzwa?
- ❖ Khungedzelo i shumisa tshilogeni malugana na itsho tshibveledzwa?

Rengani Tshibandangafhasi Tshipalamabuse. Ndi goloi ya reisisi. Ni songo t̄ahela. Tshi gidima mavuni: vruum, vruum! Ni nga si tshi thivhe.

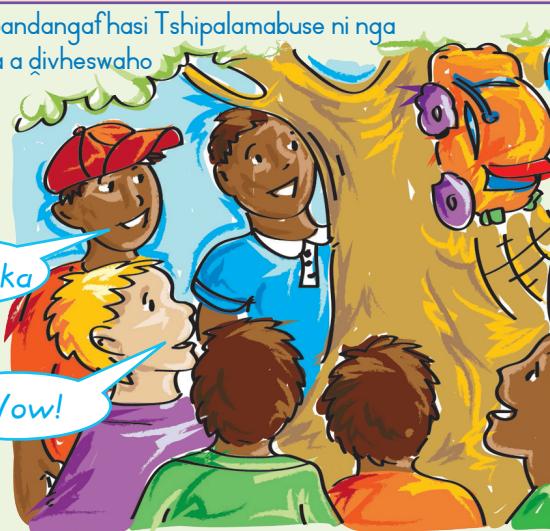
1

2

Nga Tshibandangafhasi Tshipalamabuse ni nga vha r̄wana a d̄ivheswaho l̄ifhasini!

Wow!

Tsho naka

Wow!

3

Tshi do ni set̄a! Na dzula no set̄wa!

Halala!
Ndi na
Tshibandangafhasi
Tshipalamabuse!

4

Lavhelesani khungedzelo ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Khungedzelo iñwe na iñwe i khou lingedza u ni t̄utuwedza uri ni ite mini?

Khungedzelo i a ñanisa zwithu kana u ni fulufhedzisa tshiñwe tshithu? Talutshedzani uri ndi nga mini ni tshi ralo.

Ho shumiswa mibvumo ifhio ya maipfì kha khungedzelo iyi?

Khungedzelo iyi yo livhiswa kha vhonnyi? Yo livhiswa kha vhaswa kana vhaaluwa, vhatukana kana vhasidzana?

U ñwala khungedzelo

Zwino ni khou ya u shumisa phositarayañu kha u ñwala tshikiriputi tsha khungedzelo yanu ya TV!

- Thomani nga u pfana uri ni khou ya u dzhenisa hani zwiitei kha khungedzelo yanu.
- Ni ðo shumisa muthu muthihi kana vhanzhi?
- Zwino fhandekanyani khungedzelo yanu i bve mabono mañ.
- Olani tshifanyiso kana gerani zwifanyiso zwa u sumbedza bono lirwe na lirwe.
- Ñwalani tshikiriputi tshi no sumbedza uri muthu muñwe na muñwe a ðo amba zwifhio kokotolo.

● Shumisani mepe wa mihibulo uri u ni thuse musi ni tshi pulanelu u ñwala ● Ñwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yanu uri a ni dzudzanye yone ● Vusuludzani manwalwa aru ni shandukise he zwa tea ● Zwo no ralo, ni kone u i ñwala nga vhournwane buguni yanu.

1

2

3

4

Fhethu vhupo ndi hufhio?

Vhaanewa ndi vho nnyi?

Puloto na therò ndi ifhio?

Deithi:

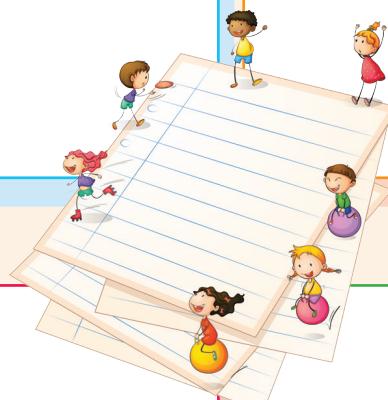
Zwino shumisani tsha u pulanelo khatsho tshanu kha u nwala khathuni yanu. Vhalani khathuni. Vharinwe nga inwi kilasini. Nangani khathuni ine na nga i tambela kilasi.

1

2

3

4

Musi no no nwala tshikiriputhi tsho fhelelaho tsha khungedzelo yanu ya TV, nangani mirado ya tshigwada tshanu uri vha i edzisele vha sumbedze uri i do vhondla nga ndilade kha TV.

TEACHER: Sign

Date

Zwi t̄umeni

Thangi ndi mini?

Thangi a si ipfi lo fhelelaho. Ndi tshipida tsha ipfi tshi no dzheniswa mathomoni a ipfi lo fhelelaho (tshine tsha pf i mudzi wa ipfi). Thangi iñwe na iñwe i na t̄halutshedzo yayo. Musi thangi i tshi shumiswa sa mudzi wa ipfi, i shandukisa zwine mudzi wa ipfi wa amba.

Tangeledzani thangi kha l̄inwe na l̄inwe la maipfi aya.

Ni kone u talela mudzi wa fhungo.

nyamukamadi

nyamurovheni

negota

direma

randima

nyambeni

tshammbenga

Lavhelesani tsumbo. Hu itea mini Musi ni tshi t̄anganya thangi na mudzi wa ipfi? Ipfi li amba uri mini?

Thangi
nya-

Mudzi wa ipfi
muvhuya

Thangi iyi i amba mini?

Thangi	Zwine ya amba
Nya-	mudzia u
Ra-	muñe wa
di-	- u ita nyito kha iwe muñe

Thangi	Zwine ya amba
Tsha-	mudzia u
Ne-	muñe wa

Maambaitwa

Nwalani mafhungo aya e kha maambaitwa. Ro ni thomela l̄ithihi.

Fasitere lo kwashiwa nga musidzana.

Tshivhingwi tsho _____

Fhungo li kha liambaitwa arali nefhungo fhungoni ilo e ene a no khou ita nyito. Sa tsumbo: Mmbwa i shenga shambo. Fhungo li kha liambaitwa arali nefhungo fhungoni ilo a tshi tou itelwa nyito. Sa tsumbo: Shambo lo shengwa nga mmbwa.

Mutshila ndi mini?

Mitshila i fana na thangi, nga nn̄da ha uri yone i t̄umiwa mugumoni wa mudzi wa ipfi u itela u shandukisa zwine wa amba. Tsumbo: mutshila -isane wa amba "nyito ine ya tou kombetshedza kana u thusiwa u ita nyito" Tsumbo: bikisa: zwi amba u kombetshedza u bika kana u thusa u bika.

Lavhelesani tsumbo iyi. Hu itea mini musi ni tshi t̄anganya mutshila na mudzi wa ipfi? Ipfi liswa li amba mini?

Mudzi wa ipfi
bilu

Mutshila
-fhalala

Mitshila iyi i amba mini? Tingaledzani mitshila kha linwe na linwe ja maipfi aya. Ni kone u talela mudzi wa ipfi.

mmane hanedzwa

semesa	tshilume	bvukulula
bilufhala	futelela	
tsekisa	señwa	
mufumakadzi	vhofholola	

Mitshila iyi i amba mini?

Mutshila	Zwine wa amba
-lume	tshiduna
-kadzi	tshisadzi
-olola-	nyito i dovhodlwaho
-ulula-	nyito i humelaho murahu

Mutshila	Zwine wa amba
-munene	mutuku
-lume	tshiduna
-kanya	nyito a i londwi
-ulula	u itulula nyito

Musidzana o _____ madini.

Bola yo _____ nga mutukana.

Mutukana o _____ nga mmbwa.

Mutshimbidzaposwo o _____ nga mmbwa.

Mulondo mutambimakone wa bola ya milenzhe!

Kha ri vhale

Edziselani litambwa ili. Ni tea u vha na mme, khotsi, nwana wa mutukana na muanetsheli ane a vhala zwipida zwa vhukati ha mufhindulano wa vhabvumbedza.

Bono: Lufherani lwa u awela lwa ha Mulondo. Mulondo o ganama kha sofa u khou t̄alela metshe wa bola ya milenzhe kha TV. Mme awe na khotsi awe vha vhonala vhe na mbilaelo ngauri Mulondo ha khou ita tshuriwahaya yawe.

Ndaela dza bono na dza tshiteidzhi dzo nwala wa ngomu ha burakete dza zwikwea.

MME: Mulondo, no no ita tshuriwahaya yanu?

MULONDO: ... ah ... hei, hu tou nga. Um ... A thi tou vha na tshuriwahaya nnzhi Mmawe. Zwine nda khou tea u ita ndi u nwala tshitoris tsha maipfi a 300 malugana na zwiñwe zwithu. Fhedzi ndi khou t̄oda u thoma nda vhone metshe nga u t̄avhanya kha TV.

MME: Mulondo Shabalala ndi khwiñe ni tshi ita tshuriwahaya yanu zwino!

[A doba mukhwama wawe fhasi a u vhea n̄tha ha t̄afula.]

MULONDO: Mme angavho, uyu mudededzi ndi ngani a tshi ri ri nwale tshitoris tsha maipfi a 300? Hafhu nne a thi William Shakespeare! Madana mararu! Zwi do dzhia nwaha woñhe musi! Ndi do nwala nga ha mini? A si khwiñe ndo thoma nga u t̄alela Pirates na Chiefs? Metshe u tshi tou f̄hela ndi do mbo di thoma. Khetshi!

KHOTSI: [Vha bvisa bugu mukhwamani vha i vula.]

Khamusi ni do wana thuso hafha. Lavhelesani mepe wa mihibulo kha bugu yanu ya mushumo. Hu pf̄i nwalan t̄hoho yanu vhukati na mihibulo miña mihibulo zwibogisini. Zwo leluwa nga maanda! Dzenai fhasi, dukaduka langa.

Ri nwala madzina a vhabvumbedza nga malederedanzi. Ri shumisa kholoni (:) i tshi tevhela madzina avho. A ri shumisi zwidevhe zwi ri tshi tingedzela zwine vha amba.

MULONDO: Fhedzi Baba, ndi do nwala nga ha mini? Ndi do thoma nga dzina langa na tshifani. Ndi do vha ndo no vha na maipfi mavhili ha vha ho sala a 298 fhedzi. Ndi nga mbo di t̄alela metshe u swika u tshi f̄hela. Zwo luga, ndi do humbula uri ndi nwale nga ha mini? Mmm.

[Mulondo a mbo di farwa nga khofhe o vhea t̄hoho n̄tha ha bugu.]

MUANETSHELI: Musi Mulondo a tshi lingeda u humbula u tou n̄ana u kumedza. A alamula hu si kale a dovha a lala kha bugu dzawe, dza mbo di ya tshoñhe. U khou lora nga ha metshe une a khou t̄oda u u t̄alela. O no tou dzula tshitediamu tsha FNB kha lani ya phanda murahu ha mapala a Chiefs. U khou t̄alela o tshuwa. Thimu yawe i khou liwa nahone ho tou sala minetse miñanu fhedzi uri metshe u fhele. Mutambaphanda tshi khou t̄udza nahone hu khou tou bva u bvisa mutambavhukati o hvhalaho mudavhini.

Nga ndado, Mulondo a mbo di fhufhela mudavhini. A dirivhula a tshinisa bola a tshi mona na mudavhi. U kha luvhilo na mafulufulu a fhiraho a vhothe vhatatisani nae. Nga u futelela

Muanetsheli u anetshela tshipida tsha tshitoris tshine tsha sa khou tambiwa nga vhatambi.

huhulu a tshi khou shumisa misipha yawe yo^{the}, Mulondo a kora tshikoro tsha u wina musi tshitiriri tsha u fhedzisela tshi tshi tou lila. Tshifhatuwo tsha Mulondo tshi no khou ñweñwela tsha sumbedzwa shango lo^{the} kha TV. Muhashi a huwelala a ri "Mulondo Shabalala! La lila! O i tanganya na mambule zwa sia vha vhone dzingwena kha la ñamusi. "Ngwena ntswa, Mulondo Shalalala! Afrika Tshipembe ri na ngwena ntswa ya bola ya milenzhe!"

[Mme vha vusa Mulondo]

MME: **Mulondo, vuwani... vuwani!** Ni kha di tea u ñwala tshuñwahaya!

MULONDO: Mmmm! Hh? Vha ri mini?

KHOTSI: **Mulondo!** Ndi hone ni khou ita mini mathina? Ni khou tea u fhedzisa tshuñwahaya!

MME: Khamusi vhukofhe hovhu he na zhambula vhu do ni ñea mafulufulu a u fhedzisa tshitori. Ni khou ñoda ndi tshi ni thusa u humbula nga ha thoho ya tshitori tshanu?

MULONDO: [U a ñweñwela] Zwo luga mma. Ndi vho zwi diwha uri ndi khou ya u ñwala nga ha mini!

Ni vhona u nga Mulondo u ño ya u ñwala nga ha mini?

Musi Mulondo a tshi ri "A thi William Shakespeare" o vha a khou amba mini?

Fhethuvhupo ha ñitambwa ili ndi ngafhi (ili khou bvelela ngafhi)?

Ndi nyito dzifhio tharu dzo bulwaho kha ñitambwa?

- 1**
- 2**
- 3**

Phositarara ya litambwa

O swika Afrika Tshipembe...

Seani ni bvise na madungammbwa

O vhuya mulilwahothel!

National Children's Theatre i a dihudza nga u vha disela khalañwaha ya **Pippi Longstocking/Pippimudziamitokela**, nganetshelotseiso ya vhana. Nganetshelo iyo i do vha hone nga holodei ya Mvuwo, u bva 7 Thafamuhwe.

Pippi ndi musidzana wa dakalo a didzulelalo e ethe kha **nndu yawe ya daganana**, na bere na thoho ye a fuwa. Mathaithai a Pippi ha seisi zwone, fhedzi a dovha a mu dzenisa dziedzini! Vhana vha a difhelwa nga u talaela **zwiitwana zwawe**.

Ndi mubvumbedzwa a funeaho, nahone vhana vhothe vhane vha mu vhona vha a tada u vha Pippi. Nga murahu ha litambwa vha na vha do gidimela laiburari u wana khophi ya bugu *Pippi Longstocking*.

Ngoho ndi ya uri, Pippi vha nga si tende a tshi vha pfuka.

Pippi Longstocking/Pippimudziamitokela, i do tambiwa **National Children's Theatre**, U bva nga ja 7 Thafamuhwe u swika 1b Lambamai, 3 Junction Avenue, Parktown, Johannesburg.

Musi zwikolo zwi kat, matambwa a itwa vhukati ha vhege nga

09:00 na 10:30. Musi zwikolo zwo vala, matambwa a itwa Musumbuluwo u swika Mugivhela nga 10:30 na 14:30.

U buka sa zwigwada na luafhulelo zwi a wanala kha zwikolo.

Kha ri nwale Vhalani mbudziso ni kone u nwala fhasi phindulo dzanu.

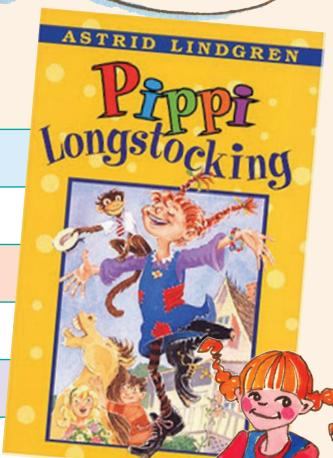
Dzina ja litambwa ndi lifhio?

Ri zwi divha hani arali litambwa li tshi takadza?

Vhatambi ndi vho nnyi? Talelani mutambidendele.

Vhathetshesi vha litambwa ili ndi vhonnyi? Ndi zwifhio zwi ni vhudzaho mafhungo aya?

Ni vhona u nga ndi ngani hu tshi shumiswa mivhalanzhenge kha phositarara iyi?

Deithi:

Dizainani phositaraya litambwa

Dizainani phositaraya u kungedzela litambwa. Ni nga kha di kungedzela "Jabu na ndau" kana "Dan mutambimakone wa bola ya milenzhe!" Elekanyani nga vhouronwane nga litambwa line na do kungedzela ngauri ni do tea u nwala tshikiriputi tsha kha bammbiri ja u shumela. Ni tea u katela:

- Dzina ja litambwa li vhe nga maledere mahulwane o swifhadzaho, a mivhalanzhenge (ni tea u nea litambwa dzina)
- Ndi nnyi ane a khou tamba
- Li do farelwa ngafhi
- Deithi na zwifhinga zwine ha do tambiwa ngazwo
- Thalutshedzo pfufhi ya zwine litambwa ja khou amba nga hazwo.
- Mafhungo a no kwama u buka

Ngeletshedzo dza kuolele kwa phositaraya

- Shumisani luambo lu re khagala
- Ni fhambanyise maledere na muelo wa maipfi na mafurase, na mafhungo.
- Shumisani mivhalanzhenge u itela u wana tshenzhemo ya vhatu.
- Olani kana ni nambatedze zwifanyiso zwine zwa talutshedza vhatu zwinzhi nga ha litambwa.

Lavhelesani phositaraya dzo itwaho nga khonani dzanu ni nange ine na i funesa. Kha bammbiri ja u shumela li tevhelaho nwalan tshikiriputi tsha litambwa.

TEACHER: Sign

Date

Nwalani litambwa lanu

Shumani na vharwe nga inwi kilasini u bveledza litambwa. Dadzani tshati ine ya ni thusa u pulana.

Vhatambi	Talutshedzani vhatambi.	Mutambi uyo u do ambara mini?	Mutambi muñwe na muñwe u do amba zwifhio?

Vhatambi ndi vho nnyi?

Sa tshigwada rerani
nga mihibulo mihiwlane
ya tshibveledza.
Shumisani mepe wa
mihibulo kha u
dzudzanya mihibulo
yanu.

Thoho

Fhethuvhupo ndi ngafhi? Talutshedzani bono.

Ho thoma

Ha tevhela

Ha kona u tevhela

Zwa fhela nga

Puloto ndi ifhio?

Nwalani litambwa lanu sa mvetamveto. Dzudzanyani (edithani) ni kone u nwala zwavhuđi tshipida tsha u fhedzisela kha tshikhala tsho newaho. Arali tshikhala tshe na newa tshi tshituku, shumisani siatari ni no bva buguni yanu ya ndowedzo.

Thoho

Fhethuvhupo	
Vhatambi	

Zwiñwe hafhu nga mađadzisi na mađaluli

Mađadisi kanzhi a đadzisa t̄halutshedzo ya liiti kana nyito. A fhindula mbudziso dza uri nyito iyo yo itea: Hani? Lini? Ngafhi? Kana Ngani? A t̄alutshedza:

- **Maitele** kana zwo itea hani: nga vhulenda, nga u ongolowa, nga u t̄avhanya
- **Fhethu** kana zwithu zwi itwa ngafhi: afha, fhala, kule, tsini, murahu, phanda.
- **Tshifhinga** kana zwo itea lini: mulovha, nga murahu, u thoma, matshelo.
- **Nyanzelo** kana zwo itea lungana: misi yothe, na kathihi, nga hunwe, kanzhi, luthihi.
- **Digirii** kana vhudzivha ha nyito: zwiłuku, kałukułuku, na zwiłukułuku, nani.
- **Vhutanzi** kana nyito i nga itea u swika ngafhi: tshothe, nyana, lu sa vhudzisi.

Talelani mađadzisi mađhungoni aya ni kone u tangeledza liiti. Ni sumbedzise uri ndi ljudadzisi ja lushakade?

Tshaka dza mađadzisi

Khonsathi yo (thoma) u lenga.

Tshifhinga

Mutukana o ja nga u t̄avhanya

O vha e tsini na u wina mugidimo

Mukegulu u khou ya phanda

Vho vhuya mbamulovha.

O tuwa nga u gidima.

U anzela u da nga mathabama.

U khou ya kule vhukuma.

Malume vho vhuya mulovha.

Ntakadzeni u ita ndowendowe tshifhinga tshothe.

Ann o vhuya haynani (_____) nga u t̄avhanya (_____) mulovha (_____) u itela u talela mutambo.

Zwinzhi nga mat̄aluli

No di vha vha u shumisa mat̄aluli kha u ታlalutshedza vhatambi vha tshitor
tshānu. mat̄aluli a fhindula mbudziso ya "Zwi fana na mini/zwo tou itisa hani?"

Vhalani mafhungo aya ni kone u topola maipfi ane a khou shumiswa u
ṭalutshedza zwithu.

Fobvu lo vha lo ambara dzhasi ljhulu, muñadzi wa wulu na masiki mutswu khofheni.

Mutambi wa bola o vha o ambara tshikhipha tshitswuku, masogisi matswuku na khokho dza ተāda.

dzhasi	muñadzi	masiki	dzhesi	masogisi	khokho

Tshaka dzo fhambanaho dza mat̄aluli

Mat̄aluli a vhuñe a sumbedzaho vhuñe ha tshithu: zwashu tshanga zwavho zwawe yanu

Mat̄aluli a vhuñzhi: zwinzhi zwit̄uku zwi si gathi zwiñwe zwivhili zwiraru

Mat̄aluli masumbi: zwiña izwi uña vhaña

Mat̄aluli a u vhudzisa: mini? tshifhio? lini? ngafhi?

Lavhelesani mat̄aluli o talelalwaho nga fhasi
mafhungoni aya ni kone u tingaledza madzina kana
masala ane a ታlula one kha kholomu ya u fhedzisela
ni sumbedze uri ndi lushakade lwa mat̄aluli, a u
vhudzisa, a vhuñe, a vhuñzhi, masumbi.

Tshaka dza mat̄aluli

Muofhe musekene o vhuña.

Ndi bugu ifhio ine na i funa?

O ramba khonani mbili uri dzi de phathini.

Musidzana uña o wina mugidimo.

O gama mavhudzi awe.

Ro dzhia mihwalo yashu ra ታuwa.

Mmbwa ntswu ndi ya hashu.

Ndi a kona		
u vhala mar̄walwa a nganetshelo		
u fhindula mbudziso dzo disendekaho nga tshiṭori		
u shumisa mat̄aluli kha u ṭalutshedza vhaanewa vha tshiṭorini		
u fhedzisa mepe wa mihumbulu ndi tshi anetshela tshiṭori nga huswa		
u ḥwala tshiṭori ndi tshi shumisa mepe wa mihumbulu		
u vhala lūwalo lwa vhukonani		
u wanulusa thevhekano ya zwiito kha lūwalo		
u ṭala maipf i kha dikishinari nda rekhoa zwine a amba		
u fhindula mbudzisothopolwa dzi no kwama mar̄walwa		
u ḥwala lūwalo lwa vhukonani		
u shumisa mepe wa mihumbulu kha u pulanelu u ḥwala lūwalo		
u vhala imeili		
u fhindula mbudziso dzi no kwama imeili		
u topola madzina na mat̄aluli mafhungoni		
u shumisa mat̄aluli a tshi rangela na u tevhela madzina		
u livhanya maipf i na pfanywa dzao		
u livhanya maipf i na maf hambanyi ao		
i shumisa mat anganyi		
u shumisa maiiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho		
u shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha vha na no na tshifhinga tshi daho tsha vha na no		
u vhala tshiṭori tsha khomiki		
u rera nga fureme dza khathuni		
u ṭalutshedza fureme iñwe na iñwe ya khathuni		
u ḥwälulula mafhongo e kha maambiba		
u bulu mihumbulu malugana na khungedzelo		
u pulanelu tshikiriputi tsha khungedzelo na u tshi ḥwala		
u ṭalutshedza fhethuvhupo, vhabvumbedza na theroyakhungedzelo		
u ḥwala tshiṭori tsha khathuni		
u tuma thangi na mitshila kha midzi ya maipf i		
u shumisa maipf i maambiba na maipf i maambelwa		
u vhala litambwa		
u tamba litambwa		
u fhindula mbudziso dzi no kwama litambwa		
u vhala phositar a no khou kungedzela litambwa		
u fhindula mbudziso dzi no kwama phositar a		
u ita phositar a ya litambwa		
u ḥwala litambwa		
u topola madzisi a maitele, tshifhinga, fhethu, nyanzelo, digirii kana vhuzanzi		
u topola madzina na masala ake a khou ṭalulwa nga mat̄aluli		
u topola madzina na mat̄aluli a no kwama: vhune, vhunzhi, masumbi kana mat̄alutshedzi		

Z

W

i

r

e

n

g

o

m

u

Thero ya 7: Kuitele kwa zwithu

Themo ya 4: Vhege dza 1 - 4

Vhege dza 1 - 2: Tevhedzani milayo

97 Kutambele kwa mutambo wa Spud 70

U vhala mañwalwa a ndaela a no amba nga kutambelwe kwa mutambo u no pfi Spud. U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mañwalwa.

98 Kuitele kwa French Toast 72

U vhala risipi ya u ita French Toast. U tevhela thevhelano ya zwifanyiso na nomboro nga ndila yone. U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga risipi. U vhambeda ndaela dza risipi na dza mutambo wa Spud. U rera na khonani yawe nga mafurase a no shumiswa kha selefounu. U ñwala ñjñwalwa la ndaela.

99 U ñwala ndaela na milayo 74

U ñwala ndaela kana milayo ya kushumisewa kwa tshishumiswa kana a pfesa milayo ya mutambo. U topola maiiti mafhungoni. U khethekanya mafhungotserakano a bva zwipida.

100 Madadzisi a tshifthinga, maitele na fhethu 76

U topola mađadzisi a sumbedza tshaka dzao. U topola mađadzisi na maiti ane a khou a ḥalutshedza. U ñwala phara ya u ḥalutshedza.

101 Ni kona u elelwa zwifhio? 77

102 U tshimbila tshikalani 78

Therisano na u bvumba (u humbulela) o disendeka nga zwifanyiso. U vhala mañwalwa a ndaela.

103 Kha ri pfesese 80

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mañwalwa a ndaela. U ñwala phara i no amba nga muendatshikalani. U ñwala posikarata a tshi anetshela lwendo lwa tshikalani.

104 U shumisa khweshenee ya inthaviwu 82

U ita ḥodisio a tshi shumisa khweshenee. Utabuleitha mawanwa a ḥodisiso. U ñwala muvhigo wa mawanwa.

Vhege dza 3 - 4: U vhalela tsivhudzo

105 Ri dzula kha pułanete lifhasi 84

U vhala mañwalwa a tsivhudzo. U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mañwalwa. U ñula mafhungomatsivhudzi kha mañwalwa.

106 Madzhango a sumbe 86

U dzhenisani madzina a madzhango a sumbe na mađanzhe mahulwane. U leibula mepe a tshi shumisa mafhungomatsivhudzi e a newa.

107 Khwizi ya mepe wa lifhasi 88

U tambo mutambo wa khwizi ya mepe wa lifhasi.

108 Mvelele nnzhinnzhi 90

U ita intaviwu a rekhoda phindulo. U guda nga mawe mashango na u wana phindulo dza mbudziso. U fhedzisa digirii dza mbambedzo mafhungoni.

109 U waniwa ha Sediba 92

U vhala atikili ya gurannda. U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga atikili ya gurannda. U ñwala tshinwalwa tsha dayari tshi no amba nga atikili ya gurannda.

110 Mrs Ples na Nyakudenzhe 94

U vhala sia la inthanete li no amba nga fhethu ha vhufa.

111 Vhufa hashu 96

U fhindula mbudziso dzo disendekaho nga mafhungomatsivhudzi a re kha webusaithi. U dizaina phositaro ya u kungedzela Cradle of Humankind World Heritage Site.

U vhumba mafhungo a tshi shumisa mađadziso a nyanzelo.

U ola tshi fanyiso a tshi sumbedza ḥalutshedzo mafhungo dzi re na ambigwithi.

112 U pulanela phamfülethe 98

U dizaina burosha ya u kungedzela Cradle of Humankind.

Kutambele kwa mutambo wa SPUD?

Mañwalwa a ndaela ndi mini?

Kha vhege mbili dzi tevhelaho ni do sedzesu mañwalwa a ndaela. Ndivho ya mañwalwa a lushaka ulwu ndi u vhudza muvhali uri zwithu zwi itiswa hani. Mafhungo a t̄hukhukanywa a bva maga a tevhikanaho mat̄uku. Tsumbo yo d̄owelwaho ya mañwalwa a ndaela ndi risipi kana kubikele. Dzinwe tsumbo dzo d̄owelwaho dzi katela tsumbavhujo kana kushumisele kwa selefounu na khomphiyutha na milayo ya mitambo

Kha ri vhale

Linwalwa ili la ndaela li kwama mutambo wa Spud. Ndaela dza kutambele kwa mutambo uyu a si idzi.

Zwine na tea u vha
nazwo

Bola ya raba thete.

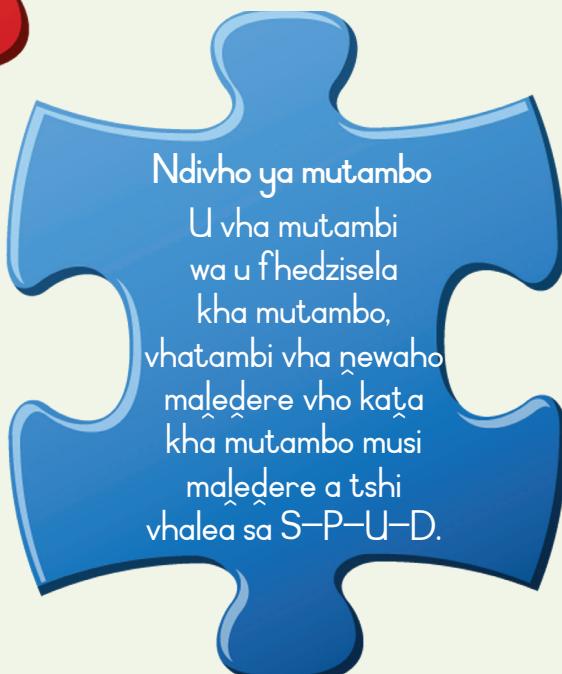
Vhatambi vhatanu
kana vhanzhi

Luvhande nn̄da.

Hune ha tambelwa
hone

Nnda ha fulethe
hu si na mafasitere
tsini nahone kule na
bada

Ndivho ya mutambo

U vha mutambi
wa u fhedzisela
kha mutambo,
vhatambi vha newaho
maledere vho kača
kha mutambo musi
maledere a tshi
vhalea sa S-P-U-D.

Milayo ya mutambo

- 1 Mutambi u dzhia nomboro ya tshiphiri i tshi bva tshibogisini. Kana ha vha na ane a amba uri ndi nnyi a no do phakhela nomboro, sa tsumbo: "Mudededzi u do phakhela mutambi muñwe na muñwe nomboro ya tshiphiri".
- 2 Nangani mutambi a no do thoma mutambo. Onoyo u dzhia bola. Mutambi a re na bola u pfì It.
- 3 It u posa bola muyani a vhidzelela nomboro. Mutambi a re na nomboro iyo u vha It a kona u gavha bola. Vharìwe vhatambi vhothe vha tea u shavhela kule.
- 4 It u vhidzelela ari SPUD. Vhatambi vhothe vha tea u ima.
- 5 It u dzhia maga mararu a magoza a tshi khou ya kha mutambi a posa bola mulenzheni wa mutambi. Uyo muñwe mutambi ha tei u tsukunya.
- 6 Arali It a rwa mutambi kana mutambi uyo a tsukunya u mbo di vha ene It a wana ledere la S (lo imela SPUD). Tshifhingani tshi diaho mutambi a tshi rwiwa, u wana ledere P, a dovha a rwiwa u wana U a kona u wana D.
- 7 Musi mutambi a tshi wana maledere manà a ndatiso (SPUD) u mbo di bva mutambo wa bvelaphada a si tsha vha ngomu.

Kha ri nwale

Zwino fhindulani mbudziso idzi dzi no kwama milayo ya Spud.

Lingedzani u
tamba mutambo
na u tevhedza
milayo.

Hu todea vhatambi vha siho fhasi ha vhangana vha u tamba mutambo uyu?

Mutambi u tea u ita mini musi It a tshi ri "SPUD"?

Ndi ngafhi hune na sa tee u tamba mutambo uyu?

Ndi tshifanyiso tshifhio tsho tou fanelesaho milayo ya mutambo?

Kuitele kwa French Toast

Kha ri vhale

Lavhelesani zwifanyiso ni vhale ndaela. Ni kone u tevhedza thevhekano ya zwifanyiso na u nombora ndaela nga mutevhe wone.

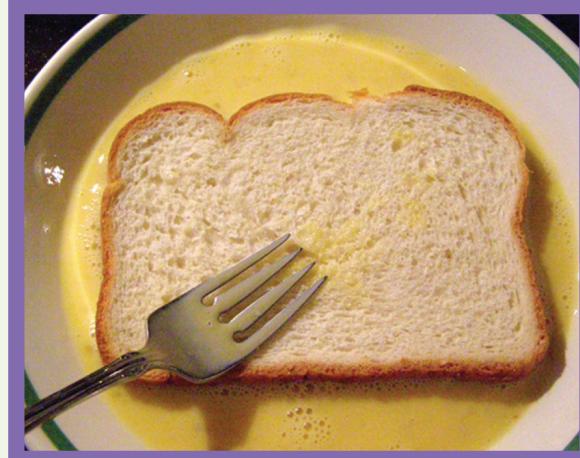
Risipi ya French Toast

Thimbwanywa

- Makumba a 2
- Muñó muñuku
- Mafhi a $\frac{1}{4}$ ya khaphu
- Zwilebula zwiñuku zwivhili zwa dzhamu
- Zwiñai zwa 4 zwa vhurotho

Kuitele

- Bikani zwiñai zwa vhurotho ni tshi zwi rembulusa musi zwe no vha burauni.
- Ilani na dzhamu.
- Dodzani mapfura a si manzhi nga fhasi ha pani i sa fhisí zwithu.
- Tanganyisani makumba na mafhi.
- Lovheani matungo othe a tshilai tsha vhurotho mafhini o ḫanganaho na makumba.

Deithi:

Kha ri ñwale

Sedzani uri ni toða zwishumiswa zwifhio u ita French toast. Zwi ñwaleni.

Zwino vhambedzani ndaela ya risipi na ndaela (kana milayo) ya u tamba SPUD.

Sethe idzi mbili dza ndaela dici fhambaranu ngafhi?

Sethe idzi mbili dza ndaela dici fhambaranu ngafhi?

Musi ri tshi nea ndaela kanzhi ri tea u shumisa mathemo a thekinikala, lavhelesani mafurase aya a no kwama selefounu ni kone u talutshedza khonani yanu zwine a amba.

alamu dza tshifhinga		menyu	
bitiri i khou f'hele		kholo a yo ngo f'hindulwa	
khalenda		vhakwamiwa	
tshikhala tsha kholo		SMS	
dzenisani PIN code		khiilulani	
voisimeili		ñwalani mulaedza	

Ñwalani ndaela ni tshi talutshedza Robbie Robot uri SMS i rumelwa hani kana mulaedza u thetsheleswa nga ndila ifhio?

	Ndi Robbie Robot nahone a thi ñivhi tshithu! Nthuseni ndi khou tou humbela.	

TEACHER: Sign

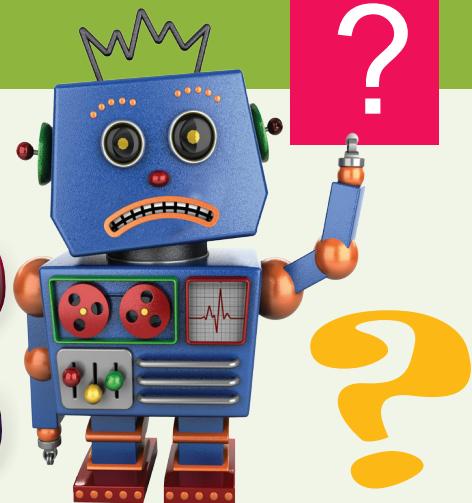
Date

U ñiwala ndaela na milayo

Ni a tamba mitambo?

Ni a shumisa selefounu?

Ni a shumisa aini ya mudagasi kana gedela?

Ñwalani ndaela kana milayo ya u thusa Robbie Robot u shumisa gazhethé (tshishumiswa) kana u pfesesa milayo ya mutambo une na u tamba.

Milayo na ndaela

Hu na mutambo une na tamba?

Dza: _____

Deithi:

Mafhungotserékanó

Fhungotserékanó li na maiti a no fhira lithihi.

Talelani maiti mafhungoni aya. A fhandekanyeni a vhe mafhungo mavhili.

Mutukana o tudza ngauri o vha o huvhala mulenzhe

Mutukana o tudza.

Mutukana o vha o huvhala mulenzhe.

Rose o ja khekhe t hanu ngauri ndi musidzana wa milo.

Mudededzi o thusa riwana we a vha a sa tavhanyi u fara.

Mmbwa yo huvha ngauri yo pfa phosho.

Ndi thusa mme anga u bika nda kona u deka tafula.

Ndi thoma nga u ita tshuiwahaya yanga nda kona u vhona TV.

TEACHER: Sign

Date

Mađadzisi a tshifhinga, a maitele na a fhethu

Tshaka dzo fhambanaho dza madadzisi ndi dzifhio?

Saizwi no zwi vhona kha mabammbiri a u shumela o fhiraho, mađadzisi a ri vhudza uri hani, nga ndilade, lini na uri zwitħu zwi khou itwa ngafhi. Nga mañwe maiþfi a ɬalutshedza kuitele, fhethu kana tshifhinga tsha nyito.

nga + dzinaliiti/
nga + dzina

Dzinaliiti	Lidaddizi
nga + u ɬavħanya	nga u ɬavħanya
nga + u ongolowa	nga u ongolowa

U lavhelesa mađadzisi

Mađadzisi a kuitele kanzhi a ri vhudza uri zwitħu zwi khou itwa nda ndilade.

Dzina	Lidaddizi
nga + nungo	nga nungo
nga + luvhilo	nga luvhilo

Thevhekano ya mađadzisi

Mađadzisi a fhindula mbudziso hani, ngafhi, lini na ndi ngani hu tshi khou itwa nyito.

Liiti	Maitele	Fhethu	Digirii	Tshifhinga	Ndivho
Mulalo u shuma	nga maanda	e hayani	musi na musi	nga matsheloni	a tshi thusa mme awe.
Sundani u tshimbila	nga maga	ndilani	misi yothe	nga masiari	u ri a ɬavħanye u swika holoni.
U la	nga u ɬavħanya	e tshikoloni	duvha na duvha	nga bureiki	uri a si lenge.

Talelani lidaddizi kha mutaladzi muñwe na muñwe ni dovhe ni ambe uri ndi lidaddizi ja maitele, fhethu kana ja tshifhinga naa.

Lushaka lwa lidaddizi

U amba nga ndila ya vhulenda.	
Ri dzula fhano.	
Ri do takuwa Durban matshelo.	
U dzulela u ita tshuriwahaya yawe.	
U tshimbila nga u ongolowa ngauri o vhaisala mulenzhe.	
Khwairi i imba zwavħudi.	
Vha do ita ȸomboro matshelo nga matsheloni.	
A thi li ɻama na kathihi.	
Vħana vho tamta nga dakalo phakhani.	
Vho vhuya hayani nga bisi.	
Ndi khou ja zwino.	
Mulovha ndo ya dorobini.	
O vha o tshuwa a mba nga u ɬavħanya.	

Ni kona u elelwa zwifhio?

Talelani madadzisi othe o shumiswaho nga John kha tshipitschi tshawe. Ni kone u tingeledza zwine maiti a thalutshedza.

Ndo tamba metshe wa bola u no takadza nga maanda madekwe. Ndo vha ndi na luvhilo luhulu, nda thasela ndi sa ofhi nda fhedza ndo nwisa zwikoro zwiraru sa madze. Ndo tamba zwavhu di nga maanda lwe mugudisi washu vha ri arali nda nga ita ndowendowe ndo khwathisa ndi do fhedza ndi tshi tambela Bafana Bafana. Vhataleli vho khuza nga khuwa khulu musi ndi tshi kora luraru lwothe.

Liniwe duvha ndi do vha mutambi wa phurofeshinala, ndi nga kha di fhedza ndi mukaputeni wa Bafaba Bafana!

Zwino talelani matululi othe ane Ann a a shumisa tshipitschini tshawe.

Ni a divha uri ndi tshifuwo tshifhio tshine nda vha natsho? Ndi na kubuvhi kutuku kwa u naka. Ndi tshifuwo tshavhu di nga maanda. Mukomana wanga o vha a khou todka kumangana kutswu. Zwimangana zwo naka nga maanda fhedzi ndi vhona u nga zwibuvhi zwi a takadzes. U zwi tundela a zwi duri nahone zwo tukufhalela lune nda kona u tshimbila nazwi masiari othe! Dziinwe khonani dzanga dzi a zwi ofha fhedzi a zwi lumi. Kubuvhi kwanga ku a takadza u fhira zwifhio zwa vhatu vhothe zwi boraho! Musi ndi tshi hula ndi khou todka u gudela Zoology. Ndi vhona u nga zwikhokhonono zwa milenzhe ya rathi zwi a takadza.

Zwino nwalanitthalutshedzo ya mutambo we na tamba kana tshifuwo tshine na vha natsho. Ni shumise maiti na madadzisi a tshaka dzo fhambanaho.

U tshimbila tshikhali

Kha ri tshimbile

Lavhelesani zwifanyiso zwi re kha siatari ili ni kone u amba nga zwine na vhona manwala aya a tshi khou amba ngazwo. Rerani na khonani yanu nga mbudziso idzi.

- ❖ Vhatu vha swika hani tshikhali?
- ❖ Vhatu avha vha vhidza u pfimini?

- ❖ Vhaendatshikhali vha ambara mini musi vha tshi ya tshikhali?
- ❖ Ni a zwi divha uri ndi ngani vha tshi tea u ambara zwiambaro zwa tshipentshela?

Kha ri vhale

Zwino vhalani ndaela idzi dza kuambarele kwa suthu ya tshikhali.

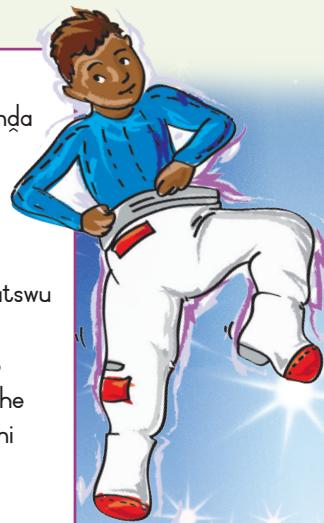

1

Tsha u thoma vhaendatshikhali vha ambara tshiambaro tshi no nga vhurukhu ha nga tsini (andawea). Yo itwa nga lasičiki i re na vhatshhubu ha raba he ha rungelelwa khayo. Madj a do elela kha vhatshhubu honohu u itela uri vhaendatshikhali vha rotholelwé ngauri muhiso wa muvhili a u koni u bvela nnda ha zwiambaro zwa suthu dza tshikhali.

2

Tshi no tevhela ndi tsha uri mutshimbilannda tshikhali u ambara tshipida tsha nga fhasi tsha suthu yawe, tshine tsha vha tshipida tshithihi tsho ḥanganelanaho – mabutswu mahulu o omaho a tsumiwa kha vhurukhu ho vuleaho ho shatelwaho. Arali vho vha shangoni, vhaendatshikhali vho vha vha tshi do thoma vha ganama fhasi uri vha disungusedze vha tshi dzhena nga ngomu marukhuni ayo. Musi vhe tshikhali, vha a kona u a ambara hu si na u kondelwa musi vha tshi khou papamala muyani.

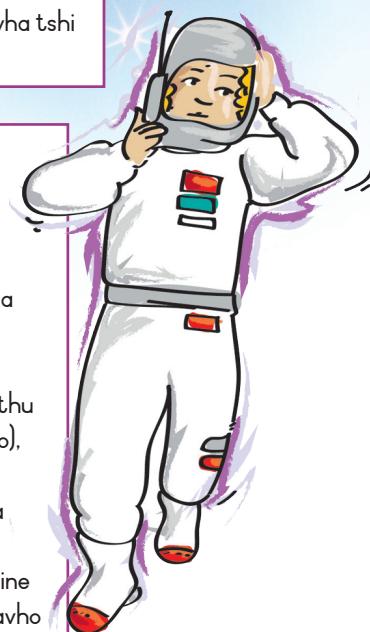
3

Vhatshimbilannda tshikhali vha tou papamala vha dzhena kha tshipida tsha nga nt̄ha tsha suthu yavho. Tshipida tsha nga nt̄ha ndi gwangwa lo omaho li re na zwanda zwi no monisea. Thoho ya muendatshikhali i t̄aha kha rinngi ya tsimbi kha mutsinga, ndi henefha hune helimethe ya do hakedza hone, na zwanda zwi t̄aha zwi tshi nga ringi dzazwo dza tsimbi hune ha peret̄edza magilaf u. Tshipida itsi tsha suthu ya tshikhali tshi lemela nga maanda ngeno shangoni. Tshi na ndisedzo ya okhisidzheni madj, fene na bit̄iri.

4

Musi Vhatshimbilannda tshikhali vha re vhavhili vho no dzhena suthuni dzavho, muñwe wa vhaendatshikhali (ane a do sala ngomu ha tshiendatshikhali) u a vha thusa kha u peret̄edza zwipida zwa suthu. Musi vha sa athu ambara dzihelimethe (magondolo), vhaendatshikhali vha ambara gebisi dzine dza vha na zwipikara zwa radio kha magapagapa a no vala ndevhe na makhirofoun dzine dza ḥomiwa phanda ha milomo yavho uri vha kone u amba nga tshavho khatihi na vha vhañwevho vha khuruu.

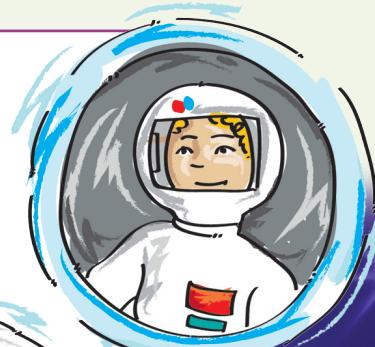

5

Hezwi zwot̄he zwi dzhia awara dzi re na tshivhalo. Fhedziha, zwino ho swika tshifhinga tsha uri vha ambare helimethe dzavho na magilavu mahuluhulu a ne a nga a a lemela. Vha nga si kone u ita hezwi zwit̄hu hafhu u swikela vho no phetha u tshimbila nnda tshikhali.

6

Muendatshikhali we a vha a tshi khou thusa u a bva afha hu re na eloko a vala vothi. Zwenezwi vho ambara suthu dzavho khulukhulu, vhatshimbilannda tshikhali vhabili vha a nga vha sa dadza fhetu afha hu tukutuku vha tshi patana. Vha lindela vhe vhot̄he ngomu ha eloko lwa miminete i no vhonala musi maya u tshi khou bommbelwa nnda nga zwit̄ku nga zwit̄ku. Vha a kona u zwi pfa ndevhe dzavho dzi tshi khou thivha zwenezwi vho lindela geidzhi ya mutsiko i tshi vha sumbedza uri maya wo bva wot̄he.

7

Zwino vha nga konaha u vula kuvothi vha bvela nnda tshikhali. Musi vha sa athu thoma u papamala vha tshi bva afha kha eloko, vha tea u haka vhudarata vhusekene kha suthu dzavho na shatili. Vhudarata uvhu vhu ita uri vhaendatshikhali vha si papamalele kule na shatili yavho ya tshikhali.

8

Musi vha tshi khou papamala vha tshi ya tshikhali, vhatshimbilannda tshikhali vha vha sathejithi dza vhathe. Vha vha vha tshi khou mona lifhasi! A vha na mushumo na shatili hezwi vhe hafha, lwa tshifhinga nyana fhedzi, ngauri suthu dzavho dza tshikhali dzi na maya na bitiri two linganelaho u vha tshidza awara dza sumbe dzot̄he. Na zwit̄iki (zwitanda) zwa zwiliwa zwi hone khathihhi na bege ya madi nga ngomu ha dzihelimethe dzavho. Vha dzhena nga afha hu no dzula thundu. Ndi henefha hune ha dzula thulusi dzine vha dzi shumisa tshikhali bogisini lihulu. Vha dzhia thulusi dzine vha dzi tqoda vha dzi hakedza kha zwinungo kana khunduni. U shuma nnda tshikhali a zwi leluwi. Nala dzavho, zwanda na zwishasha zwi a neta ngauri u tsukunyea huriwe na huriwe hune vha ita hu amba u sukumedza suthu iyi ya tshikhali muthu e nga ngomu hayo. Musi tshifhinga tshu vhuyelela kha vha la vha riwe tsho swika, nga muurahu ha awara dzi re na tshi vhalo vhe nnda, vha tshimbilah nnda tshikhali vha a dovha vha papamala vha tshi vhuyelela kha eloko. Fhedziha, naho vho neta, vha a thoma vha ima uri vha sedze lifhasi na litadulu lwa u fhedzisela vha sa athu vhuyelela ngomu.

1. Atikili iyi i khou ambesa nga ha mini?

A	Ndi ngani vhaendatshikhali vha tshi shuma nga vhavhili?
B	Shatili ya tshikhali yo tou itisa hani?
C	Ndi ngani vhatshimbilatshikhali vha tshi bva fulo?
D	U shuma kha tshikhali tsha nga nnda zwi hani?

3. Ndi ngani vhaendatshikhali vha tshi dzulela u bvela nnda nga vhavhilivhavhili?

A	Uri vha kone u thusana.
B	Uri vha kone u dzula nnda lwa tshifhinga tshilafu.
C	Uri vha sa papamale vha tuwa.
D	Uri vha kone u diphinesa.

5. Ndi mini zwi itaho uri vhaendatshikhali vha sa fhufhele kule musi vhe nnda ha shatili?

A	Zwiputo zwa b̄etiri
B	Mabutswu a tshikhali
C	Vhudirat̄a vhusekene
D	U farina zwanda

2. Tshithu tshithihi tshine tsha itisa uri vhagadañeledzi vha bvele nnda ha shatili ya tshikhali ndi mini?

A	Uri vha kone u lugisa.
B	Uri vha kone u vhona L̄ifhasi zwavhuđi.
C	Uri vha pfe murotho.
D	Uri vha fare lwendo.

4. Tshupu dza raba dzi re nga fhasi ha suthu dzavho dza tshikhali dzi vha thusa hani?

A	Dzi vha thusa u amba na miñwe mirado ya khiri.
B	Dzi vha nekedza okisidzheni.
C	Dzi ita uri vha dzule vha vhofhelewa kha shatili.
D	Dzi ita uri vha dzule vha tshi rotholewa.

6. Nombarani zwipiđa zwa suthu ya tshikhali nga thevhekano ine vhaendatshikhali vha zwi ambarisa zwone. Ni zwi nombore u bva kha I u swika kha 4.

A	Hafu ya nt̄ha ya suthu
B	Hełimethe
C	Tshipiđa tsha fhasi
D	Tshiambaro tsha tsini tsho tatamuwaho

U ya nga ha atikili, phambano khulwane vhukati ha u vha kha shatili ya tshikhali na u vha shangoni ndi ifhio?

Ndi ngani vhatshimbilatshikhali vha tshi ambara suthu dza tshikhali musi vhe nnda ha shatili? Neani zwiitisi zwivhili zwi bvaho kha atikili.

Ndi nga mini zwi tshi dzhiela vhaendatshikhali awara dzi re na tshivhalo u dilugisela u bvela nnda ha satili ya tshikhali?

Deithi:

Ndi nga mini tshipida tsha nga ntsha tsha suthu ya tshikhali tshi tshone tshi re na ndeme?

Ndi ngani muñwali a tshi bula vhagadaneledzi "vha tshu khou kweta ning dzavho lwa u fhedzisela" vha sa athu sunguvhela tshikhali?

Didzhieni ni tshi khou todou vha muendatshikhali. Bulani tshithu tshithihi tshine na nga tshi takalela na tshiñwe tshithihi tshine na sa do tshi takalela kha u vha muendatshikhallani. Talutshedzani uri nga mini.

Zwine nda nga zwi takalela nahone ngani:

Zwine nda sa do zwi takalela nahone ngani:

Rumelani mashaka kana dzikhonani dzañu posikaraña i no bva tshikhali ni tshi vha vhudza uri tshikhali ho tou itisa hani.

U shumisa khweshenee ya intħaviwu

Ri zwi vhona hani uri vhathu vha a takalela kana vha a vhenga muthu, kana tshithu? Iñwe ndila ndi ya u tou ita intħaviwu navho vha vhudziswa ndila ine vha vhona ugu muthu kana itsħo tshithu ngayo. Intħaviwu i yo raloh i tea u lugiselwa, zwa sa ralo ri nga swika hune ra vhudzisa mbudziso dzine ra tea u vhudzisa, kana ra vhudzisa mbudziso dzi si dzoneni Zwinori ita khweshenee, ine ra i shumisamusi wa intħaviwu. Shumisani khweshenee i reaf ho fhasi kha u wanulusa uri khonani dzañu dzi humbula zwifhio nga sisiteme ya tshikolo na uri ndi zwifhio zwine vha nga tama u shandula. Mbudziso ya u fħedza i ri "Zwiñwe". Hafha ndi hune na nga dżenisa mbudziso iñwe na iñwe ine na funa, tenda ya vha i tshi amba nga mafhungo eneo mathihi. Humbelani khonanani dzañu dzi f'hindule **ee** kana **hai** kha mudziso idzi.

Dżenisani tħanganyelo ya nomboro ya thiki

Thanganyelo ya ee Thanganyelo ya hai

Thodisiso ya u shandula sisiteme ya tshikolo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	ee	hai
I. Ri fanela u ambara zwine ra funa ri tshi ya tshikoloni, hu si yunifomo fħedzi.												
2. Ri fanela u tamba mitambo tshikolo tshi sa athu dżrena, hu tshi kha di rotholela, nthani ha nga masiari.												
3. Tshikolo tshi fanela u lenga u bva u itela uri tshuriwahaya i si tsha vha hone.												
4. Zwikolo zwa vhana vha mbeu nthihi zwi khwiñe kha zwi no tħanganya vhatukana na vhasidzana.												
5. Vhana vha tea u kwamiwa malugana na milayo ya tshikolo.												
6. Zwiñwe												

Kha thebulu iji, dżenisani mawanwa a intħaviwu:

Thebulu I: Mawanwa a thodisiso ya u shandula sisiteme ya tshikolo

Dżenisani uri ndi khonani nngana dzine dza tendelana na tshitatamennde						
	Yunifomo kha i fħeliswe	Mitambo nga matsheloni	Tshikolo tshi lenge u bva	Zwikolo zwa mbeu nthihi	U kwamana kha milayo	Zwiñwe

Zwino nwala ni muvhigo nga mawanwa. Ni tea u nwala mafhungo a no swika mavhili nga mbudziso iñwe na iñwe ya idzi.

Mbudziso 1: Khonani dzañu dzo tenda uri dici fanelu u ambara zwine dza funa dici tshi da tshikolo?

Mbudziso 2: Khonani dzañu dzo humbula zwifhio siani la uri mitambo i tambiwe tshikolo tshi sa athu dzhena?

Mbudziso 3: Khonani dzañu dzo tenda uri tshikolo tshi fanelu u lenga u bva itela uri tshunwahaya i si tsha vha hone?

Mbudziso 4: Khonani dzañu dici tama zwikolo zwi tshi vangana nga mbeu (pfunzohanganeli) kana zwi tshi vha zwa mbeu nthihi?

Mbudziso 5: Khonani dzañu dzo tenda uri vhana vha tea u kwamiwa malugana na milayo ya tshikolo?

Mbudziso 6: Ndi ifhio mbudziso ya "zwiñwe" ye na vhudzisa?

Khonani dzañu dzo humbula zwifhio nga mbudziso iyi?

Zwino vhunga no wana zwine vhathu vha khou humbula siani la izwi zwithu, ni vhona u nga hu tea u itwa tshanduko dzifhio kha sisiteme ya tshikolo?

Roꝝhe ri dzula kha puꝝlanete lifhasi

Kha ri vhale

Roꝝhe ri vhatu vha lifhasi lino. Ri dzula huꝝwe na huꝝwe, doroboni dzo tsitsikanaho na zwidoroboni ziꝝtukutuku. Ri dzula midavhini yo xwatudzwaho na maꝝakan madaladala a no fhis. Ri dzula masogani, mabamani a dzithavha, na zwitangadzimeni lwanzheni.

Ri na mavala manzhimanzi. Vhariwe vhashu ri na khanda thethe dzo vibvaho dza nga tshedza muꝝavhani. Vhariwe vhashu khanda ndi buraweni sa tshokoleithi yo dziaho. Vhariwe vhashu vha na khanda dza vhutshena ha lirosi ja pinki sa makole nga maꝝambandou. Vhariwe vhashu vha na kanda dzo hashwaho nga vhutswuku ha muridili. Mavhudzi ashu na maꝝo a na mivhala yo fhambananaho na one. Ri na maꝝo a lutombo, maꝝo a buraweni, maꝝo masetꝝha kana maꝝo madala. Mavhudzi ashu ndi a bulondi kana buraweni kana matswuku kana matswu. A nga vha vhulidzhi kana a vha a musongano.

Ri da nga zwivhumbeo zwotꝝhe na saizi dzotꝝhe. Vhariwe ndi vhalapfu nahone vhariwe ndi vhapfufhi. Vhariwe ndi vhasenkene ngeno vhariwe vhe vhadanya. Ri na ndila nnzhi dzo fhambananaho dza kutshilele na lutendo lwo fhambananaho na sialala dzo fhambananaho. Ri pfana na zwiliwa zwa mifudafuda. Ri fhaꝝa midi yashu i sa fani. Ri vha mitꝝa yo fhambananaho, zwigwada, mirafho, na tshaka.

Fhedzi ri a fana roꝝhe kha masia a re mahulwane. Roꝝhe ri lila zwiliwa zwa u ja. Roꝝhe ri lila u tsireledzea, u digeda na dakalo. Roꝝhe ri lila lufuno na vhukonani. Roꝝhe ri lila zwithu zwe nakaho. Roꝝhe ri vha muꝝa muthihi muhulwane – muꝝa wa vhuthu, wa vhatu vha no hovhelela bilioni dza sumbe.

Roꝝhe ri na vhomakhulukuku vhatihi. Ndi zwone, roꝝhe ri vhatu vha puꝝlanete Lifhasi, roꝝhe murango washu u fano, Afrika Tshipembe.

(Tshiko: World book: childcraft, vol 8:7)

Kha ri nwale

Munwali u bula fhethu ha sumbe ho fhambananaho hune vhatu vha dzula hone. Hu buleni.

Bulani ndila nna dzine munwali a ri vhatu vha fhambana ngadzo.

Roꝝhe ri fana kha zwifhio?

Kha ri vhale

Vhatu vhothe vha lila zwiliwa, zwiambaro na vhukhudo ha u dzula ngomu. Fhedziha, a ri li zwiliwa zwi no fana. A ri ambari zwiambaro zwi no fana. A ri dzuli midini i no fana. Na mita yashu na yone yo fhambana.

Chloe ndi MuEskimo. U na miñwaha ya malo. U dzula devhula ha Canada. Ene na vha muta wa hawe vha dzula fhethu hu no rotholesa liphasini lothe nahone vha ambara zwiambaro zwo itwaho nga mikumba ya zwipuka uri vha dudelwe. Vha la mapfura a khovhe dza vhimbi u itela uri mivhili yavho i dzule i tshi dudelwe.

Kale VhaEskimo vho vha vha tshi dzula kha dziigiloo kana madenndeni e a itwa nga mikumba ya zwipuka.

Namusi vha dzula midini i no dudela.

John u dzula England. Na ene u na miñwaha ya malo. O thoma u dzhena tshikolo a tshee na miñwaha ya 3. Upfana na u la khovhe na matshipisi. Umbari yunifomo ya tshikolo nahone u ya tshikoloni nga baisigiri tshilimo. Bola i mu tanganya thoho.

Ruth u dzula Isiraele, kha kibbutz, ine ya vha lushaka lwa bulasi. Ruth u na miñwaha ya sumbe. Kha kibbutz, vhabebi na vhana a vha dzuli fhethu huthihi. Vhabebi vha dzula nduni ya vhahulwane ngeno vhana vha tshi dzula nduni ya vhana. Ruth u dzhena tshikolo tsha bulasini nahone u la lantschi tshikoloni.

Adil wa miñwaha ya fumiraru u dzula mudanani wa Malaysia. Mudana uyu u na nnudu nthiki fhedzi. I vhidzuwa pf i ndi nnudu ya mutapatila nahone i vha haya ha mita i no swika futthanu. Mita khetha thoho ya nnudu iyi ya mutapatila.

Kwi u na miñwaha ya sumbe. U dzula sogani Botswana. Ndi muñwe na Vharwa. Khotsi awe vha zwima zwipuka zwa daka u itela tshisevho. Kwi u khou ya u dzhena tshikoloni tsha hositele hune mukomana wawe a dzhena hone. U do guda nga divhazwakale a tshi shumisa nyimbo na nganetshelo dzine vha muta wa hawe vha mu anetshela.

Kofi u na miñwaha ya fumithihi, u bva mudanani u re Ghana. U dzula nduni ya Ashanti na makhulu wawe na makhulukku wawe. Afha mudini Kofi u vhida vhafumakadzi vhothe "vhomme", nahone vhana vhothe ndi dzikhaldzi na vhakomana na vharathu vhawé.

Kha ri nwale

Dadzani thebulu iyi ni tshi shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha mbuletshedzo dze na vhala fho nthia.

Dzina na miñwaha	Shango	Zwa mvelele yawe

Madzhango a sumbe

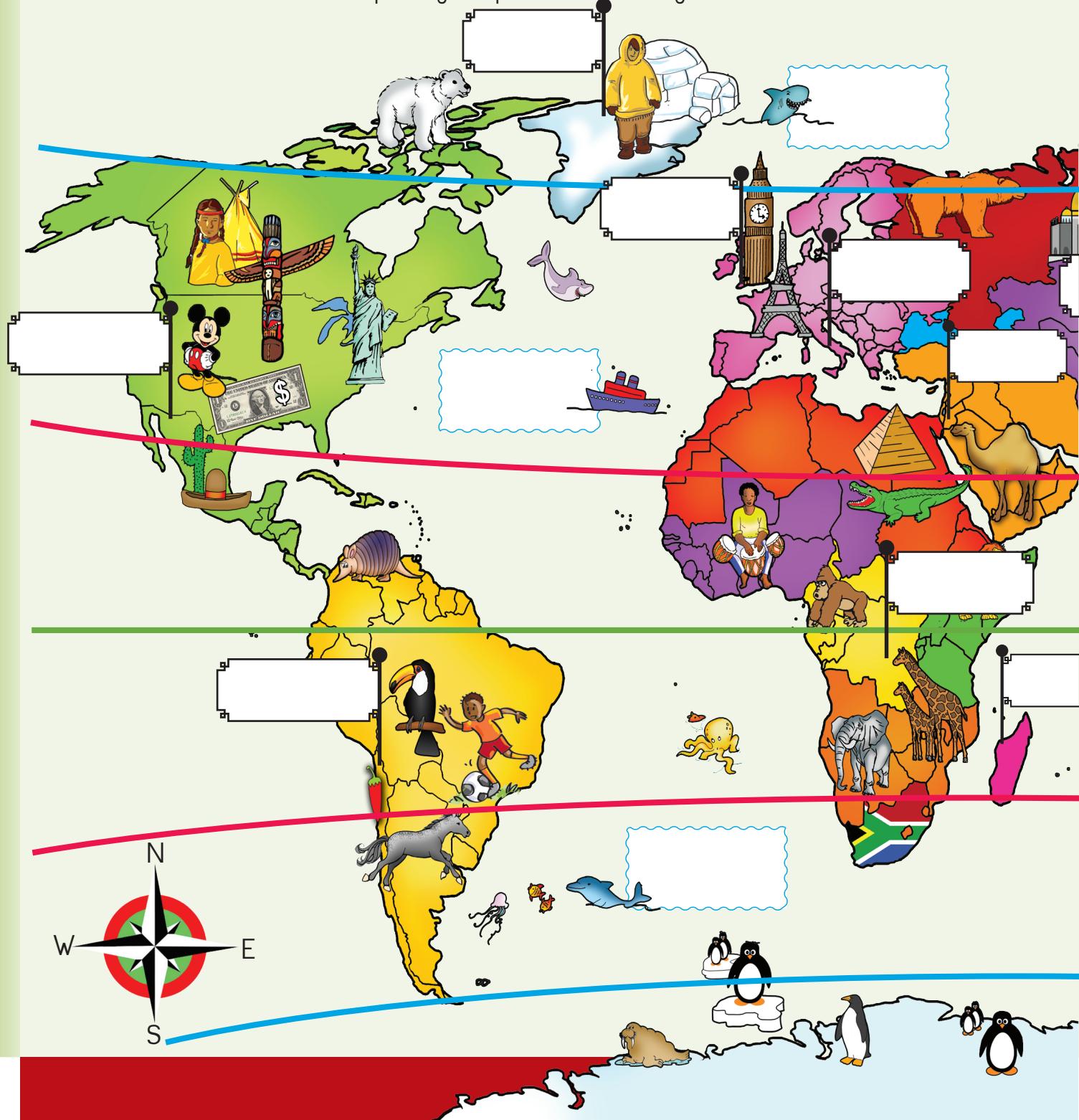

Lavhelesani mepe u re nga murahu ha bugu ya u shumela iyi ni kone u dzenisa madzina a madzhango a sumbe na madanzhe mahulwane.

Kha ri vhale

Mitalabudo na mitalambavhi ye ya sumbedzwa kha mepe ndi mitalo ya u tou humbulela i no shumiswa kha u wana fhetu liphasini. Mitalabudo i bva vhubvadluvha i tshi ya vhukovhela (kana i bva kha tsha monde i tshi ya kha tsha u ja), ngeno mitalambavhi i tshi bva kha phoulu (khangamutsho) ya devhula i tshi ya kha phoulu ya tshipembe (u bva nt̄ha u ya fhasi). Zwi amba uri i a fhirana.

Leibulanî mepe ni tshi shumisa mafhungomatsivhudzi a tevhelaho:

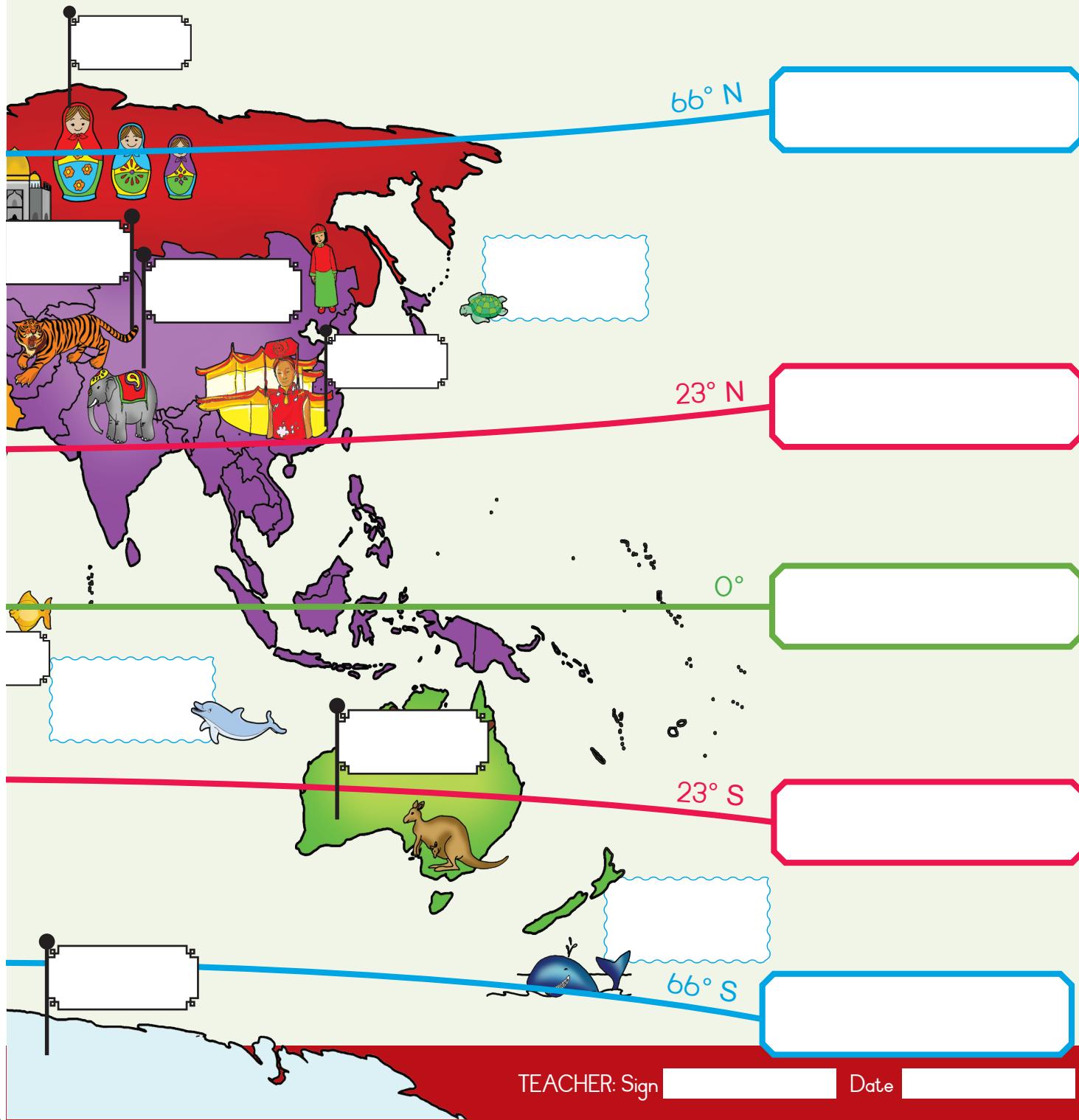
Malinganye ndi mutalo wa u tou humbulela u no mona lifhasi nga vhukati halo.

Thiropiki ya Dambatshekwa i 23° devhula ha malinganye.

Thiropiki ya Ngululu i 23° tshipembe ha malinganye.

Khangamutsho ya Devhula i anganganyelwa kha 66° devhula ha malinganye.

Khangamutsho ya Tshipembe i 66° tshipembe ha malinganye.

Khwizi ya mepe wa lifiasi

Themo ya 4 – Vhege dza 3–4

29

Bulani shango li re kha tshipida tsha tshipembe ha Afrika.

28

Hayani ha "Mickey Mouse" ndi ngafhi?

27

Ni humbula mini nga hezi: Phingwini dzi dzula Antarctica fhedzi?

26

Hu na mashango mangana Amerika Tshipembe?

25

Hu na mashango mangana kha la Afrika?

24

Danzhe la Atlantika na Danzhe la India a tangana ngafhi Tshipembe?

23

Kharentsi (tshelede) khulwane kha la Yuropa ndi ifhio?

22

Ndi nga mini Zwivhingwi zwa Kangamutsho zwi sa omi nga phepho? Ndi nga mini Phingwini dzi sa omi nga phepho?

21

Lavhelesani Igloo kha la Greenland. Yo itwa nga mini?

30

Ndi ndou dzifhio dzi re na ndevhe tshukhu: Ndou dza India kana Ndou dza Afrika.

31

Ndi danzhe lifhio line na tea u li wela nga tshikepe arali ni tshi khou bva Afrika Tshipembe ni tshi ya Australia?

32

Ndi ngani Somalia li tshi vhidzwa u pfì lunanga lwa Afrika?

20

Ni nga kona u sumbedza uri Vhubaduvha ndi ngafhi?

19

Ni nga kona u sumbedza uri Devhula ndi ngafhi kha mepe?

18

Ndi Danzhe lifhio line na wela nga tshikepe uri ni kone u ya Amerika Tshipembe?

17

Ni nga kona u sumbedza uri Tshipembe ndi ngafhi?

Deithi:

Tambani mutambo uyu na khonani. Monisani khoini. Arali ya wa nga t̄hoho ni pfuka f̄hethu huvhili. Arali ya wa nga mutshila ni pfuka f̄hethu huthihi ni tshi ya phanda. Lavhelesani phindulo kha mepe.

16

15

14

13

12

TEACHER: Sign

Date

89

Mvelele nnzhinnzhi

Zwino ni khou ya u ita
thodisisa nga inwi mune.

Fhano Afrika Tshipembe ri na mvelele dzo fhambananaho khathihhi na vhurereli ho fhambananaho. Itani inthaviwu na muñwe muthu ane vhurereli hawe ha vha ho fhambana na hanu. Vhudzisani uyu muthu mbudziso dzi re kha thebulu i re afho fhasi, ni kone u dzhenisa phindulo kha kholomo i re kha tshanda tsha u la.

Vhurereli uhu hu rabela nnyi?	
Hu rabeliwa ngafhi?	
Vhathu vha rabela kangana?	
Hu vha na vhutambo, zwimima kana tshumelo nngana?	
Vhathu vha ambarela vhutambo uhu nga ndilade?	
Vhanna na vhafumakadzi vha rabela vhothe?	

Nangani shango lithihhi ni gude zwinzhi ngalo nge na wana phindulo dza mbudziso idzi.

Ilo shango li ngafhi – kha dzango lifhio afho mepeni wañu? Swayani shango ilo afho mepeni.	
Dziñe we dza sialala dza afho fhethu ndi dzifhio?	
Ndi afhio mañwe mafhungomatsivhudzi e na kona u a wana a no takadza?	

Deithi:

Maṭaluli a digirii

Kha ri nwale

Jim

Jabu

Andani

Fhedzisani mbambedzo idzi.

Jim u na maluvha **manzhīl**.

Vhurukhu ha Jim ndi **vħulapfu**.

Jabu u na maluvha .

Vhurukhu ha Jabu ndi .

Andani u na maluvha .

Vhurukhu ha Andani ndi .

Bongi

Pam

Dembe

Bongi ndi **mūlapfu**.

Bongi u na bugu **rhulwane**.

Pam ndi .

Bugu ya Pam ndi .

Dembe ndi ene .

Bugu ya Dembe ndi .

Ndi na tshelede **tħuκħu**.

Uyu mushonga **u a vħavha**.

Uyu ene u na tshelede .

Uyu mushonga wone u a .

Ula ene u na tshelede .

Muyu mushonga wone u a .

Haya ndi
mañwe maṭaluli
ane na di tea u
a sedzavho.

n̥ħa

n̥ħanħha

n̥tanħanħha

mu̥swu

mu̥swumu̥swu

mu̥swumuswut̥swumu̥swu

kule

kulekule

kulekulekule

tsini

tsinitsini

tsinitsinitsini

TEACHER: Sign

Date

Kha ri vhale

MAFHUNGO A VHANA

Mutukana wa tshikolo wa miñwaha ya ṭahe (9) u wana muthu wa u thoma

15 Thangule 2008

CRADLE OF HUMANKIND, Afrika

Tshipembe – Matthew Berger wa miñwaha ya ṭahe o gjidimedza mmbwa yawe, Tau, vhukati ha mahatsi malapfu fħano Maropeng liñwe duvha nga matsheloni. A piringedzwa nga danda a kungulutshela kha tshitumbulwa tsha akhijodzhi tsha ndeme. "Baba, ndo wana masalela/fosil!"

Ndi Matthew a no ralo a tshi amba na khotsi awe, Dokotela Lee Berger, vhe vha vha vhe kha fulo ja u ḥoda marambo a vhomakhulukuku washu vha kale zwa miñwaha i swikaho fumbili.

Matthew we a vha o fara masalela a mutukana a re 1,27 metere nga u lapfa, we a vha a tshi tou fhira Matthew nga mađuvha a si gathi musi a tshi lovha. Musi Dokotela Berger vha tshi sendela u vhona tshivhidzelwa, vho do mangadzwa nga u vhona mutukana wavho o fara gambakamba ja hominidi.

"A thi kholwo! Ndo pfa ndo tou oma," Ndi dokotela Berger vha tshi amba nga murahu, "Nda tou nga ndi sa fa [nga u ganuko]."

Dokotela Berger na vharwe vhañodisisi

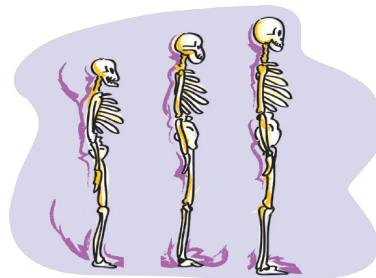
ngavho vha bvaho Yunivesithi ya Witwatersrand ngei Johannesburg vho vha vho no diwana zwithu zwinzhi zwa muangarambo wa mutukana uyu, hu tshi katelwa na dethele. Vha khou humbulela uri hu na khonadzeo ya uri vha hawé vho vha vha khou ka mađi na uri musi dzirwe phukha dze dza vha dzi tshi khou vha zwima dzi tshi vha kombetshedza u sendela lumemeni zwe zwa vhanga lufu nga u wela

kha mulonga wo tsaho u swika kha mithara dza 30 u swika 45.

Dokotela Berger na thimu ya vhorasaintsi vho ri masalela o sumbedza uri mutukana o vha e lushaka lwa dzhominidi. Dzhominidi ndi vhomakhulukuku wa vhathu na marwe mashaka a tsini a vhathu.

Vhorasaintsi vho nea lushaka ulwo dzina ja Sediba (line ja vha ipfi ja Tshisuthu li ambaho tshisima). Lushaka ulu lwo vha lu tshi tshimbila lwo tou tswititi nga milenzhe milapfu sa vhathu fħedzi lu tshi di gonya miri. Lwo vha lu na mano mađuku na tshifha tu tshi fanaho na tsha vhathu vha ano mađuvha, fħedzi milenzhe yo vha i ja tshikale na maluvhi a hone e mađuku vhukuma. Ngudo dza vhorasaintsi dzo sumbedza uri lushaka lwa Sediba lwo tshila miñwahani ja 1,78 miliyoni u ya kha 1,95 miliyoni yo fħiraho.

Deithi:

Kha ri nwale

Mutukana na mmbwa yawe vho tumbula mini?

Ri zwi ḋivha hani uri khotsi awe vho vha vho mangala? Ndi ngani vho vha vho mangala?

Masalela/fosili ndi mini?

Sediba zwi amba mini? Ni vhona u nga ndi ngani vho vhidza masalela/fosili uri Sediba?

Lushaka lwa Sediba lwo vha lu tshi fana nga ndilade na vhathe?

Lushaka ulwu lwo vha lwo fhambarana hani na vhathe?

Didzhieni ni Matthew Berger wa miñwaha ya ṫahe. Dzhenisani zwe zwa bvelela ilo ḋuvha kha dayari.

Dayari

Deithi:

Namusi ndo vha ndi ts̄hi khou ts̄himbila na mmbwa yanga Tau

Mrs Ples na Nyakudenzhe (Little Foot)

Ri dzula kha pulanete ine ya dzulela u shanduka, nga huñwe tshanduko dzi vhangwa nga zwivhangi zwa mupo, zwi ngaho midzinginyo na mutsuku wa madanzhe. Fhedzi iñwe tshinyalelo i vhangwa nga vhathe, nga kha tshikafhadzo ya milambo na madanzhe na u tshinyadza madaka a mvula. Tshanduko idzi dzothé dzi ita uri ri xeletwe nga zwithu zwine vhana vhanu a vha nga do dovha vha zwe vthona, zwi ngaho zwa madaka a mvula kana phukha khulwa dzi ngaho sa didinngwe la Bengal, line la khou ngalangala. Ri tea u tsireledza vhufa hashu u itela mirafho ya matshelo – vhana na vhañuhulu vhanu.

Fhethu ha vhufa ndi mini?

Vha United Nations Education and Science Organisation (UNESCO) vha humbela mashango uri a bule fhethu hune ha vha ha ndeme kha mashango ayo uri vha kone u hu tsireledza. UNESCO i ela fhethu ofho, nahone arali hu ha ndeme lwo teaho, UNESCO i hu ta sa fhethu ha vhufa ha lifhasi. Afrika Tshipembe hu na fhethu ha vhufa ha malo.

Robben Island ndi huñwe ha hone. Huñwe ha ndeme ndi *Cradle of Humankind*, he vhorasaintsi vha ri muthu wa u thoma u bva hone.

Ndi ngani fhethu afha hu ha ndeme?

Masalela/fosili o wanala phakhoni fhethu hu re mukanoni wa Gauteng na North West, tsini na dorobo ya Krugersdorp. Hu tendiwa zwa uri marambo ayo ndi a zwipuka zwi no nga vhathe zwe zwa vha zwi tshi dzula shangoni.

Masalela/fosili o wanala hani?

Vhorasaintsi vho thoma u bwa masalela a zwitumbu zwi no rangela ha divhazwakale nga vho 1890, musi we vhabwi vha migodi vhe vha vha khou toda musuku vha vha khou enda vha tshi wana masalela/fosili nga fhasi. Vhorasaintsi vha wana masalela a miangarambo ya zwi ngaho vhathe zwe zwa tshila lifhasini miñwahani ya dzimilioni yo fhiraho.

Dikishinari yango

Maipfimawisa

google

Vhufa ndi mini?

Uzoda

O tshila lini?

Nga 1947, Dokotela Robert Broom o wana detheli ja tshivhumbwa tsha tshisadzini tsha mualuwa, tshe tsha tshila tshi tshi dihvazwakale tshi ngaho muthu, tshine tsha vhidzwa u pfi *Plesianthropustransvaalensis* ngei mapakoni a Sterkfontein. Vhatu vha a kondelwa u humbula dzina ili, zwenezwo vha tshi nea dzina ja: Vho Mrs Ples.

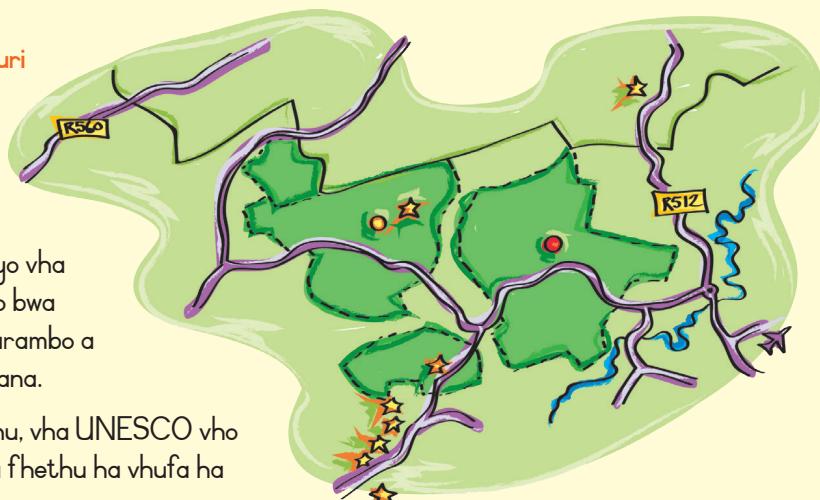
Tsho tshila lini?

Mrs Ples tsho tshila miñwahani ya dzimilioni yo fhiraho, hu sa athu tumbulwa mulilo kana zwishumiswa zwa u thoma zwa tsimbi zwi sa athu itwa. Vhorasaintsi vha tenda uri idzi hominidi ho vha hu vhomakhulukuku wa vhatu vha zwino na uri murafho wa vhatu wo bva hanefha fhethu. Ndi ngazwo afha fhethu hu tshi pfi *Cradle of Humankind*.

Vhuñwe vhüñanzi vhune ra vha naho ha uri vhatu vha u thoma vha bva Afrika ndi vhufhio?

Nga 1995, muñwe rasaintsi, Ronald Clarke, o tumbula masalela a iñwe hominidi hanefha fhethu. Miangarambo yo vha itsi pfi *Little Foot*, ngauri vhorasaiti vho bwa muangarambo, vha thoma nga u wana marambo a mulenzhe wa fhasi kha zwipiñda zwe vha wana.

Nga ñwambo wa ndeme ya vhutumbuli uhu, vha UNESCO vho mbo di ta afha fhethu tsini na mapako sa fhethu ha vhufa ha lushaka nga 2000.

Rerani nga mbudziso idzi ni na khonani yanu, ni kone u nwala phindulo zwikhali zwe na newa.

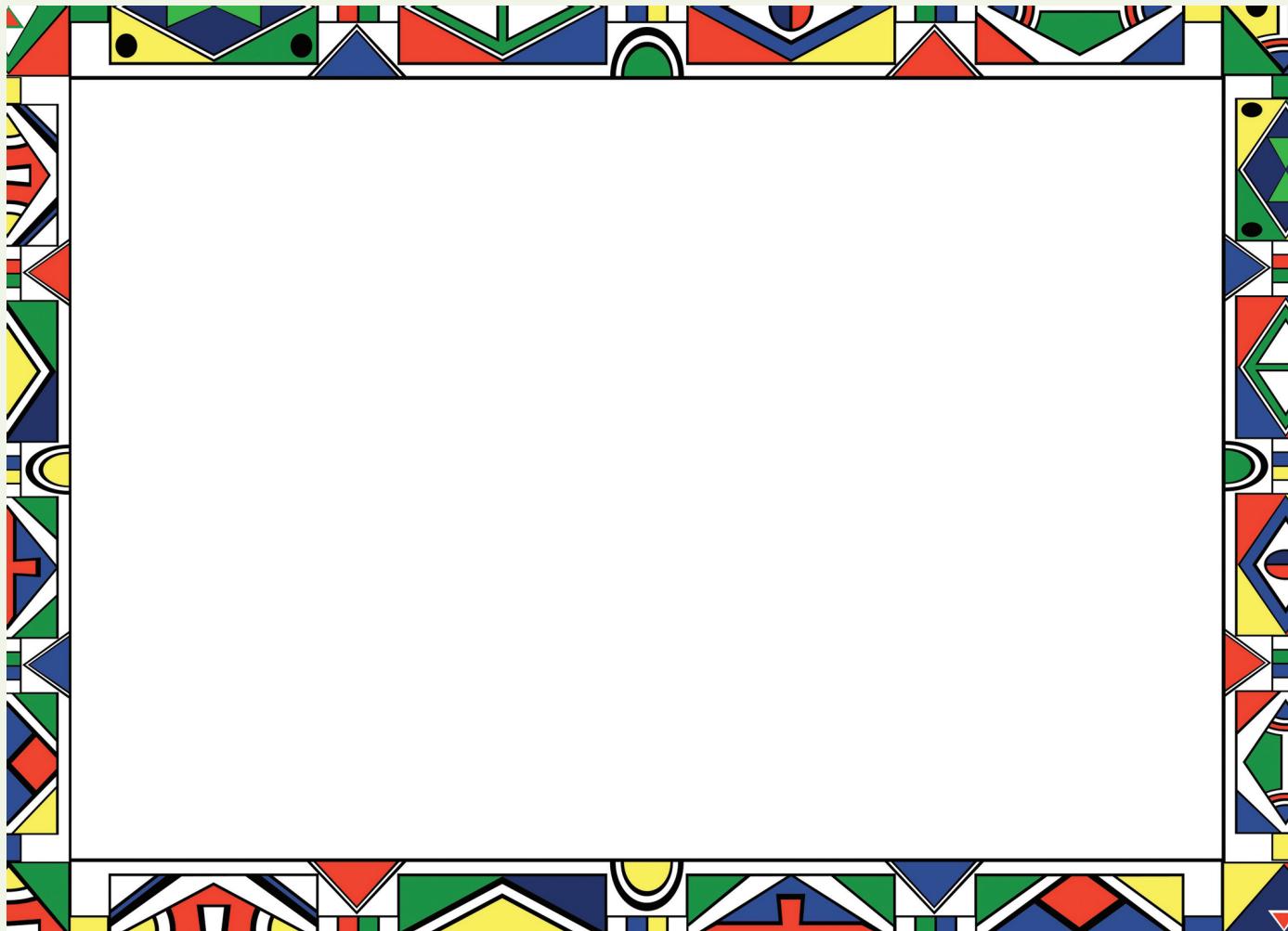
Fhethu ha vhufa ndi mini?

Ndi ngani *Cradle of Humankind* hu na ndeme kha riñe sa vhatu vha Afrika Tshipembe?

Vhalululani atikili ya gurannda i no amba nga Matthew Berger na muvhigo wa inthanete u no amba nga *Cradle of Humankind*, ni ite phositaraya u kungedzela Fhethu ha Vhufa ha Lifhasi *Cradle of Humankind*.

Olani phositaraya. Phositaraya yanu i tea u ita uri vhatu vha tode u dalela *Cradle of Humankind*, na zwenezwo.

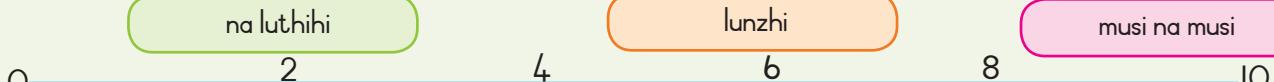
Deithi:

Zwinzhi nga luambo...

Kha ri tshimbile

Rerani nga madadzisi a nyanzelo ni na khonani yanu. A ri vhudza uri zwithu zwi itea lungana. Sikani mafhungo ni sumbedze uri l̄inwe na l̄inwe lao l̄i amba mini. Ni kone u nwala mafhungo kha thebulu i re af'ho fhasi.

nani

tshiñwe tshif'hinga

kanzhi

Nyanzelo	Zwine nda ita
musi na musi	
kanzhi	
lunzhi	
tshiñwe tshif'hinga	
na luthihi	
nani	

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo ane a ṭalutshedza nyito nga u shumisa madadzisi a nyanzelo.

Tshif'hinga tshoṭhe nga matsheloni

Tshiñwe tshif'hinga nga masiari

Luthihi nga vhege

Musi na musi vhusiku

Musi tshikolo tsho vala ndi anzela

Nga matsheloni ndi anzela

Nga Mugivhela nga madekwana ndi ṭwela

Vhuria a thi _____ na luthihi

Ambigwithi

Mafhungo aya mavhili a na ṭhalutshedzo mbili. Shumanu na khonani u wana zwine a amba. Olani tshifanyiso ni tshi sumbedza ṭhalutshedzo ya ambigwithi ya l̄inwe na l̄inwe.

Munna o limisa vhatukana tsimu.

Ri bikela vhuñanga.

U pulanel a phamfulethe

Kherulani siatari la seli ni li pete ni ite garača ya burotsha ya Z. Sikani burotsha ni kungedzele *Cradle of Humankind*.

Ni do tea u vhala siatari la inthanete u itela u wana mafhungo. Siatari la u thoma li tea u sumbedza fhethu afha na lifurase li no kunga kana tshilogeni. Kha linwe siatari olani tshifanyiso ni nwale thalutshedzo ya zwine vha do zwi vhona.

Ni elelwe u katela:

- diresi ya fhethu afha,
- mbadelo dza u dzhena, na
- zwifhinga zwa u vula.

Dizainani khavara ya nga phanda.

1

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

2

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

3

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

4

Nwalani mafhungomatsivhudzi o teaho.

5

Nwalani nomboro dza vhukwamani na direse.

6

SIATARI LA NGA NNDA; pteleani phanda

1

SIATARI LA NGAMURAHU: Zwa mafhungomatsivhudzi ngau u
angareenza sa nomboro dza founu, diresse na diresse ya imelij

6

5

2

3

4

Z

W

i

r

e

n

g

o

m

u

Thero ya 8: Vhukonani na u vhavhalelana

Themba ya 4 - Vhege dza 5 - 8

Vhege dza 5 - 6: Tshifhinga tsha zwitiori

113 Guru la laiburari 102

U vhala marwala a nganetshelo.
U rera nga mbudziso dzi no kwama marwala a nganetshelo.

114 Ndi nnyi ake a khou la bugu dzashu? 104

U vhala marwala a nganetshelo.
U rera nga magumo o fhambananaho a tshitiori.
U ita litambwa nga magumo a tshitiori a li tana.
U rwala nga magumo oneone a tshitiori.

115 Vhege ya Bugu 106

U fhindula mbudziso dzi no kwama marwala a no amba nga vhege ya bugu.
U rwala tshiwalwa tsha dayari a tshi anetshela tshitiori.
U rwala mafhuno e kha khanedza.

116 U rwala tshitiori tshayu inwi mune 108

U shumisa mepe wa mihibulo kha u pulanelia u rwala tshitiori a tshi sedzesza vhaanewa, puloto, fhetuhvupo na zwiitei.

117 Vhana vha ya u gammiba 110

U vhala marwala a nganetshelo.
U topola pfanywa dzi re marwaliwani.

118 U tandula sananga 112

U fhindula mbudziso dzi no kwama tshitiori tsha bammbari la u shumela lo fhiraho.
U livhanya mafhuno a tshivhangana na mvelelo.
U tanganya mafhuno a tshi shumisa matanganya.
U rwala phara ya u talutshedza i no amba nga tshenzhelo sananga.

119 U pofula a ho ngo nnyima phanda 114

U vhala nganeavhutshilo.
U dubekanya zwiitei zwe zwa bulwa kha nganeavhutshilo.
U rwala dzina lawe kha bureila a tshi shumisa tshati ya alifabete.

120 Ri lavhelesa luambo 116

U livhanya maiti na zwifanyiso zwo teaho.
U topola maiti, mađadzisi na thangelavhuimo.
U rera nga nyambuhvili dza phani.

Vhege dza 7 - 8: Zwirendo zwa vhana

121 U si ntambele mananga 118

U vhala tshirendo.
U ita litambwa la tshirendo.
U topola maiſpi a re na raimi tshirendoni.
U sedza maiſpi kha dikishinari a rekhoa zwine a amba.

122 U elekanya nga phukha dza sananga 120

U vhalela tshirendo nthia.
U talutshedza zwiito zwa ndou
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshirendo.
U rwala tshirendo tshawe ene mune nga zwiito zwa tshipuka.

123 Lilavhathu la tshituhu 122

U vhala tshirendo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshirendo.
U ita litambwa la tshirendo.

124 Dzilimeriki 124

U vhala dzilimeriki.
U fhindula mbudziso dzi no kwama limeriki.
U rwala limeriki ya ene mune.

125 U diphiña nga vhurendi 126

U vhala tshirendo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshirendo.

126 Ndi Nwaha Muswa 128

U vhala tshirendo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshirendo.
U talutshedza zwithu zwe a guda na zwe a zwi kona kha rwaha.
U talutshedza pulane dza rwaha u daho.

Guru la Laiburari

Kha ri vhala

"Hu si kale hu do vha hu Vhege ya Bugu", ndi Vho Mme Maharaj. Tumi na kilasi yothe vha mbo dzula tswititi vho takala. Vhege ya Bugu zwi amba mitatisano na a u ya Laiburari ya doroboni na u vhala zwitiori zwinzhi.

"Uno nwaha theroy Vhege ya Bugu i amba nga vhutshilo ha daka," ndi Vho Maharaj. "Zwino ri khou ya u ola dziphositarara ra nwala zwitiori nga phukha dzi re khomboni nahone dzine dza nga ngalangala. Ni kha di zwi humbula, ro amba ngazwo zwithu vhege yo fhelaho." Vha sumba zwirwe zwifanyiso swo nambatedzwaho luvhondoni.

"Dziirwe phukha dzi khomboni ngauri vhathe vha a dzi zwima vha tshi toda mikumba yadzo," ndi Tumi a no ralo, ane a dzulela u divha zwothe. "Nga huriwe dzi a fa ngauri a dzi koni u wana zwiliwa swo teaho."

"Ni khou amba ngoho, Tumi," ndi Vho Mme Maharaj vha no ralo. "Zwino, vhana," vha isa phanda, "thomani u amba nga phositarara na zwitiori zwa zwi no kwama tshaka idzi dza phukha."

Vhariwe kilasini vha ola dzipanda na zwivhingwi. Vhariwe vha ola tshugulu na nngwe. Vhariwe vha ola dodo na quagga ya Afrika Tshipembe. Fhedzi vhunzhi havho hu tshi katelwa na Tumi – vha nwala nga dainaso. Hu si dainaso iinwe na iinwe ya kale, ya tshipentshela. Vha nwala nga ha iguanodon, ye vha guda ngayo vhege yo fhelaho.

Tumi a kona u elelwa tshifanyiso tsha guru zwavhudivhudzi. Lo vha li na milenzhe mivhili mipfufhi ya phanda na mutshila mudenya mupfufhi. Kha milenzhe hu na zwikunwe zwitanu zwa zwigiligida. Lo vha li na minwe mitanu kha tshanda tshiirwe na tshiirwe na gunwe la thodzi ya mifa. Iguanodon i la miri – na zwothe zwi itwaho nga miri.

Zwikolo zwothe tshitshavhani zwa dzhena vhutamboni ha Vhege ya Bugu ya Laiburari ya afha doroboni. Vhege dzi si gathi musi vhutambo vhu sa athu swika, vhana vho vha vhe ngomu vha tshi khou nwala zwitiori na u ita phositarara dzine dza do rumelwa Laiburari.

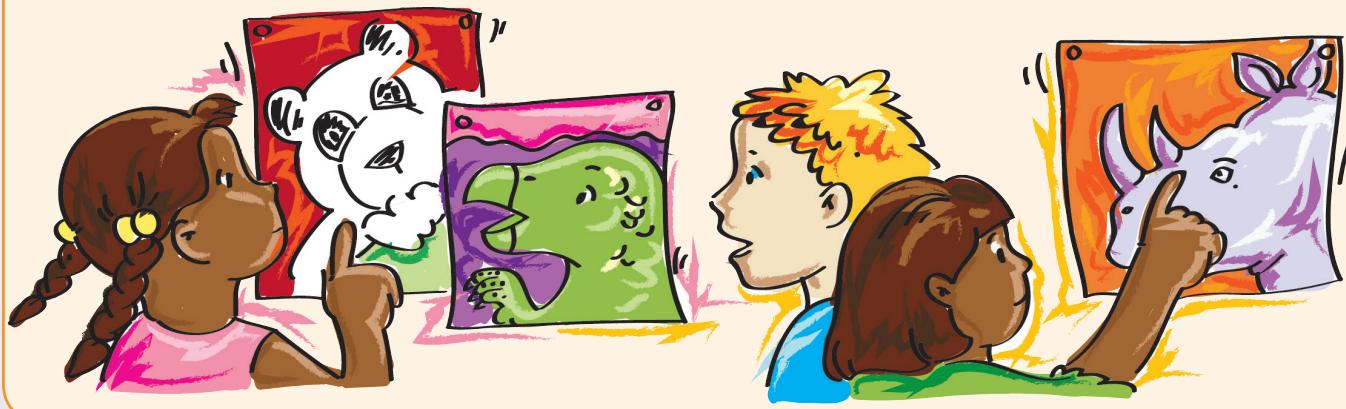
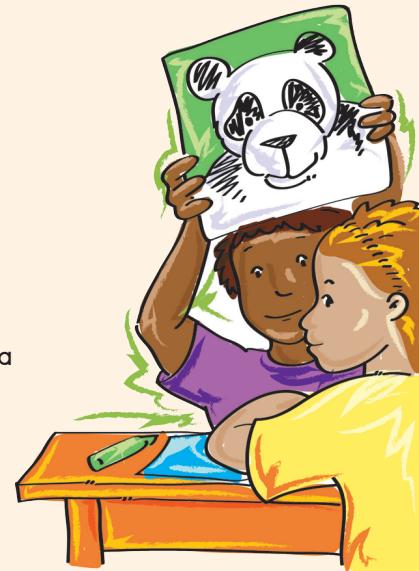
Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na thohwana ni lingedze u humbulela uri manwalwa aya a nga vha a tshi amba nga mini.
- Tshimbidzani maço kha siatari ni wane uri ni do vhala nga mini.

Musi ni tshi khou vhala

- Vhambedzani zwe na humbulela na zwe na vhala.
- Arali ni sa pafesesi tshipida tshigede tshi vheleni hafhu nga u ongolowa. Tshi vheleni ntsha.

Musi ilo duvha li tshi swika phositarara na zwitora zwa laiburari, vha kilasi ya Tumi vha tsonyana bisini ya tshikolo vha takuwa. Lo vha li duvha li sa rotholi zwone la vhuria nahone hu na maya.

Musi vha tshi swika, vhana vha thoma nga u toda hune phositarara dzavho dza vha hone.

"Yanga kheyi" ndi Tumi. Yo vha i tshi sumbedza dainaso i no khousea i na liluvha li no khousembela mulomoni, zwi tshi sumbedza lushaka lwa dainaso lu no la zwimela.

"Tshitiori tshanga tsha tshivhingwi tsha khangamutsho (phola) khetshi," ndi Ann.

"Nne zwe nda nwala nga tshugulu khezwi!", ndi Thami a tshi dihudza.

Musi vhana vhothe vho no swika, Mufumakadzi Vho Motha, muhulwane wa laiburari vha ri, "Ndi khousodou ni sumbedza tshimangadzo."

Vhana vha dzula fhasi vha mangala uri hu nga vha hu tshimangadzode. Ha vulea vothi ha dzhena tshivhingwi tsha khangamutsho tsho ambara ludzhasi lwa u naka lwa zwihaswa, ha tevhela ndau na panda. "Ndi zwa vhukuma!", ndi vhana vha tshi zhamba. "Hai, hai," hu amba muñwe.

"Vho tou ambadziwa. Ndi vhathe vho tou ambadziwa."

Tshivhingwi tsha khangamutsho tsha tshina nyana tshi tshi ya ngei na ngei.
Tsha mona tshi tshi khada vhana vhothe.

Kha ri ambe Ni na Vhege ya Bugu tshikoloni tsha vheiwe kana doroboni ya hanu?
I a takadza?

- ❖ Tumi o bula zwiitisi zwivhili zwa u ngalangala ha phukha. Ndi zwifhio?
- ❖ Dodo na quagga dzo no ngalangala kana dzi khomboni ya u ngalangala.
No no vhuya na dzi vhona?
- ❖ Tumi o vha a tshi takalela mini kha Vhege ya Bugu?
- ❖ Dzina la dainaso ine vhana vha i divha ndi lifhio?
- ❖ Ndau dzi nga ngalangala? Ndi ngani ni tshi ralo?
- ❖ Maipfi o swifhadzwaho a amba mini? Rerani na muñwe nga inwi?

Ndi nnyi ane a khou la bugu dzashu?

Kha ri vhale

Mufumakadzi Vho Motha vho vha vha khou dilugisela u thoma u vhala tshitɔri musi vothi li tshi mbo di phamu, ha bvelela tshithu tshi khou dzungudza thohoh i tshi ya hangei na hangei.

"Hezwi a zwo naka, ngoho!" ndi muñwe wa vhagudisi.

"Hei khositshumu yo dinakela!"

"Yoo, vhonani! Ndi vhana vha no ralo. "Ndi iguanodon."

"Ndi zwa vhukuma!" ndi Mufumakadzi Vho Motha "Dainaso!"

Vho pfa vho mangala nyana ngauri vho vha vha si tsha elelwa uri vho vhuya vha oda khositshumu ya dainaso.

Dainaso ya ratha nth̄ha ha vhana i tshi nga hu na muñwe muthu ane ya khou mu ḥoda. Ya ta Tumi a re murahurahu. Ya thamuwa i tshi ya khae ya mu khađa.

"Haloo!" ndi Tumi a no ralo.

Vhana vhothe vha vho ḥodou khađa dainaso zwino, zwenezwoha ya mbo mona yo ḥaramudza tshanda tsha makwanda. Dainaso ya kona u dzula fhasi tsini na Tumi. Ya alamula, ya vhea ḥohoh kha marimba ya edela. Tumi a lingedza u tsivhudza Vho Motha nga dainaso iyi i re tsini nae, fhedzi vha ri a thome a ime u swika vha tshi vhala tshitɔri tsha tshivhingwi tsha khangamutsho.

Tumi o vha a sa koni u thetshalesa tshitɔri ngauri ho thoma u pfala mibvumo i mangadzaho i tshi bva kha heli dithu li re tsini nae. Dainaso yo vha i tshi khou hona i tshi honela nth̄ha na nth̄ha. Vhothe vha rembuluwa vha lavhelesa khayo.

"Ni songo vha na ndavha nayo," ndi Vho Motha vha no ralo.

Tshitɔri tsha vhuya tsha fhele u vhaliwa dainaso ya sala i tshee yo edela. Vhana vhothe vha takuwa vha thoma u ḥala bugu dzi re afha jaiburari, Vho Motha vho vha vha tshi khou sumbedza vhana bugu ya zwinoni, musi vha tshi pfa ipfi ngei murahu. Ho vha hu ḥohoh ya tshikolo.

"Pfarelo" ndi ḥohoh ya tshikolo vha no ralo. "Ndo vha ndo tea ndo ḥavhanya u swika. Zwo tshimbila zwavhudzi? Ndi khou vhone khositshumu dzo swika."

"Izwoha," ndi Vho Motha, vho mangala, "arali hu uri a si vhone vho ambaraho khositshumu ya dainaso, ndi nnyi o i ambaraho?"

Iguanodon yo tshila minwahani ya miliyoni dza 130 yo fhiraho, i tshi la zwimela, i tshi lemela kg dza 2000, i na vhulapfu hu no hovhelela mithara dza 3 kha khundu na mithara dza 6 u swika kha dza 10 nga vhulapfu. Dzina layo lo bva kha mano ayo a no nga a tswina ya iguana (mbulu).

"A thi ri ndo lingedza u vha vhudza," ndi Tumi a no ralo. "Ndo zwi divha uri a si muthu o tou ambadziwaho".

"Eel!" ndi muriwevho nga f^{ha}la, a tshi sumba tshipida tsha sheléfu ya dzibugu. Dainaso yo vha i khou la bugu i no pfi *Great Oceans and Rivers of the World*.

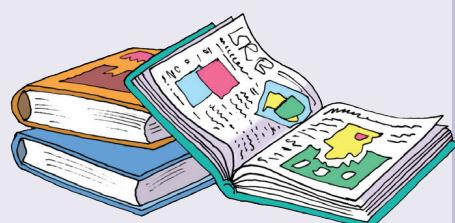
Zwino Tumi a lingedza u talutshedza. "Ndi iguanodon," u khou vhudza Vho Motha. "Dzi la zwimela na mabammbiri ngauri a itwa nga thanda nahone thanda dzi bva kha miri, miri ndi zwimela. Ndi ngazwo i tshi pfana na mabammbiri".

Vhana vha sedza dainaso i tshi khou la Ndima ya Vhurathi yothé ya bugu i no amba nga madanzhe. "Maloo," ndi Vho Motha vha no ralo, "hezwi a zwi takadzi." Dainaso ya vhone thulwi ya bugu ntswa dza zwitiori. Khavara dza mivhalavhala dzo vha dzo oma dzi tshi penya. "Kheruu!" ndi dainaso. "Kheruuu!" Bugu ya u thoma ya tshitiori ya mbo zhuvhulwa nga thaha dzayo khulu.

Vhatu vhothe vha
lingedza u vhamba maano
ane vha nga khada
iyi dainaso ngao.

A huna ane a toda dainaso i tshi la laiburari yawe. Vhana vha tshitiorini itshi vha nga ita mini uri dainaso i tutshele kule na laiburaru? Rerani nga hezwi ni kone u tambela kilasi litambwa la mihibulo yanu.

Musi no no taalela matambwa o fhambanaho, dzhiani tsheo ya uri la khwiñesa ndi lifhio ni nwale thasululo. Zwino ni do kona u vha no wana kufhelele (magumo) kwa tshitiori tsha *Guru Laiburari*.

Vhege ya Bugu

Kha ri nwale

Elekanyani nga tshit̄ori itshi. Fhindulani mbudziso idzi.

Ho vha ho dzudzanywa nyito dzifhio dza Vhege ya Bugu?

Kha ri ite
nyito

Iguanodon i vhonala nga ndilade? Vhalani ḥhalutshedzo i re tshit̄orini ni i ole.

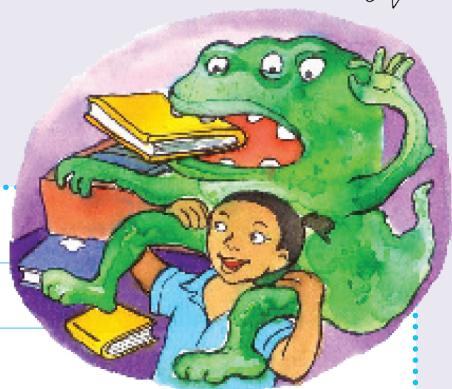

Kha ri nwale

Nwalani manweledzo a tshir̄walwa tsha dayari ni tshi
ṭalutshedza zwe zwa bvelela laiburari namusi. Ni zwi nwale
zwi kha muthu wa u thoma ni tshi shumisa "Nne" nahone
zwi kha tshifhinga tsho fhiraho.

Dayari yanga

Namusi laiburari yashu ho dzhenia guru la thoma u
la bugu.

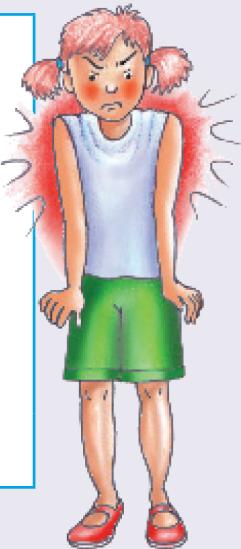

Deithi:

Ambani na khonani yanu nga thebulu iyi, ni i shumise kha u ita ndowendowe ya u vhumba mafhungo a re kha khanedza ni tshi shumisa a na ha.

Nne	a	thi	takaleli ragibii.
Inwi		ni	pfuki bada roboto yo tswuka.
Vhone		vha	tambi bola.
Wone		u	anwi mitshelo i no difha.
Yone		i	ini vhuria.
Tshone		tshi	kudzeli makumba
Zwone		zwi	fhufhi zwi zwinzhi.
Ene	ha		lengi u swika tshikoloni.

Zwino riwalani khwethedzo ya maipfi a tevhelaho.

nga mini	ndi iwe	ndi itsho	ndi afho	ndi iyo
ngani				
nga iwe	tshenetsho	tshenetshi	mu mini	tshi mini

Zwino shumisani maipfi a re kha thebulu iyi kana marinvevho ane na a difha kha u riwala mafhungo a re na khwethedzo. Ro dzula ro ni itela la u thoma.

U bva tshetsho tshe a tuwa ha atihu dovh'a a vhuuya.

Ri lavhelesa
khwethedzo

Khwethedzo ya maipfi
i vhumbiwa nge ra
tanganya maipfi mavhili
a vhumba ipfi liswa.

TEACHER: Sign

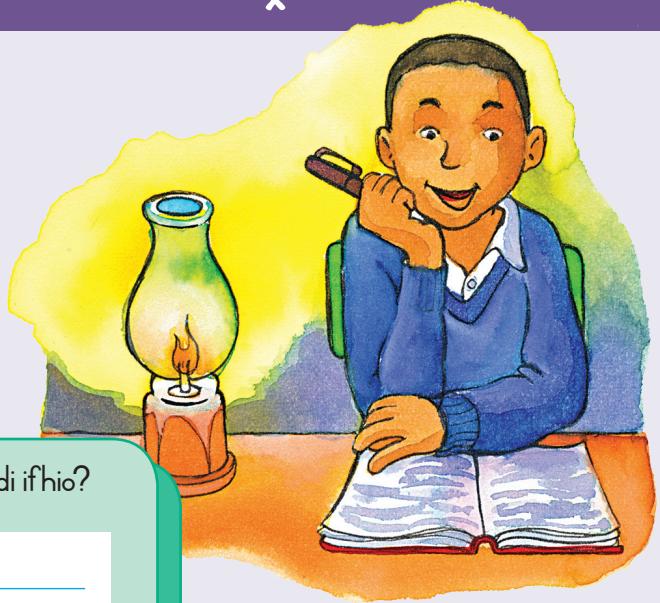
Date

107

U ñwala tshitɔri tshañu inwi muñे

Pulanelani u ñwala tshitɔri kana lungano. Thomani nga u ñwala mihumbulo yanu kha mepe wa mihumbulo u tevhelaho. Shumisani mepe wa mihumbulo kha u ñwala tshitɔri tshañu kha siatari li tevhelaho.

Vhaanewa ndi vhonnyi?

Puloto ya hone ndi ifhio?

Thoho ya tshitɔri tshañu ndi ifhio?

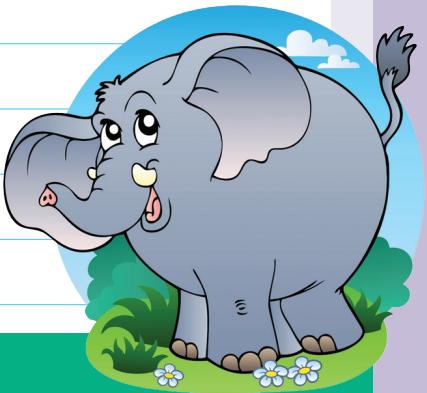
Fhethuvhupo ndi hufhio?

Ndi mini tshi no bvelela u thoma?

Hu bvelela mini tshi no tevhela?

Tshitɔri tshi fhela nga ndila ifhio?

Deithi:

Vhana vha ya u gammiba

- ❖ Phambano khulwane vhukati ha zwimamisi na zwikokovhi ndi ifhio?
- ❖ Ni nga kona u bula zwikokovhi zwingana?
- ❖ Vhudzani kilasi yanu nga zwa musi ni tshi tangana na tshikokovhi.

Vusi u khou tshimbila murahu ha khonani yawe Mike, ane a khou zipulula zipi ya dennde. Vusi u a thamuwa o tshuwa nge a pfa khonani yawe a tshi tzhema lutzhemu lu no shavhisa na malofha, Vusi a thulana na Bongi a re murahu hawe.

"N...n...nowa!" hu tshema Mike, a tshi humela kha Vusi nga tshamurahu.

Khotsi a Vusi, Vho Musoma, vha swika vha tshi gjidima vha tshi bva vhe muliloni wa henefho he ha gammbiwa hone. "Ni zwi diyha nga mini uri ndi nowa?" vha vhudzisa, vha tshi khou lingedza u dzumba uri vha khou setshelela zwenezwi vho lavhelesa avha vhana vhararu vha no khou tetemela.

"Lulimi lwayo lu khou munedzamu nedza lu tshi bva mulomoni, Baba, nahone i nga tswina khulukhulu!" ndi Vusi a tshi femeleka.

"Imani no the henefha, ndi kha di ya u dzhia thotshi yanga ngei dzhipini. Thamusi a si nowa."

Bongi a kwama Mike kha shada. "Zwi nga itea hani uri i si vhe nowa? Hu na tshiñwe tshipuka tshine tsha munedzamu nedza lulimi lu tshi bva mulomoni watsho?" u a vhudzisa.

Mike na Vusi vha dzungudza dzithoho. A vha na thalutshedzo yazwo.

Vho Musoma vha vhuya na thotshi vho i fara nga tshiñwe tshanda ngeno kha itsi tshiñwe vho fara fosholo. Vha vhidza Vusi uri a de khavho.

"Vusi, kha mpfare thotshi u itela uri ndi kone u fara zwavhu hei fosholo," vha ralo.

"Khezwi vha tshi vhidza nne, Baba?" hu vhudzisa Vusi nga kuipfi kułukułuku.

"Ni songo vhilahela; hu do thoma u ya nne u ya u sedza hetsho tshikokovhi."

Vha imisa muñango wa dennde nga tshanda tshithihi vha vhotshela thotshi nga itsi tshiñwe tshanda. Avha vhana vhararu vha sendela nyana, vha tshi di vha kule zwavho na dennde.

"Aha, ndo zwi ñivha," hu amba Vho Musoma, vha tshi rembulutshela kha vhana. "Ndi Mbulu ya Kapa. Yo dzhena hani henefha? Ndo ni vhudza uri dennde ya vhoiwe ni i vhofhelele fhasi nga matungo."

Vusi a sokou sedza fhasi vhalá vharinwe vhavhili na vhone vha sokou sedzana vha si na phindulo. Matsheloni vho vha vhe kha mashithe sa nga misi. Vusi a vhona uri ndi khwiñe a tshi dzhena kha manwe mafhungo a sa athu semiwa. "Mbulu ya Kapa ndi mini, Baba? Tshi a luma kana u huvhela?"

Bongi u sumbedza a tshi khou takadzwa nga u bvelela ha litzwina ili. Tshedzani tsha thotshi, li vhonala li na mavhala matshena mahulu a no penya kha lukanda lwañ lu re na makwanda. Li na ñala ntswu dzi re kha marimba othe vhuna hao, o onyanaho. Bongi a thamuwa nga u tshuwa zwenezwi tshikokovhi itshi tshi tshi ita muungo u no hwasa nahone u na phosho.

"Hei, ni thanye vhoiwe vhana. Li a dina heli dithu. Arali ja nga ni luma, ri do tea u wana mugwala wa u li ganulula tħaha hedzo," hu amba Vho Musoma.

"Ohohoo!" hu riñuna Mike a tshi huma nga tshamurahu, a tshi tħutshela kule na fhalá luhoneni.

Vhalani tshitorri itsi hafhu ni lingedze u wana pfanywa dza maipfi a tevhelaho a no bva heneffo tshitorini. (Tshihumbuzi: pfanywa ndi maipfi a no nga sa tshimbila na enda, ane a vha na tħalutshedzo dzi no fana).

fhufha	
u tsetsa	
mahodzhane	
madubo	
mubvumo	

U tandula sananga

Vhalani tshi^ɔri tsha Mbulu haf^hu, ni rere na nuñwe nga inwi malugana na phindulo dza mbudziso idzi. Dzenisani phindulo zwikalani zwi re af^ho fhasi.

Vhana vha khou tshimbila vha tshi ya denndeni vha tshi tevhekana nga ndilade?

Wa u thoma

Wa vhuvhili

Wa vhuraru

Ni vhona u nga Vusi o vha o no vhuya a vhona Mbulu? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ndi nga mini Vusi o gehkana na Bongi?

Vho Musoma vha a of^ha zwikokovhi? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ni zwi ñivha hani uri avha vhana vha a of^ha zwikokovhi?

Mbulu yo dzenisa hani denndeni?

Ri anzela u amba nga tshivhangi na mvelelo zwa tshiñwe tshithu. Ri tshi ita ngaurali ri shumisa **ngauri** kana **zwino**. Livhanyani mafhungo a re kha kholomo dala na tshivhangi kana mvelelo i re kha kholomo ya lutombo.

Litswina lo dzhena denndeni.

Litswina lo pfa lo hahedzwa nga vhana.

Vho Musoma vho ya dzhipini.

Mike o humela murahu nga tshamurahu.

Vusi ha a thu vhuya a vhona Mbulu.

Vho vha vha tshi khou ya u dzhia thotshi.

A gehkana na Vusi.

O humbula uri o vhona nowa.

Vhana a vho ngo vhofhelela dennde fhasi.

Lo ita phosho ya muungo u no hwasa li tshi mun^gedzamu^gedza lulimi lwa^go.

Zwino shumisani **ngauri** kana **zwino** kha u tuma mafhungo aya mavhiili, ni nwale mafhungo maswa kha siatari li tevhelaho.

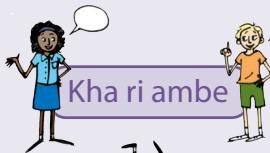
Nwalani phara nga musi we na Ძwa gammbani sananga (dakani). (Arali ni sa athu vhuya na ya u gammba, Ძalutshedzani zwine na vhona u nga zwi nga bvelela.) Shumisani maipfi a tevheldaho uri a ni thuse. Ძalutshedzani uri no Ძipfa hani, munukho wa hone, zwe na pfa, hatsi na miri zwo ima nga ndilade.

Tshenzhelo yanga sananga

dənnde tshipiedi bakete madi khuni mulilo bodo ya milenzhe miraru vhunyunyu muri phala
vhuphuvhephuvhe tshikokovhi phele ndinothe tshuwa Ძhonono konda bada dza giravhulu
vhugalaphuka bulasini u vaya thaela u kuna zwinoni

U pofula a ho ngo nnyima phanda

No no vhuya na tama u thupha zwithu? Na pfa u nga zwithu zwi khou kondà lu sa kondeleleih? Ni na thaidzo ine ya ni khakhisa lune na balelwa nga u humbula nga mushumo wa tshikolo?

Kha ri vhale

Kha ri vhale mafhungo a nwana we a si zwi thuphe.

Nne ndi pf Obert Maguvhe. Ndo bebwa nga nwaha wa 1967 mudanani u re Venda, vunduni la Limpopo. Ndo farwa nga tshifumbu musi ndi na miwaha ya rathi. Vhulwadze ho dowlwaho kha vhana. A tho ngo vha wa mashudu – ngauri vhulwadze ho mbbo di godombela lwe nda pofula. Nda pfa ndi si na fulufhelu na kathihi, ndi si na maanda nahone ndo xela. Ndi hune nda do fhelelahi nne ngoho?

Ndo ya nda dzhena tshikoloni tsha Bosele School for the Blind nga 1973, ndi heneho nda guda u vhala Bureili. Nda ita uri ndi vhuelwe nga pfunzo yavhudivhudzi ya hafha fhethu. Ndo zwi divha uri ndi fanela u phasa matiriki zwavhudzi. Vhana vha tshikolo tshiñwe tshifhinga a vha zwi talukanyi uri u shuma zwavhudzi u tshee kha mirole ya tshikoloni ndi mafhungo mahulwane, vha fhedza vha tshi vho disola nga murahu vhutshiloni.

Musi ndo no fhedza tshikolo, nga 1987, ndo ya nda dzhena Yunivesithi ya Devhula ngei Limpopo. Nga 1991 ndo thoma ngudo dza digirii khulwane ngei Yunivesithi ya Witwatersrand, Johannesburg. Ndo vha ndi tshi todou u vha ramilayo (loyara). Ndo vha ndi tshi divha vhoramilayo vhanzhi vho pofulaho. Makhulu wanga vha ri ndi vhe mudededzi. Vho amba zwone mukegulu ngauri ndi heneha he mbilu yanga ya ta.

Nga 1997, Ndo wana bazari ya Fullbright Fellowship. Hezwi zwo amba uri ndo vha ndi tshi kona u ya Amerika u gudela pfunzo dza Digirii ya Masiqasi ngei Boston College. Nda pfa zwo mpfara thaha. Nne, Obert Maguvhe, ndi pf ndi do namela bufho nda ya shangoni li sili li re kulekule na zvitentsi zwa kuðana ku re Venda! Ndi khou ya Amerika! A tho ngo zwi tenda. Fhedziha, ndo li namela nne bufho, na u swika nda swika nne duka. Ndo vha ndi tshi dzula ndi ndothe Amerika, nahone phurogireme ya ngudo dza miwaha miyili ndo i phetha nga miwedzi ya fumimbili. Maphurofesa vhanga vha ri ndi tshitshuden tshiñwevho tshi songo dowlwaho. Ndo vhuya hayani ndo vhlula nga nwaha muthihi, zwithu zwe rothe ra vha ri songo zwi lavhelela. Musi ho no fhelela miwaha ya sumbe ndo vhuya Amerika, ndo do fhedzisa digirii ya vhudokotela ngei Yunivesithi ya Pretoria. Tshiñwe na tshiñwe tshi a konadzea arali muthu a nga vha na lutendo kha ene mune khathihin na u diimisela u shuma wo finya. Na tadtulu ri a swika! Tshiñwe tshithu tshe tsha nthusa uri ndi vhe na lutendo kha nne mune ndi tshee mutuku ho vha khotsi anga. Vho vha vha tshi lavhelela uri ndi ite mishumo i no fana na ya vhañwe vhana vha songo pofulaho, u fana na u lisa kholomo na mbudzi na u tahlula masimuni. Tshimangadzaho ndi uri khonani yanga ya mbiluni musi ndi Vhufuli ho vha hu muñwe mutukana we a vha o dzinga ndevhe. Naho ro vha ri sa shumisi luambo lwa tswayo ri tshi davhidzana, ro vha ri tshi pfana nahone ri tshi tamba na vhañwe vhana.

Ro vha ri tshi vhumba kholomo na zwinoni nga vumba, ra bambela, ra hama mbudzi na u gonya miri. Zwino naho nne ndo vha ndi sa koni u vhona, ngeno khonani yanga a sa koni u pfa, a zwo ngo vhuya zwa nndela muhumbuloni uri nzulele iyi i ri ita vhatu vha songo fhelelaho kana magake.

Nga nwaha wa 2008 ndo vha murado wa Muhasho wa Pfunzo ya Muteo ndi tshi langa khethekanyo ya fulo la u funza u nwala na u vhala la Kha Ri Gude. Fulo ili li na ndivho ya u funza vhaaluwa vha Afrika Tshipembe vha miliyoni dza 3,5 u vhala na u nwala, zwino khethekanyo yanga i shuma u funza Bureili vhaaluwa vha sa vhoni u vhala. A ri koni u shumisa mañ kha u vhala, ri shumisa minwe!

Ndo pfa ndo takala vhukuma musi ndi tshi nangiwa sa Mupurofesamuthusi wa Yunivesithi ya Afrika tshipembe nga 2013. Afha kha vhuimo hanga huswa ndi shuma u funza vhadededzi u funza vhana vha re vha holefhani. Zwi a takadza u kona u thusa vhañwe vhatu vhutshiloni.

Mulaedza wanga kha vhaswa ndi wa uri vha gude zwóthe zwine vha nga kona musi vha tshee tshikoloni. Ni songo tenda u kondà ha vhutshilo na mbilu u vhavha zwi tshi ni ima phanda. Rothe nga huswi ri tea u vhona miloro yashu i tshi wedza, miloro i wedza nga u finya dza khwatha!

Dzhenisani zwa zwa bvelela vhutshiloni ha DR Obert Maguvhe kha miñwaha i tevhelaho. Dovhani haf hu ni vhale nganeavhutshilo yavho arali ni si tsha humbula zwidodombedzwa zwoñhe. Ni ño swika hune na nga tea u vhalela miñwaha arali i songo buliwa tshitiorini itshi.

Nwaha	Zwe zwa bvelela
1973	
1987	
1991	
1997	
2004	
2008	
2013	

Ndi mulaedza uf hio wa tchipentshela wa vhaswa une Vho Obert vha vha nawo?

Nganeavhutshilomuñe ndi nganetshelo
ine muriwe muthu a ñwala nga vhutshilo haw.
Nganeavhutshilo i ñwalwa nga muriwe muthu.
Nganeavhutshilomuñe ijy yo ñwalelwia inwi
nga Vho Obert.

Bureili ndi mini?

Bureili ndi sisiñeme i no shumiswa nga vhatthu vha sa vholi kha u vhala na u ñwala, vha tshi shumisa minwe. Ledere ñinwe na ñinwe la alifabethe li imelwa nga phetheni ya zwithoma zwi no nga zwi no vhandea, vha a kona u zwi vhandaa na u zwi ɬalukanya nga ɬhodzi dza minwe. Thebulu i re af ho fhasi i ni sumbedza uri Bureili yo tou itisa hani.

•	•	••	••	••	••	••	••	••
A	B	C	D	E	F	G	H	I
••	•	••	••	••	••	••	••	••
J	K	L	M	N	O	P	Q	R
••	••	••	••	••	••	••	••	••
S	T	U	V	W	X	Y	Z	

Ñwalani dzina ñanu nga Bureili. Dzhenisani maleñdere a dzina ñanu kha rou (muduba) ya nga fhasi ni kone u kopolola zwithoma zwa ledere ñinwe na ñinwe kha rou ya nga nthaa.

Maiti

Livhanyani maiiti na zwifanyiso zwo teaho. Nwalani nomboro ya tshifanyiso tsini na liiti lone.

☐	bika
☐	ita
☐	nwa
☐	reila
☐	la
☐	ya
☐	fuwa
☐	takalela
☐	thetshelesa
☐	dzula
☐	tamba
☐	vhala
☐	baka
☐	ṭalela
☐	ambara
☐	namela
☐	dzima
☐	vhudzulani

1 fulétheni	2 baisigiri	3 tshifuwohaya
4 khekhe	5 Tshidzheremane Mein Name ist Heidi	6 VW
7 gurannđa	8 radio	9 baisikopo
10 televishini	11 makhandela	12 thenisi
13 sangwetshi	14 kofi	15 zwiliwazwinonosi
16 tshilalelo	17 tshuriwahaya	18 ngilasi

Mafurase a maiti

Mafurase a maiiti a sumbedza nyito fhungoni.
A vhumbwa nga lipfanisi na liiti. A dovha a
vhumbwa na nga lipfanisi, litikedzi na liiti.

Talelani maiti a re mafhungoni aya ni tingedzele
maipfi a no tikedza maiti.

Ndi khou vhala bugu ntswa.

Mulovha ndo todou siwa nga bisi ya tshikolo.

Vhana vho sokou ima fhasi ha muri.

Sundani o vhuya a vhuya nga masiari.

Vhana vha khou tamba phakhani.

Ro tou vhona nga ningyo yawe uri ndi ene.

Ni tou shuma vhukuma nwananga.

Mafurase a dzina

Mafurase a dzina ndi tshigwada tsha maipfi a no
shuma sa dzina fhungoni.

Phat̄hu o ya mavhengeleni. (Phat̄hu ndi dzina.)

Mukomana wanga o ya mavhengeleni. (Mukomana
wanga ndi lifurase la dzina)

Talelani mafurase a dzina mafhungoni aya.

Kurathu kwanga ku khou lwala.

Khaladzi anga o vha e na phathi.

Nndu khulukhulu yo swa.

Musidzana musekene o xedza watshi,

Maluvha anga a u naka o puta nga dluvha.

Baisigiri yanga ya kale yo tswiwa.

Thavha ndapfundapfu yo tibiwa nga gole.

Diphineni nga phani

Kha ri ambe

Vhalani phani ni ambe nga nyambahuvhili dzadzo.

Thoho ya thoma u rema, nda
pfa nangoho mbado i tsindeni.

Naho vho dzinga vha a dzinga a naka.

Zwo vhlangwa nga thoho u sa pfa.

Thanga dzo fara thanga dzothē.

Ho swa thanga ya thanga ngoho?

Vha vhenga
u vhenga zwa
vhanga vengo.

Limethafore

Limethafore li vhambedza zwithu zwivhili nga u
bula uri tshithu tshigede ndi tshirwe.

A li shumisi a sa na u fano no.

Tsumbo: Avha munna a vha ofhi, ndi ndau.

Ni a kona u elelwa idzi figara dza muambo?

Maipfi ane a vha na pfalandothe nthihi a a shumiswa kha
u dovholola mubvumo muthihi zwi tshi sumbedza tshithu tshine na
khou nwalala ngatsho, kana a amba nga vhudipfi hune ha vha hone.

Asonentso

Tsumbo: O la khekhe a tshi setshelela?

U si ntambele mananga

Kha ri vhale

Vhalani tshirendo tsha *Tshirendo tsha Mananga*. Itani litambwa latsho ni sumbedze zwiito zwa zwipuka zwo fhambananaho zwi re tshirendoni.

- Tangedzelani maipfi a re na raimi, (pfanapheledzo).
- Talani maipfi o swifhadzwaho sa zwine a vhonala e kha manwalwa. Nwalani thalutshedzo dzao kha mitaladzi yo vhambelaho na tshirendo.

Tshirendo tsha Mananga

U si ntambele Mananga mulenzhe u kande zwavhud;

Hone khombole Mananga ndi muila;

I tshinyadza zwinzhi zwa u dala.

Zwa vhonyambengwa vhukati ha madaka.

Na u khwathha hawo munanga namusi matavhi a do vundea:

Phokho! Phokho! Phokho!

Ri a fhela ri a lovha iwe vhathu;

Amm – Amm. Am –; Amm –mmm!

Nde ri ndi tshi dzhena madini.

Nda tokla lubada fhasi, nda ri tshaufakule

mudzimu u tshi lomba haya;

Vha Matongoni vha do phasa.

Lusunzi lwa monamona na tshiulu;

Lutshele lwa takuwa na mif'ululu;

Luluu-! luluu! lulu-lulu-u-u-u!

Lukhohe lwa takuwa na dzinzambo.

Tshisindi tsha mbo bvumela;

Vho Mbila vha mbo kekela

Vha tshi monamona na dzithavha;

Vha ri: Kee-kee! Kee-kee!

Lo tsha mananga u fare dzi khwathé;

Hu onyolowa mboho khulu

Buka la mamvele kha khana;

Tshivhanda tshi si na khathutshelo.

I ri: Kurrrr-am! Kurrrr-am-am!

I ri: "Sinthumele murena, ndi rumela

A nthumelaho, Mananga wa dzhena lo kovhela;

Ulala u tshi la mudzi wa Munanga.

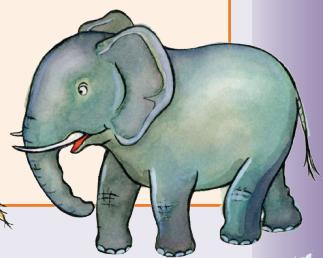
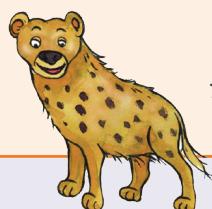
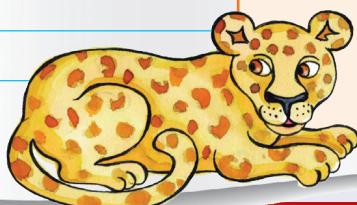
Goni la mbo kavha kha muri la ri:

Malunguluse a shango ndi anga: La ri:

Twilo Vho Mugotwe, vha amba iwe;

Twilo Vho Mugotwe, vha amba iwe.

(AP Sigame)

U elekanya nga phukha dza sananga

Kha ri vhale

Vhalelani tshirendo nt̄ha ni ambe nga thalutshedzo ya phukha dziñwe na dziñwe mbili dze dza buliwa tshirendoni.

Ndi tshifhio kha izwi zwifanyiso tshi no sumbedza ndou na mbila,

Kha ri nwale

Mafhungo a tshirendo itshi a khou itea ngafhi?

Ndi maipfi afho tshirendoni a no ri vhudza uri afho fhethu he na bula ndi hone zwa vhukuma?

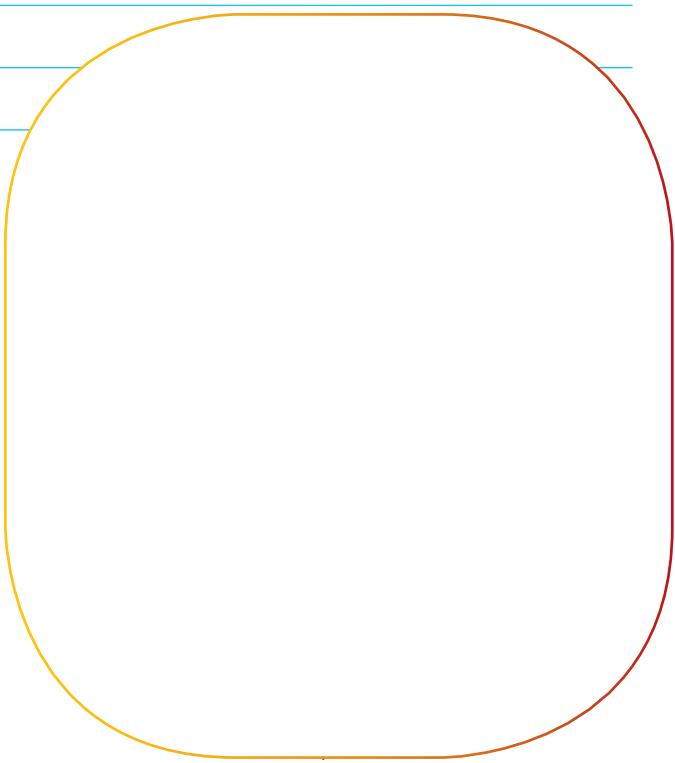
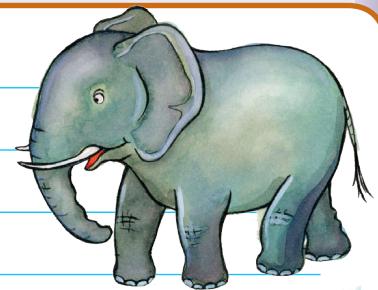
Uri "Buka la mamvele kha khana" zwi amba mini?

Khezwi murendi a tshi ri "Hone khombole Mananga ndi muila?"

Tshirendoni itshi murendi u shumisa maedzamuthu. Ndi liedzamuthu lifhio line murendi a li shumisa musi a tshi amba nga "tshivhanda tshi si na khathutshelo"?

Zwino ñwalani tshirendo tshañu inwi muñe tshi no amba nga phuka ya daka ine ya ni takadza. Tsalutshedzani tshivhumbeo tsha phukha iyi. I ita mini zwine zwa ni takadza? Rerani nga phukha iyi ni kha tshigwada tshañu. Ñwalani maipfi ane a tsalusa phukha iyi, ni kone u ñwala maipfi a re na raimi na maipfi ane ndi kale e hone. Shumisani maipfi aya kha u ni thusa u ñwala tshirendo. Shumisani maipfi a re na raimi a re magumoni a phere dza mitaladzi. Ñwalani mvetamveto ya tshirendo tshañu kha bammbiri ni sa athu u tshi ñwala buguni.

Olanu tshifanyiso tsha tshirendo tshañu.

Lilavhathu la tshiṭuhu

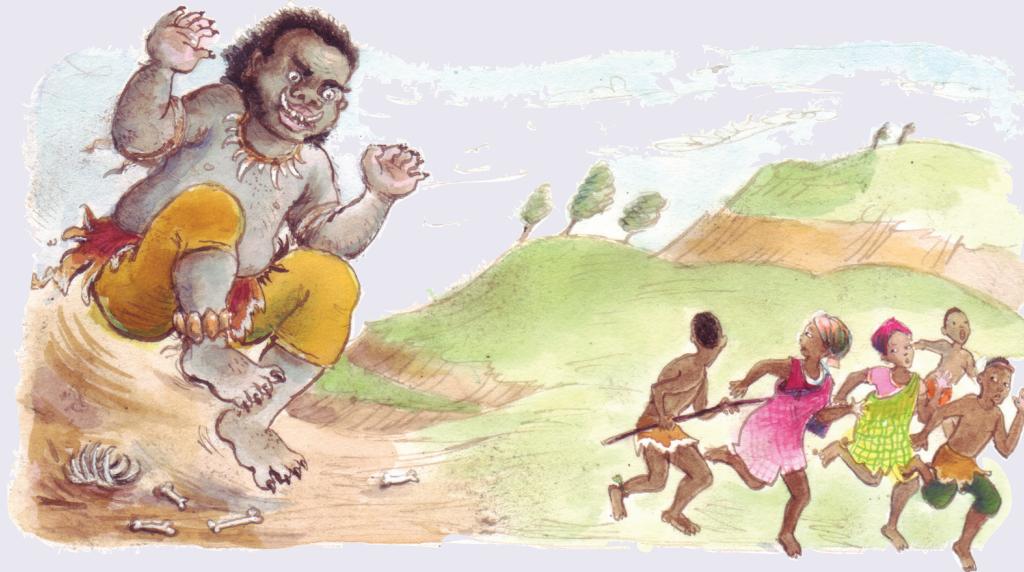

Kha ri vhale

Hu na ngano nnzhi dza Tshivenda dici no anetshelwa dici no amba nga zwithu zwo fhambananaho sa zwa malavhathu.

Vhalelani itshi tshirendo nt̄ha ni kha tshigwada. Ni do wana uri tshi di nga lungano nga nnda ha uri tshi pfala tshi na mudivhithe wa tshirendo.

Vese (ndima) ndi tshigwada tsha mitaladzi i re tshirendon. Zwiñwe zwirendo zwi na vese nthihi, zwiñwe zwi na vese nnzhi. Tshirendo itshi tshi na vese ngana?

Lilema la tshiṭuhu

Kalekale shangoni la Ha Tshikundamalema la u naka;
Ho vha hu tshi dzula lilema la tshiṭuhu.
Le la vha li tshi tambudza vhathe nga tshiṭuhu.
Li tshi vha gidi medza na u vhulaha thakha yavho.
Vhathe vha ya musanda vha tshi humbelu u phalalwa:
"Hee ri a lovha Vhafuwi. A vha ri thusivho?"

Vhamusanda vha kundwa maanda a u vha phalala.
"Na nne ndo rali a thi na nungo. Zwo mpfara t̄haha."
Vhathe vha huma vha tshi dzungudza dzit̄hoho vho hanganea.

Liñwe ḫuvha vhathe vha shango vha humbulu u pfuluwa;

Vha hwala thundu vha livha dzithavhani dza Ha Rammbuda Tshiwangamatembele.

Ha Tshikundamalema ha sala khosi ya hone na musadzi muṭuku na vhana vhasumbe.

Na vha midi ya thondoni na vhone vha sala.

Lilema la tshiṭuhu la vho thoma u la vhathe ngauri thakha yo vha yo ṫuwa na vhe vha pfuluwa.

Ngeno phedza dza musanda dzo swiswiwa Thononda.

Vhamusanda vha tshuwa zwiñulu musi vha midi ya thondoni vha tshi thoma u fhele;

Nga muthihi nga muthihi vha tshi dzhotiwa.

Vha vhidza dzulo la musadzi na vhana uri vha wane thandululo ya dandetande ili.

Vha pfana uri ndi khwiñe vha tshi shavhela Thononda he vha swiswa hone phedza.

La tsha nga matshelo vhathe vha ḫenga;

Vhunga lilema la tshi edela mađuvha mavhili.

Vhamusanda na vhatu vhavho vho tou mangala musi
vhe tsini na u swika Ha Khakhu;

Vha pfa shango lì tshi dzinginyea.

Vha zwi dīvha uri ndi Lilavhathu lì ndilani. Vhothe vha
tetemela nga nyofho khulu.

Kutukana kwa ludedzi kwa ri kwone ko do zwi kona;
Lilavhathu ku do lì laya.

"Vhatu kha vha tāvhanya vha gonye muratho wa u
wela mulambo wa Mutale. Lilema lì do ri tevhela fhedzi
lì do lemela muratho, ngomu dzivhani la wela," lumememi
lwa dzivha Fundudzi.

Lilavhathu la mbo tevhela,

Fhasi hu tshi dzinginyea nga mitsindo ya muhulu.

Vhatu vha tāvhanya vha pfuka muratho phanda ho
ranga kutukana kwa phedzi.

Lilavhathu murathoni la swika fhedzi wa lemela wa lì
thefulela dzivhani,
Dzivha Fundudzi la phulusa vha la vhatu.

Ndi ngazwo vho kunda malema!

Kha ri nwale

Ndi nga mini tshirendo itshi tshi tshi yelana na lungano?

Kutukana kwa ludedzi ku nga dzhiwa sa muhali? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Ni vhona u nga ndi nga mini shango le avha vhatu vha shavha khalo lo pfi ndi la Ha Tshikundamalema?

Itani litambwa la tshirendo itshi. Ni tea u vha ni na
vhabvumbedzwa vha tevhelaho: Lilavhathu, vhamusanda,
kutukana na vhatu vha shango (vha si vhanzhi).

Kha ri vhale

Vhalani limeriki ni fhindule mbudziso.

Tshinoni tsha mukuku tsho lila.

Vhatukana vha pfa u nga ndi mbila.

Vha mbo gidima vha tshi ya ngei seli.

Ha dina vhuredzi,

Nge vha redzemuwa na ndila.

Musingavhadzimu seli wo ḥoka.

Na mivhala yawo ya u naka.

Ndi tou nga ndi sa u tevhela.

Fhedzi hu ḥo vha u pelevhela.

Ngauri ndi ḥo wana phandā wo no swika.

Thuthuthu dzo vha dzi tharu.

Dzi khou fhufha dzi tshi dubisa buse.

Vha khou fhufha vha kundwa u vhona ḥharu.

Vha ḥala fhasi muḥavhani u no nga vhuse.

Vha takuwa vha ḥobila vhe vhararu.

Deithi:

Kha ri nwale

Limeriki i na mitaladzi mingana?

Ndi mitaladzi mingana i re na raimi?

Hu na madungo mangana kha mitaladzi muñwe na muñwe?

Mitaladzi wa 1	Mitaladzi wa 2	Mitaladzi wa 3	Mitaladzi wa 4	Mitaladzi wa 5

Kha ri nwale

Zwino ñwalani limeriki yanu, i thome nga hei ndila:

Ho vhuya ha vha na muñwe musidzana

Zwino ñwalani mutevhe wa maipfi a re na raimi na ipfi ja u fhedza kha mitaladzi wa u thoma - line ja vha, musidzana. Mutevhe wa maipfi anu a re na raimi u nga dzenisa maipfi a no nga: vhudzana, mona, vhona, rina, ana, nona na hana.

Edzisani u ñwala limeriki ni tshi shumisa maipfi a re na raimi na Mulalo.

Ni nga kha di shumisa maipfi a no nga: malo, mbalo, vhulalo, tshikolo kana tshikalo.

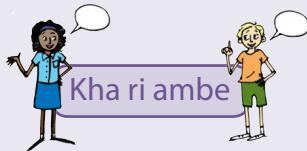
Hu na mutukana o no pfi Mulalo

TEACHER: Sign

Date

125

U diphinā nga vhurendi

Kha ri ambe

No no vhuya na vhona mbulu (iguana)?
Ni tshi i phuphuledza i pfala nga ndilade?
I na tshivhumbeode?

Kha ri vhale

I'm walking with my iguana
When the temperature rises to above eighty-six,

my i So u then h Well my i till says It's th but h And when sleepy With and with and I'm When my i So u then h Well my i till It's the but he

Ndi nənya na mbulu yanga
Musi d̄uvha li tshi f̄hesa,
Thempheretsha i nt̄hesa,
yo no fhira fumalo t̄hanu,
mbulu yanga i a karuwa.

Ra tshimbila u swika lwanzhe,
nne na mbulu yanga,
yo dzula kha shada l̄anga,
ri tshi nənya mu t̄avhani lwanzhe ...

Kha vhane vha ri vhona,
ri tshimangadzo vha tshi ri vhona,
nne na mbulu yanga,
ri kha u nənya hashu ha nga misi,

u swikela lut̄ingo,
mapholisani lu tshi swika
lwa ri mbulu ndi aligeitha,
ndi tshimbila nayo i muhungoni.

Ndi mu t̄odo u re na mipfa
u no ita uri vhavhoni vha tate
Ha dini ndi phola
i no takalela u kwetwa
afha fhasi ha tshit̄efu.

Ndi a zwi d̄ivha uri mbulu yanga
ma t̄o zwino a vho lemela
ya mbo phidzhama t̄hwaa
ra vho tou pfa nga mahono.

Ndi nənya na mbulu yanga
Mbulu yanga mbumbumbu...
phirana yanga
chihuahua tshanga
chinchila yanga,
gorila l̄anga,
khathaphila yanga...

Ndi nənya na mbulu yanga...

It's the spines on his back that make him look grim.
Brian Moses
but he just loves to be tickled under his chin.

Livhanyani maipfi na t̄halutshedzo yo teaho. Bulani madzina a zwipuka izwo ni thetshelese milvumo yao.

phirana
chinchila
chihuahua
gorila
khathaphila
aligeitha

kubevhā kwa mutshila mudenya wa mamvele
kubwa kutukutuku
khovhe i re na mano a vhuhali
buka lihulu la lushaka lwa t̄hoho
i fana na ngwena ngeno mulomo wayo u mupfufhi i na muvhili u re na mipfwa na milenzhe minzhiminzh nahone i nga tshivhungu, na mivhalavhala

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane ni kone u fhindula mbudziso idzi.

Ni vhona u nga murendi o vha a tshi khou tshimbila na mbulu yawe zwa vhukuma kana tshi di tou vhavho tshirendo tshi no seisa? Ndi nga mini ni tshi ralo?

Murendi u amba nga thempheretsha ya 85° F. Thempheretsha iyo ndi vhugai nga Selisiasi?

Ni vhona u nga ndi ngani vhatu vha tshi vhona u nga mbulu ndi aligeitha (ngwena)?

Ni nga mangala musi ni tshi vhona muthu a tshi khou tshimbila na mbulu yawe ya tshifubo?

Ni nga founela mapholisa arali na nga t̄angana na zwithu zwo raloh? Ngani?

Ndi afhio manwe maipfi ane a raima tshirendoni itshi? Bulani phere dza maipfi a re na raimi.

Ndi Nwaha Muswa

Kha ri vhale

Vhalani tshirendo.

Huree! Huree! Ndi Nwaha Muswa

Huree! Huree! Ndi Nwaha Muswa!

Ri thoma ḫuvha liswa.

Zwino ḥaṇwaha ndo humbula
u vha khangaruu.

Kana ndi ḫo guda u fhufha,
kana u tshimbila nda phuletshedza mbondoni,
kana u sokou dzadzadza,
kana nda tsa na makuvhukuvhu.

Ndo ḫo ḫiita ḫasitiki
nda guda u hwetekana.

Ndi ḫo vha ludi
nda shuluwa ndi tshi tsa zinkini.

Ndi endela dzipulanete nda
ṭhangana na vhatinda
vhanzhivhanzhi.

Ndi ḫo humela murahu kha
tshikale
nda namela dainaso.

Ndi pulane nnzhi dzavhuđi.

Ndi khou mbo ḫithoma zwino.

Ee, ḥaṇwaha zwi ḫo naka u fhirisa.

Huree! Huree! Ndi Nwaha Muswa!

Kenn Nesbitt

Ndi a kona

- u vhala marwala a nganetshelo
- u rera nga mbudziso dzi no kwama marwala a nganetshelo
- u rera nga magumo one a tshit̄ori
- u ita litambwa la magumo a tshit̄ori nda li t̄anelala kilasi
- u ñwala magumo mariwevho a tshit̄ori
- u ñwala tshiñwalwa tsha dayari ndi tshi shumisa muthu wa u thoma
- u ñwala mafhungo e kha khanedza
- u ñwala tshit̄ori kana lungano ndo sedza vhaanewa, puloto, f̄hethuvhupo na zwiitei
- u livhanya mafhungo a tshivhangi na mvelelo
- u shumisa mat̄anganyi
- u ñwala phara ya u t̄alutshedza
- u vhala nganeavhutshilomuñe
- u topola maiti, mađadzisi na thangelavhuimo
- u rera nga nyambahuvhili dza phani
- u vhala tshirendo
- u ita litambwa la tshirendo
- u topola maipfi a re na raimi tshirendoni
- u vhalela tshirendo nt̄ha
- u rera nga t̄halutshedzo ya muanewa
- u fhindula mbudziso dzi no kwama tshirendo
- u ñwala tshirendo
- u ita litambwa la tshirendo
- u vhala dzilimeriki
- u fhindula mbudziso dzi no kwama limeriki
- u ñwala limeriki
- u ñea tsumbo dza mafanyisi
- u ñea tsumbo dza zwishumiswa zwo fhambanaho zwa vhurendi (tsumbo limethafore)
- u ñwala luñwalo lwa fomaña

Iwui ni wa tskipentshela.

**Muhili wamu wothe
ndi wa tskipentshela.**

Muhili wamu ndi wamu!

**Arali muňwe muthu a nga kwama
vhudzimu hanu, vhudzani vhaňwe.**

**Arali muňwe muthu a nga ni
itisa zwithu zwine ni si zwi fune,
vhudzani vhaňwe.**

**Hune na nga founela hone
ni tshi ḥoda thuso:**

Child Line: 0800 05 55 55

Life Line: 0861 322 322

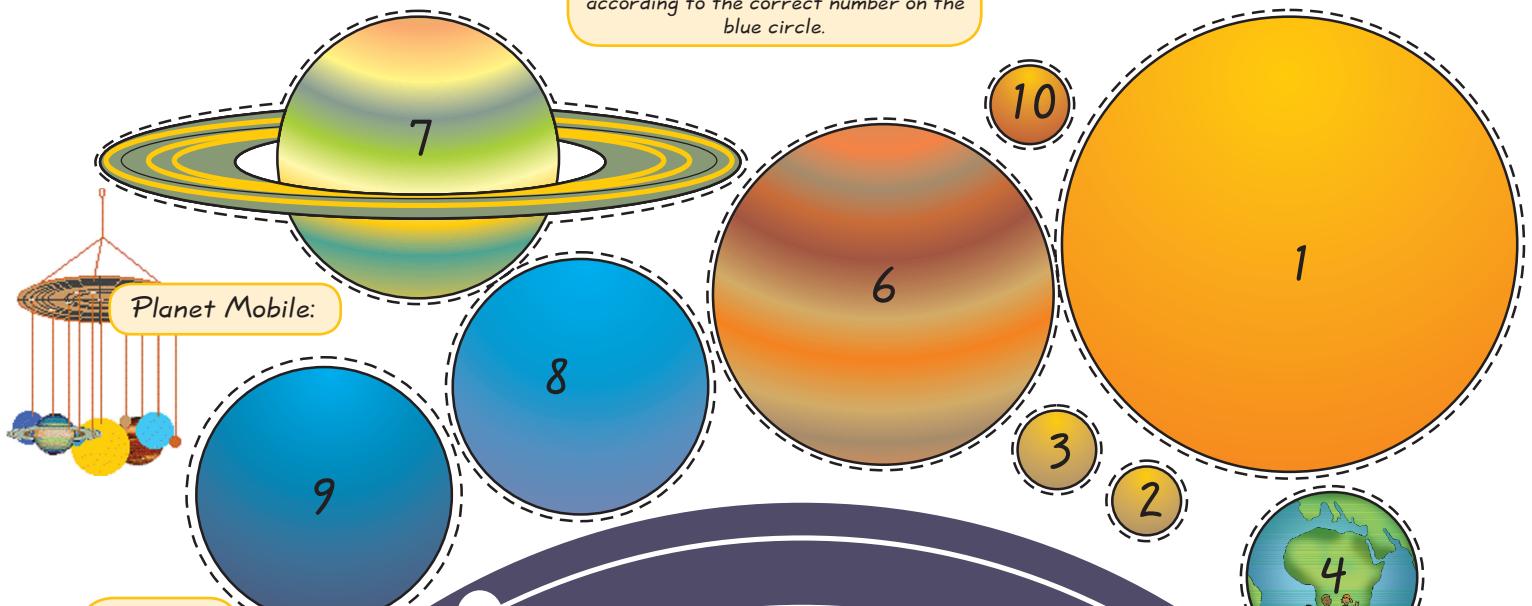
SAPS Crime Stop: 086 00 10111

Nomboro ya shishi ya SAPS: 10111

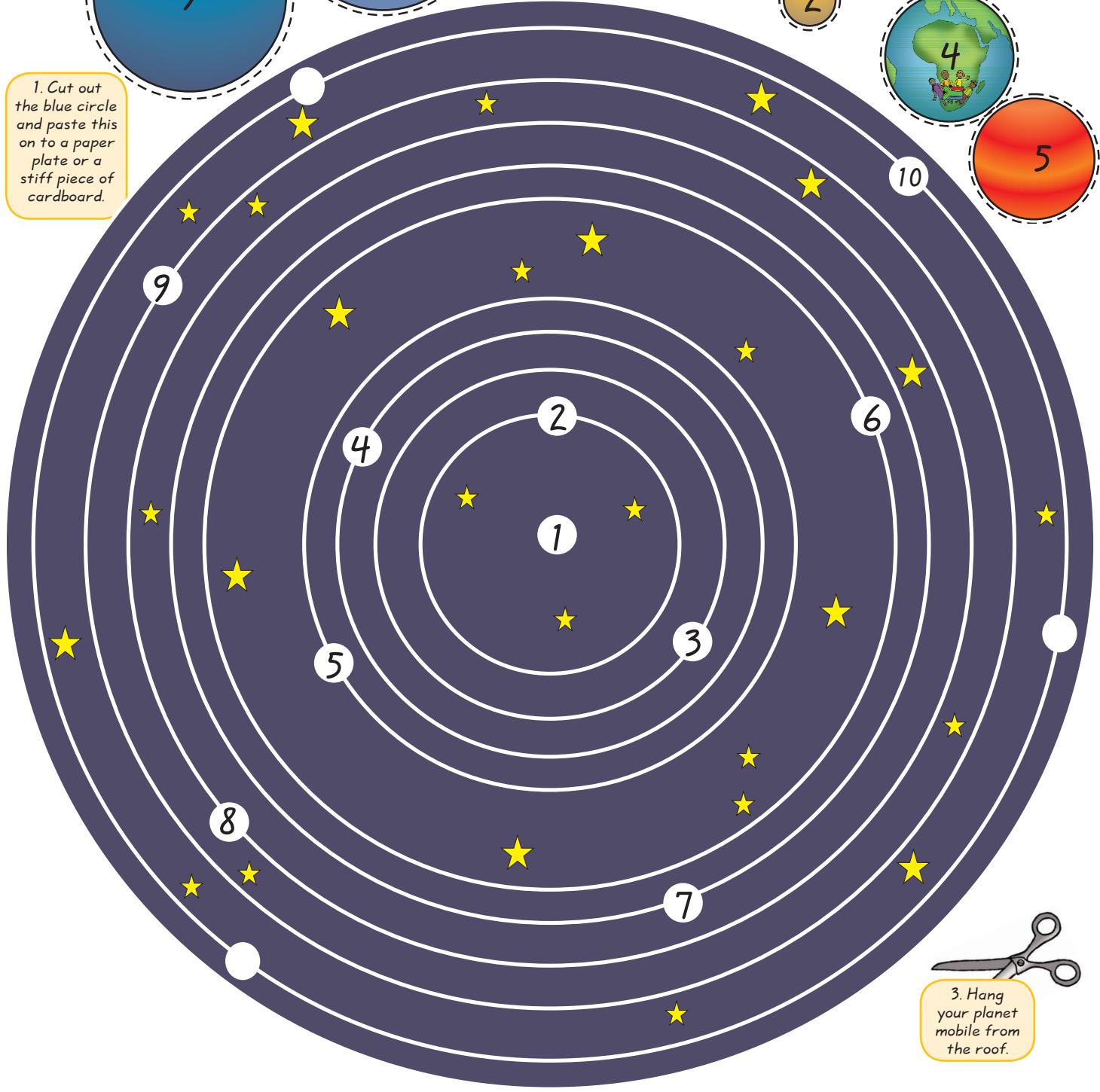
**Nomboro ya Vha Tsireledzo ya Vhana:
012 393 2359/2362/2363**

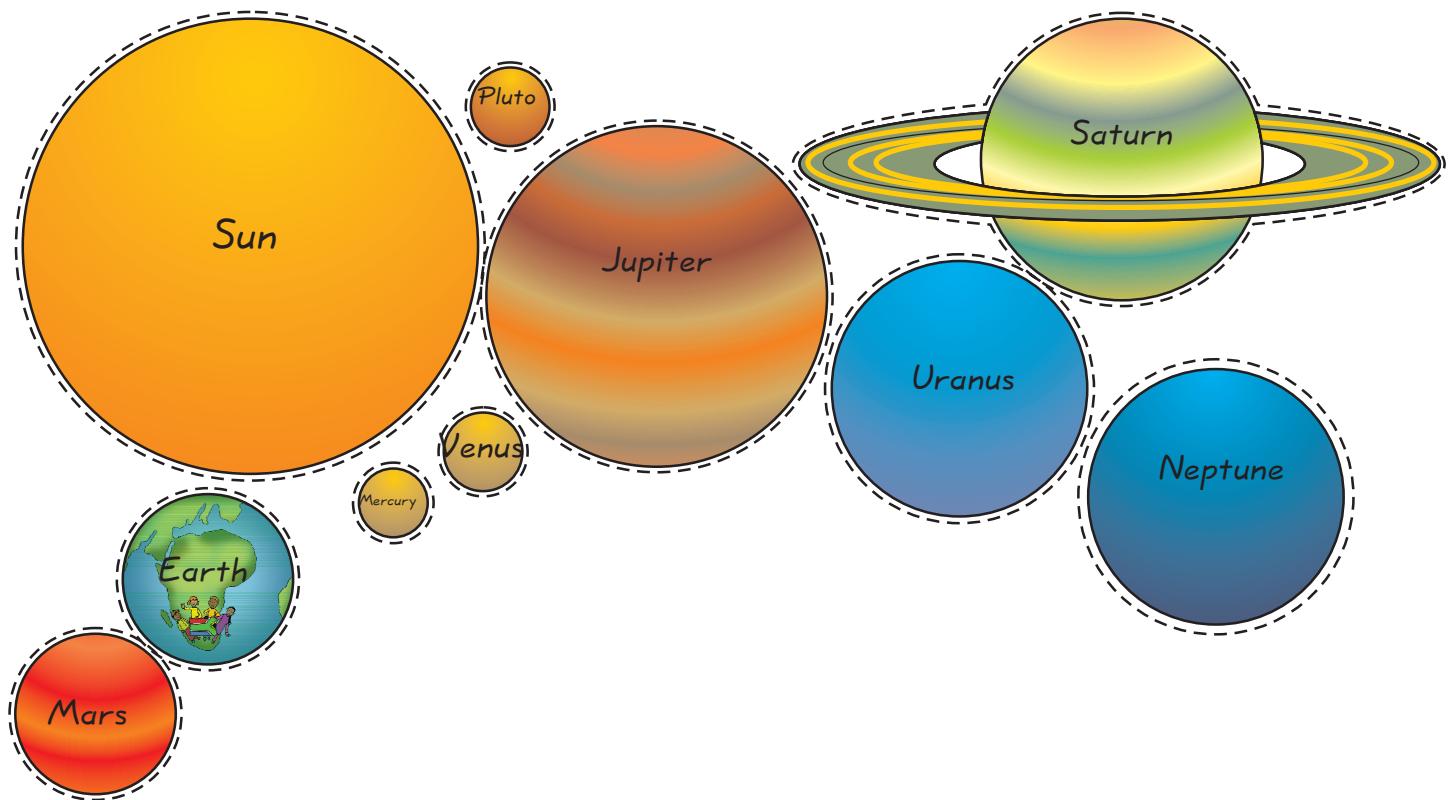
2. Cut out the planets. Attach a thin piece of string to each and hang them according to the correct number on the blue circle.

1. Cut out the blue circle and paste this on to a paper plate or a stiff piece of cardboard.

3. Hang your planet mobile from the roof.

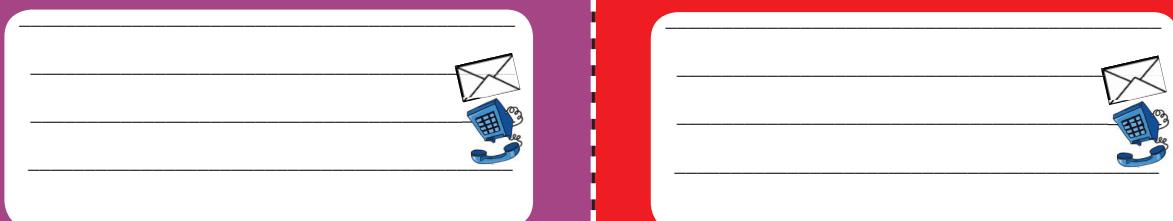
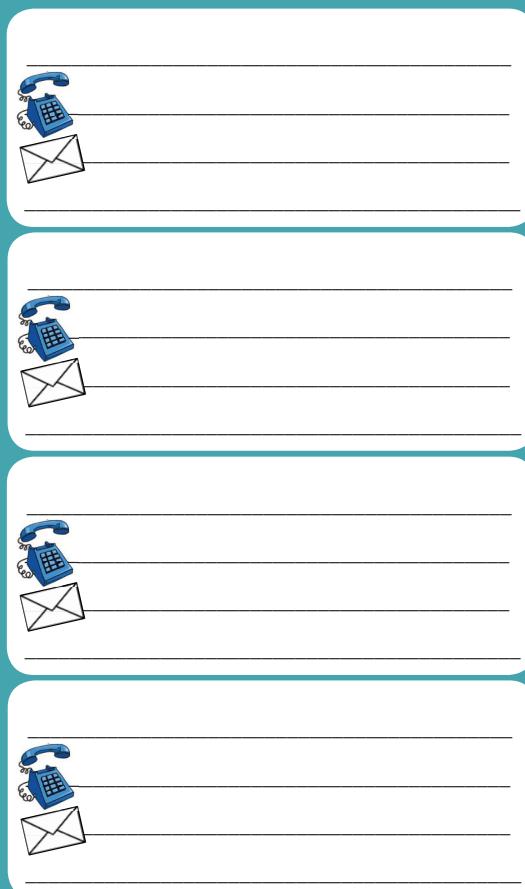

Step 1: Cut all around on the black line

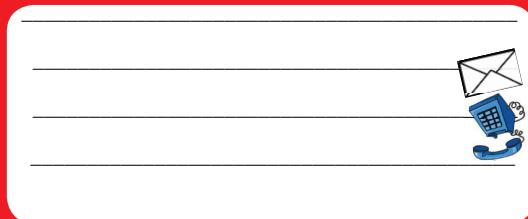
DEF

ABC

Step 2: Fold on the dotted line
Step 4: Staple your book in the middle

Step 3: Fold on the dotted line
Step 5: Cut off on the yellow line

OPQR

STUV

KLMN

WXXY

GHIJ

My Telephone and Address Book

This book belongs to:

